

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XVI volume
sayı 2 ekim 2023 october number 2

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XVI volume
sayı 2 ekim 2023 october number 2

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ NEAR EAST UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

cilt XVI volume
sayı 2 ekim 2023 october number 2

Yayın Kurulu / Editorial Board

Editör – Editor

Prof. Dr. Nur Köprülü – Yakın Doğu Üniversitesi

Yardımcı Editörler – Co-Editors

Dr. Zehra Azizbeyli – Yakın Doğu Üniversitesi

Dr. İbrahim Ayberk – Yakın Doğu Üniversitesi

Alan Editörleri – Field Editors

Prof. Dr. Şerife Zihni Eyüpođlu – Yakın Doğu Üniversitesi (İşletme: Yönetim ve Organizasyon)

Prof. Dr. Mine Karataş-Özkan – University of Southampton (İşletme: Strateji ve Girişimcilik)

Doç. Dr. Çiğdem Nas – Yıldız Teknik Üniversitesi ve İktisadi Kalkınma Vakfı (IKV) Avrupa Çalışmaları ve İktisat)

Doç. Dr. Sait Akşit – Yakın Doğu Üniversitesi – (Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Politik Ekonomi)

Doç. Dr. C. Akça Ataç – Çankaya Üniversitesi (Siyasi Tarih ve Toplumsal Cinsiyet-Kadın Çalışmaları)

Doç. Dr. Mustafa Çıraklı – Yakın Doğu Üniversitesi (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Prof. Dr. Zihniye Okray – Lefke Avrupa Üniversitesi (Psikoloji)

İngilizce Dil Editörü

Doç. Dr. Assel Tutumlu – Yakın Doğu Üniversitesi

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık – Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa Özbilgin – Brunel University London (Birleşik Krallık)

Prof. Dr. Sinem Akgül Açıkmeşe – Kadir Has Üniversitesi (Türkiye)
Prof. Dr. Rebecca Bryant – Utrecht University (Hollanda)
Prof. Dr. Mohammed Torki Salameh, Yarmouk University of Jordan (Ürdün)
Prof. Dr. Fatma Güven Lisaniler – Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC)
Prof. Dr. Ronen Yitzhak, Western Galilee College (İsrail)
Doç. Dr. Nergis Canefe – York University (Kanada)
Doç. Dr. Gözde İnal-Cavlan – Dünya Barış Üniversitesi-Lefkoşa (KKTC)
Doç. Dr. Rustamjon Urinboyev – Lund University (İsveç)
Dr. Öğr. Üyesi Cihan Dizdaroğlu – Başkent Üniversitesi (Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Saifullahi Sani Ibrahim – Federal University Dutsinma (Nijerya)
Yrd. Doç. Dr. Hakan Karahasan – Arkin Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi (KKTC)
Dr. Ergün Özgür – Frei Universtät Berlin (Almanya)

Yayınlanması istenilen yazılar, dergi ile iletişim ve Abonelik talepleri için adres:
Manuscripts and all editorial correspondence and subscription enquiries should be
addresses to:

Adres

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi – Yakın Doğu Üniversitesi – Ankara Temsilciliği, Nenehatun
Caddesi No: 116/2, Çankaya/Ankara – TÜRKİYE
Near East University – Ankara Representation Office, Nenehatun Street No: 116/2,
Çankaya/Ankara – TURKEY

E-posta - E-mail – sosbilder.editor@neu.edu.tr

Web sayfası - Website – <http://dergi.neu.edu.tr/index.php/sosbilder/index>

İrtibat - Contact details – 0392 675 1000 / (dahili-ext) 3119 – 3101 – 3102

Kapak tasarımı – Design – Prof. Dr. Erdal Aygenç - YDÜ Güzel Sanatlar ve Tasarım
Fakültesi

ISSN: 1986 – 1303

Baskı: Near East Printing

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisinde ileri sürülen görüşler ve gerçeklere ilişkin ifadeler tamamen yazarlara
aittir ve dergide yayınlanmış olması bu görüş ve ifadelerin editör ya da Yakın Doğu Üniversitesi
tarafından benimsendiği anlamına gelmez.

Statements of fact or opinion appearing in the NEU Journal of Social Sciences are solely those of the
authors and do not imply endorsement by the editor or NEU.

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu derginin hiçbir bölümü yazılı ön izni olmaksızın hiçbir biçimde ve hiçbir
yolla yeniden üretilemez ve dağıtılamaz.

YDÜ Sosyal Bilimler dergisi hakemli bir dergidir ve **EconLit FullText** ve **EBSCO Discovery
Service** kapsamında taranmaktadır.

NEU Journal of Social Sciences is a referred journal and indexed by **EconLit FullText** and **EBSCO Discovery Service**.

Bu dergide iThenticate intihal programı kullanılmaktadır.

This journal uses iThenticate software to detect instances of plagiarism in submitted manuscripts.

Editörden,

Çok değerli okurlar, yazarlar ve araştırmacılar,

Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ) Sosyal Bilimler Dergisi'nin 16. Cilt 2. Sayısı olan Ekim 2023 Sayısı ile yeniden sizlerin karşısında olmaktan büyük mutluluk duymaktayız. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 yılını kutladığımız bugünlerde, dergimizin akademik kalitesinin de somut bir göstergesi olarak farklı konu ve perspektiflere odaklanan nitelikli akademik çalışmalara yer vermeye devam ediyoruz. Bu sayıda YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne katkı koyan değerli yazarlarımıza ve derin bilgi ve tecrübelerini sakınmadan bizlere yardımcı olan değerli hakemlerimize teşekkürü borç biliriz. Dünya siyasetindeki dinamiklerin her geçen gün değiştiği, dünya güçleri arasındaki artan rekabetlerin ve bunun sonucunda da gerginliklerin hem ulusal, hem bölgesel hem de küresel siyaseti yeniden şekillendirdiği günlerden geçmekteyiz. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaşın hızla ikinci yılına yaklaşırken, uluslararası sermaye akımlarındaki dengesizliklerin, kamu açıklarının, yüksek faiz oranları ve artan enflasyonun ve ilaveten de enerji sektöründe oluşan krizlerin konjonktürel gerilimleri ve dalgalanmaları daha da arttırdığını söylemek mümkündür. Son olarak ise 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e düzenlediği beklenmedik saldırı sonrasında patlak veren ve geride bıraktığımız süre zarfında binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olan Hamas ile İsrail arasındaki endişe verici ve nereye evrileceği henüz muğlaklığını koruyan çatışmalar, bölgedeki halihazırda varolan sorunlara ve istikrarsızlıklara farklı boyutlar kazandırmıştır. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi olarak, 16. Cilt 2. Sayımızda, dünya düzenindeki dalgalanmaları ve değişimleri açıklamaya yardım edeceğini ümit ettiğimiz beş nitelikli akademik çalışma ile karşınızdayız.

Bu çalışmaların ilki, Hidaye Özge Sarıkaya ve Kader Bahayı'nın kaleme aldığı 'Depresyon Belirtileri Gösteren Yetişkinlerin Sosyal Ve Duygusal Yalnızlıklarının Toplumsal Aidiyet Duygusuyla İlişkisi' başlıklı makaledir. Bu çalışmanın amacı, depresyon belirtileri olan yetişkinlerde sosyal ve duygusal yalnızlığın sosyal aidiyet duygusuyla ilişkisini incelemektir. Psikoloji alanındaki bu makaleden elde edilen sonuçlara bakıldığında, aidiyetin bir alt boyutu olan

reddedilme düzeyinin depresyon düzeyini olumlu yönde yordadığını, kabul düzeyinin ise depresyon düzeyini olumsuz yönde yordadığını göstermektedir. Aynı zamanda, dışlanma ve sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerinin depresyonu pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Çalışmada, reddedilmenin sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık puanlarını pozitif yönde yordadığı, kabullenmenin ise sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık puanlarını negatif olarak yordadığı bulunmuştur. Kabullenme, duygusal yalnızlık puanlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Ekim Sayısı'nda yer alan ikinci çalışma, 'Geçmişten Günümüze Çalışan Destek Programları: Psikososyal Destek Hizmetleri Bağlamında Bir Değerlendirme' başlığıyla yayınlanan Kübranur Görmüş ve Filiz Yıldırım'ın kaleme aldığı derleme makaledir. Bu çalışmada, COVID-19 küresel salgını, orman yangını, sel ve deprem gibi yaşanan olaylardan dolayı, işyerlerinde çalışanların psikososyal sorunları deneyimleme riskleri artışından dolayı, işyerlerinde iyilik halini artırmaya yönelik müdahalelerin önemli hale geldiği tespit edilmiştir. Bu yüzden de çalışan destek programlarının (ÇDP) önemli bir yeri vardır. Bu çalışma, çalışan destek programlarının geçmişten günümüze gelişimini ve işyeri sosyal hizmet uygulamalarındaki yerini açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca CDP'lerin Türkiye'deki mevcut durumu ele alınmakta olup, iç, dış, ortak ve ortak CDP'lerin çalışanların psikososyal ihtiyaçları dikkate alınarak planlanması ve yaygınlaştırılması sosyal hizmet uzmanları için önemli bir gereklilik olduğu sonucuna vurgu yapılmaktadır.

Derginin bu sayısında yer alan üçüncü çalışma, Melih Uğraş Erol'un yazmış olduğu 'Türkiye Örneğinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Gelişen Teknoloji, Değişen Medya ve Toplum Anlayışı Arasındaki Etkileşimler' isimli makaledir. Bu makalede gelişen teknoloji, farklılaşan medya kavramı ve değişen toplum anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki etkileşimleri incelemektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki etkileşimin yansımalarını anlamak amacıyla saha çalışması olarak çevrimiçi bir anket yapılmıştır. İnternetin dünya çapında insan hakları standartlarını desteklemek için kullanılabilmesine veya toplumu kutuplaştırmak için kullanılabilmesine inanmamak gibi olumsuz etkilerden de bahsedilmiştir.

Ekim Sayısı'nın dördüncü makalesi olan 'Stereotyping of the Middle East by Turkish Academics – How does Middle East Studies Education Work?' isimli

çalışmalarında Özlem Tür ve Meryem Gökyar, Türk Akademisyenlerce belirtilen Orta Doğu'ya ilişkin birtakım kalıp yargı (stereotip) örüntülerini nasıl etkilediğini ve bunun üzerinden de Orta Doğu'yu özellikleri ve Türkiye ile olan ilişkisi üzerinden tanımlamışlardır. Bu çalışma alanyazınının da belirttiği kalıpyargı-bilgi bağlantısının alan çalışmaları eğitiminde de etkili olduğunu ve varolan alan çalışmaları alanyazınındaki ana tartışmalarla da ilişkisini ortaya koymaktadır. Beşinci çalışma olan 'Küçük Devletlerin Güncel Dış Politika ve Güvenlik Süreçleri: Korunak Arayışı içinde Dengeleme ve İttifak' başlıklı makalede ise Dilaver Arıkan Açar, Küçük Devlet'ler olarak birinen aktörlerin, temelde uluslararası alanda dış politikalarını rahat yürütebilmek ve güvenliklerini sağlamak için bireysel kısıtlı kapasitelerinin ötesinde etki sahibi olmaya çalıştıklarını konu almaktadır. Küçük devletlerin dış ilişkilerini organize ederek, güvenliklerini sağlamak amacıyla kendilerinden güçlü devletler ile müttefik olma, ya da çok taraflı ittifaklara dahil olma eğiliminde olduklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda, küçük devlet çalışmalarına güncel bir analitik araç katkısı olarak geliştirilen 'korunak arayışı' yaklaşımı farklı küçük devlet vakaları üzerinden tartışılarak güncel konjonktürde küçük devletlerin uluslararası alandaki varlıkları ve sürdürdükleri politikaların boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanması da hedeflenmektedir.

Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak, çeşitli sebeplerle göz ardı edilen soruları soran ve böylelikle de alışlageldik yaklaşımların ötesine geçerek olaylara ve problemlere farklı perspektiflerden bakmayı amaçlayan dünyanın farklı coğrafyalarından araştırmacıları ve yazarları burada ağırlamaya devam edeceğiz. Bir sonraki sayımızı, hem ülkemiz hem de dünyamız adına daha sakin, adaletli, eşitlikçi, krizsiz, savaşız ve sömürsüz bir dönemde siz değerli okurlarımıza sunabilmeyi gönülden ümit eder,

En derin sevgi ve saygılarımızı sunarız.

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi Editörleri

İÇİNDEKİLER/ TABLE OF CONTENTS

Editörden.....	156
İçindekiler.....	159

Araştırma Makaleleri /Research Articles

Hidaye Özge SARIKAYA – Kader BAHAYİ

Depresyon Belirtileri Gösteren Yetişkinlerin Sosyal ve Duygusal Yalnızlıklarının Toplumsal Aidiyet Duygusuyla İlişkisi (*The Relationship between social and emotional loneliness and sense of belonging in adults with symptoms of depression*)161-185

Melih Uğraş EROL

Türkiye Örneğinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Gelişen Teknoloji, Değişen Medya ve Toplum Anlayışı Arasındaki Etkileşimler (*Interactions between International Human Rights Law, Developing Technology, Changing Media, and Society in the Case of Turkey*).....219-251

Meryem GÖKYAR – Özlem TÜR

Stereotyping of the Middle East by Turkish Academics: How does Middle East Studies Education work? (*Türk Akademisyenlerin Orta Doğu Kalıpyargıları: Orta Doğu Çalışmaları Eğitimi Nasıl İşliyor?*)...252-279

Dilaver Arıkan AÇAR

Küçük Devletlerin Güncel Dış Politika ve Güvenlik Süreçleri: Korunak Arayışı içinde Dengeleme ve İttifak (*Contemporary Foreign Policy and Security Processes of Small States: Balancing and Alliance in Shelter Seeking*).....280-309

Derleme Makale /Review Article

Kübranur GÖRMÜŞ – Filiz YILDIRIM

Geçmişten Günümüze Çalışan Destek Programları: Psikososyal Destek Hizmetleri Bağlamında bir Değerlendirme (*Employee Assistance Programs from past to present: An Overview from the perspective of psychosocial support services*)186-218

Yayın İlkeleri / <i>Publication Rules</i>	310
Yayın Etiği ve Yayın Görevini Kötüye Kullanma Beyanı / <i>Publication Ethics and Publication Malpractice Statement</i>	313
Yazım Kuralları / <i>Article Submission Guidelines</i>	319

DEPRESYON BELİRTİLERİ GÖSTEREN YETİŞKİNLERİN SOSYAL VE DUYGUSAL YALNIZLIKLARININ TOPLUMSAL AİDİYET DUYGUSUYLA İLİŞKİSİ

Hidaye Özge SARIKAYA*
Kader BAHAYI**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlıklarını toplumsal aidiyet duygusuyla ilişkilendirerek incelemektir. Araştırmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, 18-55 yaş arası gönüllü 235 yetişkin kadın ve 181 yetişkin erkek olmak üzere toplamda 416 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama sürecinde Kişisel Bilgi Formu, Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği ve Genel Aidiyet Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde korelasyon ve regresyon analizi uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakıldığında, erkeklerin sosyal yalnızlık ve dışlanma düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aidiyet alt boyutu olan dışlanma düzeyinin pozitif yönlü, kabul

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü

(hidayeozege@icloud.com) <https://orcid.org/0000-0003-1800-1039>

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Psikoloji Bölümü

(kader.bahayi@nisantasi.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0001-9173-9780>

Bu makale; Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı'nda tamamlanan 'Depresyon Belirtileri Gösteren Yetişkinlerin Sosyal ve Duygusal Yalnızlıklarının Toplumsal Aidiyet Duygusuyla İlişkisi' başlıklı ve 09/08/2022 tarihli Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir. Bu araştırma, Nişantaşı Üniversitesi, Etik Kurul Başkanlığı'ndan alınan E-57840365-108-13973/2022-4 sayılı etik kurul onayı ile yürütülmüştür.

Bu çalışma; 7-9 Ocak 2023 tarihlerinde 8. Uluslararası Değişen Dünyada Sosyal ve Beşerî Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XVI, No. 2, (Ekim 2023)

Geliş Tarihi: 25 Temmuz 2022

Kabul Tarihi: 1 Haziran 2023

Bu makaleden alıntı yapmak için: Sarıkaya, H. Özge Ve Bahayi, Kader. (2023, Ekim). Depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlıklarının toplumsal aidiyet duygusuyla ilişkisi, *YDÜ SOSBİLDER*, 16(2), 161-185.

edilme düzeyinin ise negatif yönlü olarak depresyon düzeyini yordadığı saptanmıştır. Dışlanma düzeyi ile sosyal ve duygusal yalnızlığın depresyonu pozitif yönlü yordadığı saptanmıştır. Aidiyet alt boyutu olan dışlanmanın pozitif yönde, kabul edilmenin negatif yönde sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık (aile) puanlarını yordadığı saptanmıştır. Aidiyet alt boyutu olan kabul edilme düzeyi ise negatif yönde duygusal yalnızlık (romantik ilişkiler) puanlarını yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yalnızlık, Sosyal Yalnızlık, Duygusal Yalnızlık, Depresyon, Toplumsal Aidiyet*

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL AND EMOTIONAL LONELINESS AND SENSE OF SOCIAL BELONGING IN ADULTS WITH SYMPTOMS OF DEPRESSION

This study examines the social and emotional loneliness of adults with depression symptoms in relation to social belonging. The sample of the study consists of a total of 416 volunteers, 235 adult females 181 adult males, between the ages of 18-55, selected by convenient sampling method. Personal Information Form, Social and Emotional Loneliness Scale, Beck Depression Scale and General Belonging Scale were used in the data collection process. Correlation and regression analysis were applied in the analysis of the data. When the results obtained from the study are examined, men are found to have higher levels of social loneliness and exclusion than women. The level of exclusion as the sub-dimension of belonging positively predicted the level of depression, the level of acceptance negatively predicted the level of depression. Also, the level of exclusion and social-emotional loneliness positively predicted depression. Exclusion, as a sub-dimension of belonging, positively predicted social loneliness and emotional loneliness (family) scores, and acceptance predicted social loneliness and emotional loneliness scores negatively. The level of acceptance, as a sub-dimension of belonging, negatively predicts emotional loneliness (romantic relationships) scores.

Keywords: *Loneliness, Social Loneliness, Emotional Loneliness, Depression, Social Belonging*

1. Giriş

İnsanlar, ait olmak ve bağlı hissetmek ile ilgili doğuştan gelen bir arzuya sahiptirler. Ait olarak yaşama, nereye ve kime ait olduğunu bilme duygusu, insan varlığının en önemli özelliklerinden biridir. Bir insanın doğduğu andan itibaren ilk olarak bir aileye, daha sonra bir gruba ve çevreye, en nihayetinde de bir topluma aidiyet duygusuyla bağlandığı düşünülmektedir. Aidiyet duygusu, bireyin kendisini içinde bulunduğu çevrenin önemli ve değerli bir parçası olarak

algılaması şeklinde kabul edilmektedir (Duru, 2015). Aidiyet, insan yaşamının ilk evrelerinde dürtülerin bir yansıması olarak ortaya çıkarken, sonrasında çevresel faktörlerin ya da kişisel özelliklerin etkisiyle değişkenlik gösterebilmektedir. Bu değişkenliğin insanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin ise yalnızlık kavramının ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Milyonlarca insanın çocukluktan yaşlılığa kadar geçen süre içerisinde hayatlarının belli bir döneminde yalnızlık duygusunu deneyimlediği düşünülmektedir. Yalnızlık, insan yaşamını anlamlandıran tüm eylemlerin var olmamasının neticesidir (Özodaşık, 2005). Bu eylemlerin sosyal ve kültürel düşüncelerin uyumluluğu doğrultusunda insanların yer aldığı toplum içerisinde sosyalleşmesine ve diğerleriyle bütünlük içinde yaşamasına yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bu nedenlerden dolayı, bir insanın hayatta var olma sebebi ile toplum içindeki eylemlerinin doğru orantılı olduğu kabul edilmektedir (Özodaşık, 2005).

Günümüzde kişilerarası ilişkiler birtakım nedenlerden dolayı bozulmakta ve sosyal ilişki düzeyi azalmaktadır. Buna bağlı olarak, sosyal ilişkilerde meydana gelen yoksunluk duygusu, insan yaşamını olumsuz etkileyen yalnızlığa ve birçok sağlık sorununa neden olmaktadır (Kılınç ve Sevim, 2005). Yalnızlıkla ilgili geçmişten günümüze kadar yapılan birçok araştırma yalnızlığın çağımız insanının yaşadığı ciddi problemlerden biri olduğunu ve bu problemlerin birçok insan üzerinde önemli derecede zihinsel ve fiziksel sıkıntılara yol açtığını göstermektedir. Toplum içerisinde yalnız olduğunu ifade eden birçok insanın depresyon, kaygı ve kişilerarası ilişkilerde çatışmalar gibi çeşitli zihinsel sağlık sorunları yaşadığı; hatta kronik yalnızlığın ise stres, alkolizm, beyin fonksiyonlarında bozulma, kalp rahatsızlıkları, alzheimer, madde bağımlılığı, depresyon ve intihar gibi çeşitli sağlık problemlerine neden olduğu vurgulanmaktadır (Manaf, 2017). Bu sebeple, yalnız hisseden bireylerin içinde yaşadığı çevrede sosyal ilişki kurabileceği herhangi birini bulamamaları halinde fiziksel ve ruhsal alanlarda problem yaşadıkları ifade edilmektedir (Tiwari, 2013).

Araştırmacılara göre yalnızlık, sadece bir bireyin tek başına kalması halinde yaşanan bir durum değildir. İnsanlar yanlarında kimse yokken yalnız hissetmeyebilecekleri gibi çevrelerinde birçok insan varken de yalnız hissedebilmektedirler. Dolayısıyla yalnızlık, insan yaşamında birçok faktörün mevcut olması halinde bile yaşanabilen, bireye özgü bir durum olarak

nitelendirilmektedir (Galanaki, 2008). Neto ve Barros'a (2000) göre yalnızlık, bireyin duygusal ihtiyaçlarının sosyal çevresindeki bireyler tarafından karşılanamaması veya yeterli doyuma ulaşamamasından kaynaklanmaktadır. Peplau ve Perlman'nın tanımında ise yalnızlık, bireyin sahip olmak istediği ilişkiler ile sahip oldukları arasındaki tutarsızlığı algılaması sonucunda ortaya çıkan olumsuz bir durumdur (Heinrich ve Gullone, 2006).

Günümüz toplumunda en sık rastlanan psikolojik rahatsızlıklardan biri olan depresyonun yalnızlık ile ilişkili bir kavram olduğu düşünülmektedir. İnsanlarla ilişki kurmada ve kişiler arası ilişkileri sağlıklı bir şekilde sürdürmede güçlük çeken bireylerin daha yalnız hissettikleri ve bu nedenle de depresyona daha yatkın oldukları düşünülmektedir (Mushtaq vd., 2014). Aynı zamanda, depresyona yatkın olan bireylerin bu gibi zorlanmalara karşı dayanıklılıklarının az olduğu ve basitçe suçluluk duygusuna girerek psikotik düzeyde yalnızlığa çekilebildiği ifade edilmektedir (Özodaşık, 2005). Bu sebeple, yalnızlık yaşayan insanların psikolojik destek gerektiren bir ruh halinde ya da kişilik yapısında olabileceği düşünülmektedir. Yalnız bireylerde depresyonun görülme sıklığının daha yoğun olduğu ve diğer insanlara oranla daha mutsuz, üzgün ve çaresiz hissettikleri ifade edilmektedir (Singh ve Misra, 2009).

Weiss (1973), yalnızlık kavramıyla ilgili olarak, yalnızlığın tek bir boyut olarak ele alınmaması gerektiği görüşünü ortaya atmıştır. Ona göre yalnızlık; duygusal yalnızlık ve sosyal yalnızlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Duygusal yalnızlığı kişiye yakın bir bağın yokluğunda ortaya çıkan bir duygu hali olarak tanımlarken, sosyal yalnızlığı ise bireyin sosyal ilişkilerinde yaşadığı yoksunlukta ortaya çıkan olumsuz bir duygu hali olarak tanımlamıştır. Weiss (1973), bireyin ortak paylaşımında bulunacağı, benzer ilgi ve etkinliklerde birlikte olabileceği sosyal bir gruba sahip olmaması ya da var olan ilişkilerinde samimiyetsizliğin bulunmasının sosyal yalnızlığa yol açabileceğini savunmuştur. Ayrıca, sosyal yalnızlığın depresyon gibi psikolojik bir rahatsızlıkla beraber görülebilen bir duygu hali olduğunu ve bu durumun zamanla bireyin toplumdaki uzaklaşmasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda bireysel ve toplumsal anlamda yalnızlığın tanınması ve buna bağlı olarak önlemlerin alınmasının, birey ve toplum açısından önemli olduğu düşünülmektedir (Weiss, 1973).

Temel bir gereksinim olarak ifade edilen aidiyet; birey, aile ve toplum açısından önemli bir kavram olarak görülmekte ve sosyal bağları güçlendirmede

temel bir değişken olarak nitelendirilmektedir (Hill, 2006). Aynı zamanda, aidiyet ihtiyacı bireylerin kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlayan bir iletişim ihtiyacı olarak da düşünülmektedir (Baumeister ve Leary, 1995). Bir bireyin içine doğduğu sosyal çevrenin benliğinde bir aidiyet duygusu inşa ettiği ve yaşam boyu verilen bilinçli tercihler doğrultusunda da aidiyet duygusunun gelişimini sürdürdüğü öne sürülmektedir (Alptekin, 2011). Bireylerin kültürel değerleri ve hissettikleri duyguları doğrultusunda birbirlerine ihtiyaç duydukları ve bu ihtiyacın bireylerin birlikte yaşamasını tetiklediği düşünülmektedir. Aidiyet duygusunun yokluğu veya düşük aidiyet düzeyi, çoklu ve farklı uyum sorunlarının temel nedenlerinden biri olarak ele alınmaktadır (Levett-Jones vd., 2007). Tüm bunların sonucunda, toplumsal aidiyet ve yalnızlık kavramlarının depresyon üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yani, depresyonu yaşayan insanlar bir yandan ihtiyaç duydukları aidiyet bağlarının yokluğunda sosyal ve duygusal yalnızlığa maruz kalmakta; sosyal ve duygusal yalnızlığa maruz kalan insanlar da yaşadıkları çevreden veya toplumdaki uzaklaşarak toplumsal aidiyet duygularını yitirebilmektedir. Bu bilgiler ışığında, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlıklarını toplumsal aidiyet duygusuyla ilişkilendirerek incelemek amaçlanmıştır. Böylelikle, araştırma sonunda, literatürdeki boşluğun kapatılması ve ruh sağlığı alanında çalışanlara yol gösterici olması hedeflenmektedir.

Bu amaç ışığında oluşturulan araştırma soruları aşağıda sıralanmıştır:

1. Depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerde sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
2. Depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerde toplumsal aidiyet alt boyutları olan dışlanma ve kabul edilme düzeyi cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
3. Depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyleri toplumsal aidiyet tarafından anlamlı bir biçimde yordanmakta mıdır?
4. Depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin depresyon düzeyi toplumsal aidiyet ile sosyal ve duygusal yalnızlık tarafından anlamlı bir biçimde yordanmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1.1 Araştırma Modeli

Araştırma, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlıkları ile toplumsal aidiyetleri arasındaki ilişkinin ne derecede anlamlı olduğunu ölçebilmek amacıyla ilişkisel tarama modeli üzerine yapılandırılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ortak değişimin varlığını veya derecesini ölçmeyi amaçlamaktadır (Karasar, 2005).

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, 18-55 yaş arası gönüllü 235 yetişkin kadın ve 181 yetişkin erkek olmak üzere toplamda 416 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik özelliklere bulgular kısmında yer verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama sürecinde Kişisel Bilgi Formu, Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği, Beck Depresyon Ölçeği ve Genel Aidiyet Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklere yönelik bilgiler aşağıda verilmiştir.

2.4. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi Formu, literatür bilgileri göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından amacına uygun olarak hazırlanmıştır. 18-55 yaş arası katılımcıların doldurduğu formda; katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, meslek, aile yapısı, kardeş sayısı ve yakın arkadaşına sahip olup olmadıkları gibi sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Aynı zamanda, katılımcılardan fiziksel ve psikolojik sağlık durumlarını değerlendirmeleri ve zararlı alışkanlıklara sahip olup olmadıkları gibi bilgilere de yanıt vermeleri istenmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların bu değişkenlere ilişkin dağılımlarına araştırmanın bulgular bölümünde yer verilmiştir.

2.5. Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği

Ölçek, 2004 yılında DiTommaso, Brannen ve Best tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlaması ise Çeçen (2007) tarafından yapılmıştır. Likert tipi hazırlanan ölçek, kendini değerlendirme türünde bir ölçektir. 15 maddeden oluşan ölçeğin puanlamasında, “bana tamamiyle uygun değil”

seçeneğine (1) puan verilirken “bana tamamıyla uygun” seçeneğine (7) puan verilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 105, en düşük puan 15’tir. Ölçek, aile ile ilişkiler, romantik ilişkiler ve sosyal ilişkiler olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin sosyal yalnızlık boyutunu, sosyal ilişkiler kapsamında 2, 5, 7, 9 ve 13. maddeler; duygusal yalnızlık boyutunu romantik ilişkiler kapsamında 3, 6, 10, 14, ve 15. maddeler, aile ile ilişkileri ise 1, 4, 8, 11 ve 12. maddeler ölçmektedir. Ayrıca, ölçekte 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11, 12 ve 14. maddeler ters maddelerdir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması neticesinde elde ettiği üçlü faktör yapısının toplam varyansı %55.13 oranında karşıladığını bildirilmektedir. Bununla birlikte, romantik ilişkiler (birinci alt boyut) için %27.41, aile ilişkileri (ikinci alt boyut) için %17.38 ve sosyal ilişkiler (üçüncü alt boyut) için %10.34 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğe ilişkin yapılan güvenilirlik analizi neticesinde duygusal yalnızlıkla ilgili olarak romantik yalnızlık alt boyutu için iç tutarlık katsayısı 0.83, aile alt boyutu için 0.76 ve sosyal yalnızlık için ise 0.74 olduğu bildirilmiştir (Çeçen, 2007).

2.6. Genel Aidiyet Ölçeği

Malone, Pillow ve Osman (2012) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Duru (2015) tarafından yapılmıştır. 12 maddeden oluşan ölçek, 7’li likert tipte hazırlanmış olup, “kesinlikle katılmıyorum (1)” ve “tamamen katılıyorum (7)” arasında değişen puanlamaya sahiptir. Ölçek, aidiyeti (Kabul edilme/İçerilme-Reddedilme/Dışlanma) iki boyutta değerlendirmektedir. Reddedilme/Dışlanma alt ölçeği puanları ters çevrilerek hem genel aidiyet duygusunu ölçmekte hem de puanlar ters çevrilmeksizin kabul edilme ve reddedilme alt boyutları için ayrı ayrı da kullanılabilir. Ölçekten alınan yüksek puan, ulaşılmış aidiyet duygusunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, ABD’nin güneybatısındaki bir üniversitede yapılmıştır. Çalışma, üç farklı çalışma grubu oluşturularak, yaşları 19-20 arasında değişen 1169 birinci sınıf öğrencileri üzerinden yapılmıştır. Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin iki boyutlu yapısını desteklemektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları iki faktörün varyansın %68,3’ünü açıkladığını göstermektedir. Maddelerin faktör yükleri .58 ile .94 arasında değişmektedir. İki boyut arasındaki korelasyon

katsayısı $-.67$ 'dir. Ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı $.94$ olarak bildirilmiştir (Malone vd., 2012).

2.7. Beck Depresyon Ölçeği

Ölçek, 1961 yılında Beck tarafından geliştirilmiştir. 21 sorudan oluşan ölçekteki maddeler hafif formdan şiddetli forma göre sıralanmakta olup 0-3 arasında puanlanmaktadır. Puanların toplanmasıyla depresyon düzeyi elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 63'tür. Puanın yüksekliği depresyonun şiddetine işaret etmektedir. Ölçekten alınan 0-9 arası puan "minimal depresyon", 10-16 puan "hafif depresyon", 17-29 puan "orta depresyon" ve 30-63 puan "şiddetli depresyon" olarak ifade edilmektedir. Ölçeğin 1961 ve 1978 tarihlerine ait iki versiyonu bulunmaktadır. İki versiyon da Türkçe'ye çevrilerek geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan 1978 formunun Cronbach alfa katsayısı $.80$, iki yarım test güvenilirlik katsayısı $.74$, test tekrar test güvenilirliği sırasıyla $.73$ ve $.65$ olarak bulunmuştur (Hisli, 1989).

2.8. Uygulama

Veri toplama araçları, Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınarak çevrimiçi anket yoluyla katılımcılara uygulanmıştır. Çevrimiçi anket yoluyla ulaşılan katılımcılara, araştırmanın amacı, cevapların gizli tutulacağı bilgisi, yanıtların katılımcıların gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtmamasının araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği açısından oldukça önemli olduğu bilgisi yazılı olarak anketin başlangıcında iletilmiştir. Çevrimiçi anket sonucunda toplam 729 kişiye ulaşılmıştır.

2.9. Verilerin Analizi

Araştırmada toplam 729 kişiye ulaşılmış ve depresyon belirtileri gösteren 416 katılımcının verileri analize dâhil edilmiştir. Sosyo-demografik özellikler bakımından sosyal ve duygusal yalnızlık ile toplumsal aidiyet puanlarının farklılaşma düzeyleri istatistiksel analiz yöntemleriyle incelenmiştir. Analizlerde grupların karşılaştırılmasında dağılımın homojenliği gözetilerek (bir grup içerisinde $n \geq 30$ olmak koşuluyla) parametrik ölçüm yöntemleri uygulanmıştır. Gruplar arası karşılaştırmada bağımsız gruplara t-testi uygulanmıştır. Araştırmada depresyon, sosyal ve duygusal yalnızlık ile toplumsal aidiyet puanları arasındaki

ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson Korelasyonu uygulanmıştır. İlişkili olduğu saptanan değişkenler arasında sosyal ve duygusal yalnızlık ile toplumsal aidiyetin yordayıcılığını incelemek amacıyla, depresyon puanları bağımlı değişken olarak alınmak üzere hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Depresyon belirtileri gösteren katılımcıların sosyal ve duygusal yalnızlığının toplumsal aidiyet duygusu tarafından yordanmasına yönelik çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerde anlamlılık değeri 0.05 ve 0.01 düzeyinde alınmıştır.

3. Bulgular

Katılımcıların sosyo-demografik değişkenlerine ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler		Ortalama±SS	
Yaş		30,13±8,56	
		N	%
Cinsiyet	Kadın	235	56,5
	Erkek	181	43,5
Medeni Hal	Bekar	260	62,5
	Evli	142	34,1
	Boşanmış	14	3,4
Eğitim Düzeyi	İlkokul ve Ortaokul	11	2,6
	Lise	52	12,5
	Lisans ve Önlisans	302	72,6
	Lisansüstü	51	12,3
Yaşadığı Kişi	Aile	259	62,3
	Arkadaş	35	8,4
	Eş ya da Partner	67	16,1
	Yalnız	55	13,2
Aile Türü	Çekirdek Aile	336	80,8
	Geniş Aile	62	14,9
	Parçalanmış Aile	18	4,3

Sigara Kullanımı	Evet	156	37,5
	Hayır	260	62,5
Alkol Kullanımı	Evet	167	40,1
	Hayır	249	59,9
Kronik Hastalık	Evet	63	15,1
	Hayır	353	84,9
Ruhsal Hastalık	Evet	55	13,2
	Hayır	361	86,8
Ailede Psikiyatrik Rahatsızlık Öyküsü	Evet	47	11,3
	Hayır	369	88,7

Araştırmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen, 18-55 yaş arası gönüllü 235 yetişkin kadın ve 181 yetişkin erkek olmak üzere toplamda 416 kişi oluşturmaktadır. Demografik değişkenlerin dağılımı incelendiğinde; katılımcıların yaş ortalaması $30,13 \pm 8,56$ 'dır. Tüm katılımcılar arasında kadınların oranı %56,5 ve erkeklerin oranı %43,5'dir. Medeni durum değişkenine göre, bekar katılımcılar %62,5; evliler %34,1; boşanmış katılımcılar %3,4 oranındadır. Eğitim düzeyi değişkenine göre ilköğretim-ortaöğretim mezunu olanlar %2,6; lise mezunu olanlar %12,5; lisans-önlisans mezunu olanlar %72,6 ve lisansüstü mezunu olanlar %12,3 oranındadır. Katılımcıların %62,3'ü ailesiyle; %8,4'ü arkadaşlarıyla; %16,1'i eş ya da partneriyle; %13,2'si ise yalnız yaşamaktadır. Çekirdek ailede büyüyenler %80,8; geniş ailede büyüyenler %14,9 ve parçalanmış ailede büyüyenler %4,3 oranındadır. Sigara kullanan %37,5 ve alkol kullanan %40,1 oranında katılımcı bulunmaktadır. Kronik hastalığı olanlar %15,1 oranındadır. Ruhsal bir rahatsızlığı olan %13,2 oranındadır. Ailede psikiyatrik rahatsızlık olduğunu belirten katılımcıların oranı %11,3'tür.

Tablo 2. Ölçeklerin Betimleyici İstatistikleri

	Değişkenler	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği	Sosyal Yalnızlık	18,04	4,93	,534	-,406
	Duygusal Yalnızlık (Aile)	18,43	4,28	,217	-,157
	Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler)	20,44	8,76	-,054	-1,059

Genel Aidiyet Ölçeği	Dışlanma	18,81	8,46	,399	-,535
	Kabul Edilme	31,83	6,70	-,729	,174
	Depresyon	19,58	8,14	1,017	,603

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini kontrol etmek amacıyla, ortalama değerlerin oluşturduğu dağılımın çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiştir. Bulgulara göre, Tabachnick ve Fidell (2011) tarafından normal dağılımın olduğunu gösteren -1.5 ile +1.5 değerlerinin bu çalışmadaki ortalama değerlerde bu aralıkta olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, çalışmada uygulanan analizler parametrik testler olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcıların Cinsiyeti Bakımından Sosyal ve Duygusal Yalnızlık ile Toplumsal Aidiyet Alt Boyutlarının Karşılaştırılmasına Yönelik T-Test Bulguları

		Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p
Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Ölçeği	Sosyal Yalnızlık	Erkek	181	18.61	5.06	2.07	.04*	
		Kadın	235	17.60	4.79			
	Duygusal Yalnızlık (Aile)	Erkek	181	18.25	4.40	-.72	.46	
		Kadın	235	18.56	4.18			
	Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler)	Erkek	181	21.18	8.96	1.50	.13	
		Kadın	235	19.87	8.58			
Genel Aidiyet Ölçeği	Dışlanma	Erkek	181	20.09	9.09	2.74	.01*	
		Kadın	235	17.83	7.75			
	Kabul Edilme	Erkek	181	31.62	7.14	-.54	.58	
		Kadın	235	31.99	6.36			

Tablo 3'te, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin cinsiyet bakımından, sosyal ve duygusal yalnızlık ile aidiyet puanlarının karşılaştırılması için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre SDYÖ sosyal yalnızlık boyutu ($t(414)=2.07$; $p<.05$) ve genel aidiyet dışlanma alt boyutu ($t(414)=2.74$; $p<.05$) erkek katılımcılarda anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 4. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcılarda Depresyon, Toplumsal Aidiyet ile Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Puanlarının İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Pearson Korelasyonu Bulguları

Değişkenler (n=416)	1	2	3	4	5	6
1. Depresyon	1					
2. Dışlanma	.50**	1				
3. Kabul Edilme	-.38**	-.58**	1			
4. Sosyal Yalnızlık	.29**	.49**	-.47**	1		
5. Duygusal Yalnızlık (Aile)	.36**	.42**	-.35**	.27**	1	
6. Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler)	.13**	.20**	-.25**	.20**	.22**	1

** $p < .01$ * $p < .05$

Tablo 4'te yer alan korelasyon bulgularına göre, depresyon belirtileri olduğu saptanan katılımcıların depresyon ile genel aidiyet dışlanma alt boyutu ($r=.50$; $p<.01$), SDYÖ sosyal yalnızlık alt boyutu ($r=.29$; $p<.01$), SDYÖ duygusal yalnızlık aile alt boyutu ($r=.36$; $p<.01$) ve SDYÖ duygusal yalnızlık romantik ilişkiler alt boyutu ($r=.20$; $p<.01$) pozitif yönlü; Genel aidiyet kabul edilme alt boyutu ($r=-.38$; $p<.01$) negatif yönlü ve anlamlı ilişkilidir. Genel aidiyet dışlanma alt boyutu ile SDYÖ sosyal yalnızlık alt boyutu ($r=.49$; $p>.01$), SDYÖ duygusal yalnızlık aile alt boyutu ($r=.42$; $p<.01$) ve SDYÖ duygusal yalnızlık romantik ilişkiler alt boyutu ($r=.20$; $p<.01$) pozitif yönlü ve anlamlı ilişkilidir. Genel aidiyet kabul edilme alt boyutu ile SDYÖ sosyal yalnızlık alt boyutu ($r=-.47$; $p>.01$), SDYÖ duygusal yalnızlık aile alt boyutu ($r=-.35$; $p<.01$) ve SDYÖ duygusal yalnızlık romantik ilişkiler alt boyutu ($r=-.25$; $p<.01$) negatif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur.

Tablo 5. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcıların Depresyon Puanlarının Toplumsal Aidiyet ile Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Puanları Tarafından Yordanmasına Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları

	Model	B	SH	β	T	p	R ²	F
	(Sabit)	17.37	2.67		6.48	.000		
1	Dışlanma	.40	.05	.41	8.06	<.01***	.26	72.65**
	Kabul Edilme	-.16	.06	-.13	-2.69	.01**		
	(Sabit)	11.14	3.60		3.09	.002		
2	Dışlanma	.34	.05	.35	6.41	<.01***	.28	32.39**
	Kabul Edilme	-.13	.06	-.11	-2.04	.04*		
	Sosyal Yalnızlık	.02	.08	.01	.27	.78		
	Duygusal Yalnızlık (Aile)	.32	.09	.16	3.57	<.01***		
	Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler)	-.01	.04	-.01	-.15	.87		

Bağımlı değişken: Beck Depresyon Ölçeği Toplam; ** $p < .01$ * $p < .05$

Tablo 5'te yer alan hiyerarşik regresyon analizi bulgularına göre, birinci modele eklenen aidiyet alt boyutlarının depresyon üzerindeki yordayıcılığı anlamlıdır ($F(2,413)=72.65$; $p < .01$). Sonuçlara göre, dışlanma alt boyutu ($\beta=.41$; $p < .01$) pozitif yönlü; kabul edilme alt boyutu ($\beta=-.16$; $p < .01$) negatif yönlü olarak depresyon puanlarını yordamaktadır. Sonuçlara göre, depresyon belirtileri gösteren katılımcıların yükselen dışlanma ve düşen kabul edilme puanları, yükselen depresyon puanlarını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Birinci modelin yordayıcılık oranı %26 olarak bulunmuştur ($R^2=.26$). İkinci modele eklenen sosyal ve duygusal yalnızlık alt boyutlarının depresyon puanlarını yordayıcılığı anlamlı bulunmuştur ($F(4, 411)=32.39$; $p < .01$). İkinci modelde yer alan, dışlanma alt boyutu ($\beta=.35$; $p < .01$) ile sosyal ve duygusal yalnızlık ($\beta=.16$; $p < .01$) pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde yordamaktadır. Sonuçlara göre, dışlanma ile sosyal ve duygusal yalnızlık alt boyutu puanlarının yükselişi depresyon belirtileri gösteren

katılımcıların depresyon puanlarının yükselişini anlamlı düzeyde yordamaktadır. İkinci modelin açıklayıcılık oranı %28 olarak bulunmuştur ($R^2=.28$).

Tablo 6. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcıların Sosyal Yalnızlık Puanlarının Toplumsal Aidiyet Duygusu Tarafından Yordanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sosyal Yalnızlık	Sabit	20,839	1,582		13,172	,000
	Dışlanma	,196	,030	,336	6,649	,000
	Kabul Edilme	-,204	,037	-,277	-5,497	,000
$R = .545$ $R^2 = .297$ $R^2_{adj} = .293$, $F(2,413) = 87,121$, $p < .05$						

Toplumsal aidiyet alt boyut puanlarıyla oluşturulan modelde; sosyal yalnızlık puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir ($F(2,413) = 87,121$, $p < .05$). Sosyal yalnızlık puanlarındaki varyansın yaklaşık %29'u açıklanmaktadır ($R^2 = .297$). Regresyon katsayılarına bakıldığında dışlanma ($\beta = ,336$, $p < .05$) pozitif yönde, kabul edilme ($\beta = -,277$, $p < .05$) negatif yönde sosyal yalnızlık puanlarını yordamaktadır.

Tablo 7. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcıların Duygusal Yalnızlık (Aile) Puanlarının Toplumsal Aidiyet Duygusu Tarafından Yordanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Duygusal Yalnızlık (Aile)	Sabit	18,510	1,469		12,605	,000
	Dışlanma	,168	,027	,331	6,128	,000
	Kabul Edilme	-,102	,034	-,160	-2,957	,003
$R = .442$ $R^2 = .196$ $R^2_{adj} = .192$, $F(2,413) = 50,223$, $p < .05$						

Toplumsal aidiyet alt boyut puanlarıyla oluşturulan modelde; duygusal yalnızlık (aile) puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir ($F(2,413) = 50,223$, $p < .05$). Duygusal yalnızlık (aile) puanlarındaki varyansın yaklaşık

%19'u açıklanmaktadır ($R^2=.196$). Regresyon katsayılarına bakıldığında dışlanma ($\beta= ,331$, $p< .05$) pozitif yönde, kabul edilme ($\beta= -,160$, $p< .05$) negatif yönde duygusal yalnızlık (aile) puanlarını yordamaktadır.

Tablo 8. Depresyon Belirtileri Gösteren Katılımcıların Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler) Puanlarının Toplumsal Aidiyet Duygusu Tarafından Yordanmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Duygusal Yalnızlık (Romantik İlişkiler)	Sabit	27,657	3,233		8,555	,000
	Dışlanma	,082	,060	,079	1,355	,17
	Kabul Edilme	-,275	,076	-,210	-3,626	,000
$R= .264$ $R^2= .070$ $R^2_{adj}= .065$, $F(2,413)= 15,430$, $p<.05$						

Toplumsal aidiyet puanlarıyla oluşturulan modelde; duygusal yalnızlık (romantik ilişkiler) puanlarını anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir ($F(2,413) = 15,430$, $p<.05$). Duygusal yalnızlık (romantik) puanlarındaki varyansın yaklaşık %7'si açıklanmaktadır ($R^2=.070$). Regresyon katsayılarına bakıldığında kabul edilme ($\beta= -,210$, $p< .05$) negatif yönde duygusal yalnızlık (romantik ilişkiler) puanlarını yordamaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde bulguların sonuçlarına ve literatüre dayanarak araştırma soruları yorumlanmış ve sonuçlar belirtilerek önerilerde bulunulmuştur. Araştırmanın amacı doğrultusunda ilk olarak depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerin sosyal ve duygusal yalnızlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşması incelendiğinde, erkeklerin sosyal yalnızlık düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Duygusal yalnızlığın aile ve romantik ilişkiler boyutunun ise cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Literatüre bakıldığında yalnızlıkla ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde durulan değişkenlerden birinin cinsiyet olduğu görülmektedir. Salimi (2011), çalışmasında, erkeklerin yalnızlık düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Karaoğlu vd., (2009) yaptıkları

çalışmada, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla yalnız hissettiklerini bulmuşlardır. Gürsoy (2021) çalışmasında, yalnızlığın cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ve erkeklerin yalnızlık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu saptamıştır. Oruç (2013), çalışmasında, yalnızlığın cinsiyete göre farklılaşmadığını bulmuştur. Galioğlu (2014) tarafından yapılan çalışmada, cinsiyete göre yalnızlık düzeyinin farklılaşmadığı saptanmıştır. Özdemir ve Tatar (2019) tarafından yapılan çalışmada, yalnızlığın cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Turan'ın (2021) çalışmasında, kadınların yalnızlık puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğunu bulunmuştur. Kutlu (2005), çalışmasında, kız öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Kurtuluş (2019) tarafından yapılan çalışmada ise kadınların yalnızlık puan ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Literatürdeki farklı çalışmalar incelendiğinde; cinsiyet değişkeni bakımından bazı araştırmalarda erkeklerin yalnızlık düzeyinin yüksek olduğu, bazı araştırmalarda kadınların yalnızlık düzeyinin yüksek olduğu, bazı araştırmalarda ise cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum yapılan çalışmalarda seçilen katılımcıların kişisel özellikleri, kültürleri ve yaşadıkları çevre gibi pek çok etkene bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya koyduğu için cinsiyet değişkeninin yalnızlık düzeyi üzerindeki etkisinin belirsiz olduğunu düşündürmektedir.

Araştırmanın diğer bir amacı doğrultusunda, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerde toplumsal aidiyet alt boyutları olan dışlanma ve kabul edilme düzeyinin cinsiyete göre farklılaşması incelendiğinde, erkeklerin dışlanma düzeyinin kadınlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kabul edilme düzeyinin ise cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Literatür incelendiğinde bu çalışmanın sonucuna benzeyen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Ancak, bu çalışmanın sonucundan farklı sonuçlar bulan araştırmalar dikkat çekmektedir. Örneğin, Karzaoğlu Şimşek (2021), çalışmasında, aidiyet düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığını bulmuştur. Hallers-Haalboom vd., (2014) tarafından yapılan çalışmada da aidiyetin cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Özdağ'ın (2017) çalışmasında da ait olma ihtiyacının cinsiyete göre farklılaşmadığının altı çizilmiştir. Kılıç ve Öksüz (2020) tarafından yapılan çalışmada ise genel aidiyet puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, cinsiyet ile aidiyet arasındaki ilişkide, cinsiyetin aidiyet üzerinde bir etkisinin olmadığı bulgular elde edilmiştir. Aidiyet, bir insan

ihtiyacı olmakla birlikte karmaşık ve her birey tarafından farklı şekilde deneyimlenen bir duygudur. Aidiyet duygusu, bireyin içinde doğduğu sosyal çevrede doğrudan gelişebileceği gibi bireyin yaşamı içinde verdiği bilinçli tercihler doğrultusunda da şekillenebilmektedir (Alptekin 2011). Bu çalışmanın sonucunun yapılan diğer araştırmalardan farklı olması araştırmaya katılan katılımcıların kişisel özellikleri, yetiştirilme tarzları ve yaşadıkları toplumun kültürel özellikleri gibi pek çok alana göre değişiklik göstermesinden kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Araştırmanın başka bir sonucunda dışlanma düzeyinin pozitif yönlü, kabul edilme düzeyinin ise negatif yönlü olarak depresyon düzeyini yordadığı saptanmıştır. Dışlanma düzeyi ile sosyal ve duygusal yalnızlığın ise depresyonu pozitif yönlü yordadığı saptanmıştır. Literatür incelendiğinde, bu çalışmanın sonucuyla paralel şekilde, aidiyet ve depresyon düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğunu bulan araştırmalar görülmektedir. Fisher vd., (2015), çalışmalarında, aidiyet duygusunun depresyon ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Başka bir ifadeyle, düşük aidiyet duygusunun yüksek düzeyde depresyonla ilişki olduğu ifade edilmiştir. Cockshaw, Shochet ve Obst (2013) çalışmalarında aidiyet ile depresyon belirtileri arasında güçlü bir ilişki olduğunu saptamışlardır. Choearom vd., (2005) tarafından yapılan çalışmada düşük aidiyet duygusunun, depresyonun şiddeti üzerinde doğrudan etkisinin olduğu bulunmuştur. Bailey ve McLaren (2005) tarafından yapılan çalışmada ise yüksek düzey ait olma duygusunun düşük düzey depresif belirtilerle ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer şekilde depresyon ve yalnızlığın anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu ifade eden çalışmalara da rastlanmaktadır (Flett ve Davis, 2003). Cacioppo vd., (2010) tarafından yapılan çalışmada, yalnızlık ve depresyon arasında yüksek bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Benzer şekilde, Demir ve Kutlu (2016) tarafından yapılan çalışmada da yalnızlık ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Benzer başka bir çalışmada Sayın (2018), yalnızlık ve depresyon arasında çift yönlü pozitif bir ilişki olduğunu ve yalnızlık düzeyi arttıkça depresyon düzeyinin de arttığını, yalnızlık düzeyi azaldıkça depresyon düzeyinin azaldığını bulmuştur. Oehler (2017) yapmış olduğu çalışmada yalnızlık ve depresyon arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptamıştır. Achterbergh vd., (2020), yalnızlık hissini bireylerin ruh hallerini daha da kötüleştirerek, yaşanan depresyonun süresinin uzamasına neden

olabileceğini belirtmişlerdir. Tüfekçi ve Karaca (2021) tarafından yapılan çalışmada depresyon ve yalnızlık arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Swami vd., (2007) tarafından yapılan başka benzer bir çalışmada yalnızlık ve depresyon arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Pervin ve Ferdowshi (2016) tarafından yapılan çalışmada depresyon ve yalnızlık arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Rahman vd., (2012) tarafından yapılan çalışmada yalnızlığın depresyon ile pozitif korelasyon gösterdiği ve orta derecede anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Luanaigh ve Lawlor (2008) ise yalnızlığın depresyonla ilişkili olduğunu ve yalnızlığın tek başına depresyon için risk faktörü oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Psikolojik faktörlerden biri olarak görülen aidiyet duygusunun ruhsal sağlığın önemli bir belirleyicisi olduğu düşünülmektedir (Hill 2006). Bu nedenle, toplum tarafından bireylerin aidiyet duygusunun karşılanmaması ve bireylerin kendilerini yaşadıkları topluma ait hissetmemesinin depresyon düzeyini arttıran bir etken olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda, bireylerin yakın bağlanma ilişkilerinin veya sosyal ilişki ağının olmaması diğer bir ifadeyle, duygusal ve sosyal yalnızlığın düşük olması toplumsal aidiyet hissiyle birlikte depresyon düzeyinin artmasında etkili faktörlerden biri olarak yorumlanmıştır.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucunda, depresyon belirtileri gösteren yetişkinlerde toplumsal aidiyet alt boyutu olan dışlanmanın pozitif yönde, kabul edilmenin negatif yönde sosyal yalnızlık ve duygusal yalnızlık (aile) puanlarını yordadığı saptanmıştır. Toplumsal aidiyet alt boyutu olan kabul edilme düzeyi ise negatif yönde duygusal yalnızlık (romantik ilişkiler) puanlarını yordamaktadır. Literatür incelendiğinde bu çalışmanın sonucuna benzeyen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Ancak, farklı aidiyet türleri ile yalnızlık arasındaki ilişkiye bakıldığı ve yalnızlık ile aidiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Korkut ve Gençtürk (2020) tarafından yapılan çalışmada aile aidiyeti ve yalnızlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Cicognani, Klimstra ve Goossens (2014) yaptıkları çalışmada aidiyet ile yalnızlığın ilişkili olduğunu ve aidiyet azaldıkça yalnızlığın arttığını bulmuşlardır. Duru (2015) çalışmasında yüksek aidiyet düzeyinin düşük yalnızlıkla ilişkili olduğunu saptamıştır. Kurtuluş (2019) tarafından yapılan çalışmada ise yalnızlık ile aidiyet alt boyutu olan reddetme pozitif yönlü, kabullenme alt boyutu ise negatif yönlü ve anlamlı ilişkili bulunmuştur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde aidiyet gereksiniminin yeterli

şekilde karşılanmamasının bireylerin yaşadığı çevreye karşı yabancılaşmasına ve yalnızlık hissetmesine neden olduğu ve aidiyetin yalnızlık üzerinde koruyucu bir görev üstlendiği düşünülmektedir (Mellor vd., 2008). Bu açıdan dışlanma arttıkça sosyal yalnızlık ve aile ilişkilerinde duygusal yalnızlık düzeyinin artması ve kabul edilme arttıkça sosyal yalnızlık, aile ve romantik ilişkilerde duygusal yalnızlık düzeyinin azalması, aidiyetin yalnızlığa yönelik koruyucu rolünden kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Çalışmanın bulgularına dayanarak bu alandaki literatürün gelişmesi için şu öneriler ortaya konabilir. Bu çalışmada, depresyonun önlenmesi ve tedavisi için toplumsal aidiyet ve yalnızlık üzerine çalışılmasının önemli olduğu saptanmıştır. Depresyon belirtileri gösteren katılımcıların depresyon düzeyleri üzerinde etkili olan toplumsal aidiyet duygusunu arttırmaya yönelik müdahale programlarının oluşturulması ve bu sayede bireylerin toplumsal aidiyet duygusunun artırılarak depresyon düzeyinin azaltılması planlanabilir. Benzer şekilde, yalnızlık duygusunun da depresyon düzeyini arttırdığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple, bireylerin yalnızlık duygusunu azaltmaya yönelik çeşitli müdahale programları geliştirilebilir. Aynı zamanda, depresyon belirtileri gösteren bireylere depresyon, aidiyet ve yalnızlık konularında farkındalık geliştirebilmeleri adına seminerler düzenlenebilir.

Depresyon ile sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili literatürde daha fazla araştırmaya ulaşılabilirken, toplumsal aidiyet ile ilgili çalışmaların çok daha kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle gelecekte daha fazla bu değişkenlerle ilgili çalışmalar yapılabilir. Ayrıca araştırmanın genellenebilirliği açısından daha fazla katılımcı ve sağlıklı popülasyon dahil edilerek çalışma tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

Achterbergh, L., Pitman, A., Birken, M., Pearce, E., Sno, H., & Johnson, S. (2020). The experience of loneliness among young people with depression: A qualitative metasynthesis of the literature. *BMC Psychiatry*, 20(415), 2-23.

Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Bailey, M., & McLaren, S. (2005). Physical activity alone and with others as predictors of sense of belonging and mental health in retirees, *Aging and Mental Health*, 9, 82-90.

Baumeister R. F., & Leary M. R. (1995). The need to belong: Desire for - interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.

Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C., & Thisted, R. A. (2010). Perceived social isolation makes me sad: 5-year cross-lagged analyses of loneliness and depressive symptomatology in the Chicago health, aging, and social relations study. *Psychology and Aging*, 25(2), 453-463.

Choenarom, C., Williams, R. A., & Hagerty, B. M. (2005). The role of sense of belonging and social support on stress and depression in individuals with depression. *Archives of Psychiatric Nursing*, 19(1), 18-29.

Cicognani, E., Klimstra, T. & Goossens, L. (2014). Sense of community, identity statuses, and loneliness in adolescence: A cross-national study on Italian and Belgian youth. *Journal of Community Psychology*, 42(4), 414-432.

Cockshaw, W. D., Shochet, I. M., & Obst, P. L. (2013). General belongingness, workplace belongingness, and depressive symptoms. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23(3), 240-251.

Çeçen, A. R. (2007). The Turkish version of the social and emotional loneliness scale for adults (SELSA-S): Initial development and validation. *Social Behaviour and Personality*, 35(6), 717-734.

Demir, Y., & Kutlu, M. (2016). The Relationship between loneliness and Depression; Mediation Role of Internet Addiction, *Educational Process: International Journal*, 5(2), 97-105.

DiTommaso, E., Brannen, C., & Best, L. A. (2004). Measurement and validity characteristics of the short version of the social and emotional loneliness scale for adults. *Educational and Psychological Measurement*, 64(1), 99-119.

Duru, E. (2015). Genel aidiyet ölçeğinin psikometrik özellikleri: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 37-47.

Fisher, L. B., Overholser, J. C., Ridley, J., Braden, A., & Rosoff, C. (2015). From the outside looking in: Sense of belonging, depression, and suicide risk. *Psychiatry Interpersonal & Biological Processes*, 78(1), 29-41.

Flett, G. L., & Davis, R. A. (2003). Self-criticism, dependency, silencing the self, and loneliness: a test of a mediational model. *Personality and Individual Differences*, 35(8), 1735-1752.

Galanaki, E. P. (2008). Children's perceptions of loneliness. *Hellenic Journal of Psychology*, 5, 258-280.

Galioğlu, C. (2014). *Beliren yetişkinlerin yalnızlık ve umutsuzluk düzeyleri ile aile işlevleri arasındaki ilişki*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.

Gürsoy, E. Y. (2021). *Üniversite öğrencilerinde erken dönem uyumsuz şemaların yalnızlık, umutsuzluk ve depresif belirtiler ile ilişkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Kent Üniversitesi.

Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J., Groeneveld, M. G., Endendijk, J. J., Berkel, S. R., Pol, L. D., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Mothers, fathers, sons, and daughters: Parental sensitivity in families with two children. *Journal of Family Psychology*, 28, 138-147.

Hill, D. L. (2006). Sense of belonging as connectedness, American Indian Worldview and Mental Health, *Archives of Psychiatric Nursing*, 20 (5), 210-216.

Heinrich, L. M., & Gullone, E. (2006). The Clinical significance of loneliness: A literature review. *Clinical Psychology Review*, 26, 695-718.

Hisli, N. (1989). Beck depresyon envanterinin üniversite öğrencileri için geçerliği, güvenilirliği, *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 3-13.

Karaoğlu, N., Avşaroğlu, S., & Deniz, M. E. (2009). Yalnız mısınız? Selçuk Üniversitesi öğrencilerinde yalnızlık düzeyi ile ilgili bir çalışma. *Marmara Medical Journal*, 22(1), 19-26.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Karzaoğlu Şimşek, Z. (2021). *15-18 yaş aralığındaki ergenlerde topluma aidiyet ve sosyal kaygının karşılaştırılması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Kılınc, H., & Sevim, S. A. (2005). Ergenlerde yalnızlık ve bilişsel çarpıtmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 67-89.

Kılıç, S. & Öksüz, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin yetersizlik duygusu ile genel aidiyet düzeyleri arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 216-225.

Korkut, G., & Gençtürk, Z. (2020). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile aile aidiyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 209-231.

Kurtuluş, E. (2019). *Yeme tutumlarının yalnızlık ve aidiyet ile ilişkisinde algılanan baba kabul ve reddinin aracı rolünün incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Kutlu, M. (2005). Yetiştirme yurdu yaşantısı geçiren lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma Dergisi*, 3(24), 89-109.

Levett-Jones, T., Lathlean, J., Maguire, J., & McMillan, M. (2007). Belongingness: A critique of the concept and implications for nursing education. *Nurse Education Today*, 27, 210–218.

Luanagh, C., & Lawlor, B. A. (2008). Loneliness and the health of older people, *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 23, 1213-1221.

Malone, G. P., Pillow, D. R., & Osman, A. (2012). The general belongingness scale (GBS): Assessing achieved belongingness. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 311-316.

Manaf, A. (2017). *Yalnızlık nedir ve nasıl aşıılır*. Avrupa Yakası Yayınları.

Mellor, D., Stokes, M., Firth, L., Hayashi, Y., & Cummins, R. (2008). Need for belonging, relationship satisfaction, loneliness, and life satisfaction, *Personality and Individual Differences*, 45, 213-218.

Mushtaq, R., Shoib, S., Shah, T., & Mushtaq, S. (2014). Relationship between loneliness, psychiatric disorders and physical health? A review on the psychological aspects of loneliness. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 8(9), 1-4.

Neto, F., & Barros, J. (2000). Psychosocial concomitants of loneliness among students of Cape Verde and Portugal. *Journal of Psychology, 134*(5), 245-255.

Oehler A. B. (2017). *Loneliness, meaning in life and depressive symptomology in college students*. Oxford, May.

Oruç, T. (2013). *Üniversite öğrencilerinde psikososyal değişkenlere göre yalnızlık ile otomatik düşünceler ilişkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Özdağ, İ. (2017). *Yetişkinlerde ait olma ihtiyacı, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Beykent Üniversitesi.

Özdemir H. & Tatar, A., (2019). Genç yetişkinlerde yalnızlığın yordayıcıları: depresyon, kaygı, sosyal destek, duygusal zeka. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 1*(2), 93-101.

Özodaşık, M. (2005). *Yalnızlık*. Tablet Basım Yayın.

Pervin, M. M., & Ferdowshi, N. (2016). Suicidal ideation in relation to depression, loneliness and hopelessness among university students. *Dhaka University Journal of Biological Sciences, 25*(1), 57-64.

Rahman, A., Bairagi, A., Dey, B. K. & Nahar, L. (2012). Loneliness and depression of university students. *The Chittagong University Journal of Biological Science, 7*(1-2), 175-189.

Salimi, A. (2011). Social-Emotional loneliness and life satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 29*, 292-295.

Sayın, C. (2018). *Üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyal destek ile Yalnızlık ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Üsküdar Üniversitesi.

Singh, A., & Misra, N. (2009). Loneliness, depression and sociability in old age. *Indian Journal of Psychiatry*, 18(1), 51-55.

Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Sinniah, D., Maniam, T., Kannan, K., Stanistreet, D., & Furnham, A. (2007). General health mediates the relationship between loneliness, life satisfaction and depression. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 42(2), 161-166.

Tabachnick, B., & Fidell L.S. (2011). *Using multivariate statistics*, Fourth Edition. Allyn & Bacon.

Tiwari, S. C. (2013). Loneliness: A disease?. *Indian Journal of Psychiatry*, 55(4).

Turan, E. (2021). *İnternet kullanımının psikolojik iyi oluş ve yalnızlık durumu açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Beykent Üniversitesi.

Tüfekçi, B., & Karaca, S. (2021), Fabrika çalışanlarında yalnızlık, depresyon ve tükenmişliğin incelenmesi. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 514-520.

Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. The MIT Press.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇALIŞAN DESTEK PROGRAMLARI: PSİKOSOSYAL DESTEK HİZMETLERİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Kübranınur GÖRMÜŞ*
Filiz YILDIRIM **

ÖZ

Çalışanların kişisel, psikolojik ve mesleki sorunları iş ve aile yaşamını etkilemektedir. Son yıllarda COVID-19 küresel salgını, orman yangını, sel ve depreme bağlı olarak çalışanların psikososyal sorunları deneyimleme riski artmıştır. Dolayısıyla işyerlerinde, çalışanların iyilik halini artırmaya yönelik müdahaleler daha da önemli hale gelmiştir. Bu müdahaleler kapsamında çalışan destek programlarının (ÇDP) önemli bir yeri vardır. Ancak Türkiye'deki ÇDP'lerde özellikle sosyal hizmet uzmanlarının yer almadığı ve müdahalelerin sistematik bir biçimde uygulanmadığı söylenebilir. Buradan hareketle mevcut çalışma çalışan destek programlarının geçmişten günümüze gelişimini ve iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları içindeki yerini açıklamayı amaçlamıştır. Ayrıca ÇDP'lerin Türkiye'deki mevcut durumu da tartışmaya açılarak sosyal hizmet perspektifinden psikososyal destek hizmetlerindeki önemi açıklanmıştır. Sonuç olarak bu çalışma

*Araştırma Görevlisi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

(kubranurgormus@maltepe.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0001-9832-4430>

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

(fyildirim@ankara.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0002-6987-9485>

Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yürütülen birinci yazarın doktora seminer çalışmasından genişletilerek derlenmiştir.

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XVI, No. 2, (Ekim 2023)

Geliş Tarihi: 19 Temmuz 2023

Kabul Tarihi: 25 Eylül 2023

Bu makaleden alıntı yapmak için: Görmüş, Kübranınur ve Yıldırım, Filiz (2023, Ekim). Geçmişten Günümüze Çalışan Destek Programları: Psikososyal Destek Hizmetleri Bağlamında bir Değerlendirme, *YDÜ SOSBİLDER*, 16(2), 186-218.

göstermiştir ki işyerlerinde, çalışanların psikososyal ihtiyaçlarını gözetererek dahili, harici, kombine ve konsorsiyum ÇDP'lerin sosyal hizmet uzmanları tarafından planlanması ve yaygınlaştırılması önemli bir gereksinimdir. Psikososyal destek hizmetlerinin ÇDP'lerde sosyal hizmet uzmanlarının da katılımıyla sunulması hem çalışanlar hem örgütler hem de politikalar açısından önemlidir. Bu bağlamda kişisel, toplumsal ve küresel sorunların psikososyal etkilerine karşı iş yerlerinde süpervizyon sisteminin oluşturulmasının ve koruyucu-önleyici çalışmalara ağırlık verilmesinin insan sermayesine yatırım olduğu öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Çalışan Destek Programları, İşyerinde Sosyal Hizmet, Psikososyal Destek Hizmetleri*

ABSTRACT

EMPLOYEE ASSISTANCE PROGRAMS FROM PAST TO PRESENT: AN OVERVIEW FROM THE PERSPECTIVE OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT SERVICES

Personal, psychological and professional problems of workers affect their work and family life. With the COVID-19 pandemic, wildfires, floods and earthquakes have increased the risk of psychological problems among workers, making interventions to improve workers' well-being at work even more important. Employee Assistance Programs (EAPs) play a key role in these interventions. However, EAPs in Turkey do not include social workers and interventions are not implemented systematically. This study aims to explain the development of EAPs from past to the present and their place in workplace social work practice. The current status of EAPs in Turkey is discussed and their importance to psychosocial support services is explained from a social work perspective. The study shows that it is crucial for social workers to plan and disseminate internal, external, combined and consortium EAPs in the workplace by considering the psychosocial needs of workers. Providing psychosocial support services in EAPs with the participation of social workers and establishing a workplace monitoring system with the participation of social welfare specialists are essential investment in human capital.

Keywords: *Employee Assistance Programs, Occupational Social Work, Psychosocial Support Services*

1. Giriş

Yirminci yüzyılın yarısından sonra küreselleşme, teknolojinin gelişimi, artan rekabet, işyerlerinin veya toplumların yapısal değişimi ve dönüşümü ile iş yaşamında üretkenlik daha ön plana çıkmaya başlamıştır (Md-Sidin ve diğerleri, 2010; Uddin ve diğerleri, 2023). Çalışma sürelerinin artması, vardiyalı veya gece

çalışma, artan iş yükü, sağlıksız çalışma koşulları (Demiral, 2004) gibi etkenlerin yanı sıra karşılaşılan kişisel, sosyal ve psikolojik sorunlar, iş yaşamında çalışanların işlevlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Campbell ve Langford, 1985; Naidoo ve Jano, 2003). Çalışanların psikososyal ve mesleki işlevselliğini etkileyen olumsuz durum ve olaylar karşısında stres düzeyleri artmakta (Bophela ve Govender, 2015), artan duygusal iniş-çıkışlar karşısında iş performansları düşmektedir (Maiden, 1987; Rothermel ve diğerleri, 2008). Ayrıca bu durum çalışanların işe devamsızlıklarını artırabilmektedir (Vickers, 2004). Bu sorunlar, iş yerinde krize de neden olabilmektedir (Mantell ve Huntting 1987; Hillenberg ve Wolf, 1988; Brooks ve diğerleri, 2019). Bu bağlamda danışmanlık ve terapötik uygulamalar; çalışanların ilişki dinamiklerine ve performanslarına ilişkin dengenin yeniden kurulması için önemli bir gereksinim olabilir (Saju ve diğerleri, 2019). Sosyal hizmet mesleğinde çocuk, kadın, yaşlı, engelli gibi kırılgan birey ve grupların iyilik hallerinin ve sosyal işlevselliklerinin artırılması için gerçekleştirilen mesleki müdahalelerin yanında bu sorunlarla karşılaşan bireylere yönelik psikososyal destek de önemlidir (Yanardağ-Zubaroglu & Yanardağ, 2020). Bu destek, aynı zamanda, sosyal hizmetin özel alanlarından “*iş yerinde sosyal hizmet (occupational social work)*” kapsamında da ele alınmaktadır (Demir ve diğerleri, 2018; Şimşek ve Altun, 2021). İşyerinde psikososyal destek hizmetlerine erişimde önemli görülen uygulamaların başında çalışan destek programları gelmektedir (Cooper, Dewe ve O’Driscoll, 2002). Çalışan destek programları (ÇDP); çalışanların üretkenliğini artırmak amacıyla kişisel sorunlar, aile, evlilik, hukuki sorunlar, bağımlılık, sağlık, finansal sorunlar, stres, duygusal ve iş performansını etkileyebilecek diğer konuların ele alınması için iş yeri tarafından sağlanan danışmanlık hizmetleridir (International Employee Assistance Professionals Association (EAPA), 2011). ÇDP’lerin ve iş yerinde sosyal hizmetin tarihsel gelişimi pek çok açıdan kesişmekte olup (Cunningham, 1990; Frauenholtz, 2014; Maiden, 2001; Ozawa, 1983), iş yerinde sosyal hizmetin büyük bölümünü ÇDP’ler oluşturmaktadır (Zastrow, 2014).

Çalışan destek programları, endüstride alkol bağımlılığı ve buna eşlik eden davranışların neden olduğu finansal kayıpları kontrol altına alma uğraşları sonucunda ortaya çıkmıştır (Shakespeare-Finch ve Scully, 2005; Yıldırım, Abukan ve Öztaş, 2017). Ancak zaman içinde sosyal ve duygusal sorunların ekonomik maliyetler üzerindeki etkisinin önemli bir paya sahip olduğu fark

edilmiştir. Böylelikle bu sorunları çözüme kavuşturmak ve verimliliği artırmak üzere işverenler ve ruh sağlığı uzmanları iş birliği yapmışlardır (Bruce ve Brody, 1987). Son yıllarda ise bireylerin çalıştıkları kurum ve kuruluşlarda, psikososyal hizmetlere artan ihtiyaç ile çalışan sağlığı ve çalışan destek programları yeniden gündeme gelmeye başlamıştır (Couser, Nation ve Hyde, 2021). Mevcut sorunlara ek olarak küresel salgın, uzaktan çalışma yöntemlerine ilişkin düzenlemeler, enflasyon değerlerinin yükselmesi, yaşam maliyetlerinin artması (Stefko, 2023) ve doğal afet gibi olaylar yaşamın her alanında ani bir şekilde önemli yeni zorlukları ve yaşam olaylarını gündeme getirmiştir (Brooks ve diğerleri, 2019). Bu yaşam olaylarını bütüncül bağlamda değerlendirmek, psikososyal hizmetlere erişimi sağlamada önemli bir yere sahiptir. Özellikle çalışma yaşamının, iş ve ev arasında bir köprü olduğu düşünüldüğünde çalışma yaşamındaki hizmetlerin mesleki ve psikososyal işlevselliği desteklemesi önemli bir gereksinimdir (Khan ve diğerleri, 2023; Roche ve diğerleri, 2018). Böyle bir katkıyı odağına alan çalışmanın temel amacı; çalışan destek programlarının tarihini, iş yaşamında sosyal hizmet ile ilişkisini, Türkiye’de çalışan destek programlarının mevcut durumunu açıklayarak psikososyal destek hizmetlerinde çalışan destek programlarının yerini ve önemini tartışmaktır.

2. Çalışan Destek Programları

Çalışan destek programları, iş performansını etkileyebilecek kişisel, fiziksel, duygusal ve mesleki konularda sorun yaşayan çalışanlara ve ailelerine sunulan kısa süreli bir danışmanlık hizmetidir (Masi, 1997). Bu programlar, çalışanların kişisel ve duygusal sorunlarını tanımlamak ve bunlara çözüm aramak için yapılandırılan bir dizi şirket politikasını ve prosedürünü içerir (Walsh, 1982). Kişilerin akut dönemde beliren davranışsal sağlık sorunlarını çözebilmek için tasarlanan ve işverenler tarafından desteklenen programlar olarak da ifade edilmektedir (Attridge, Granberry ve Herlihy, 2013). Program; şirketlerin, bir kısmını veya tamamını ödeyebileceği uygun tedavi, danışmanlık ve destek hizmetlerine doğrudan bilgi sağlamayı ve yönlendirmeyi kapsar. Bu yönüyle ÇDP’ler, verimliliği artırmaya yönelik iş yeri merkezli çabalar ve uygulamalar olarak da nitelendirilir (Bennett, 1999; Walsh, 1982). Dolayısıyla ÇDP’lerde; i) işyerlerinde üretkenliği artırmaya odaklanmak; ii) çalışanların iş performansını etkileyebilecek kişisel problemlerin çözümüne yardımcı olmak öne çıkar (EAPA,

2010; Joseph ve Walker, 2017). Bu programlar ile iş yeri stresinin etkilerini azaltmak, muhtemel önemli olaylara müdahale edebilmek, çalışanların iş performansını ve dolayısıyla üretkenliğini artırmak amaçlanır (Arthur, 2000; Finch ve Shakespeare-Scully, 2005). Ayrıca çalışanların yaşadıkları sorunlar, aile yaşamından kaynaklanabileceği için, iş performanslarında ailelerinin etkisini de odağa alır (Costello, 1987).

ÇDP'ler; dahili, harici, kombine ve konsorsiyum olmak üzere dört farklı türde faaliyet gösterir. Dahili modeller, iş yerlerinin bünyesinde olan birimler tarafından yürütülür. Harici modeller, işyerlerinin dışında bulunan danışmanlık kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilir (Altuntaş, 2010; Ramanathan, 1991; Sarkar, 2008). Dahili ÇDP'ler iş yerinin bünyesinde oldukları için güvenlik ve gizlilik gibi konular nedeniyle çalışanların bu kapsamdaki müdahalelere katılımı yetersiz olabilir (Sweeney, Hohenshil ve Fortune, 2002). Böylece çalışanlar, genellikle harici modellere yönelebilirler. Harici ÇDP'ler, daha az maliyetli olmaları nedeniyle işverenler tarafından daha çok tercih edilirler (Gilbert, 1994; Minter, 1983). Kombine ÇDP'ler ise bir dahili program bulunmasına karşın bazı özel sorun alanları için iş yeri dışında bulunan yetkin bir kuruluştan danışmanlık hizmeti alınmasını ifade eder. Konsorsiyum ÇDP'ler ise birçok farklı disiplinden uzmanların görev aldığı dahili ve harici programların ikisini de kapsayan programlardır (Walsh, 1982).

Çalışan destek programlarını: i) tam hizmet çalışan destek programı; ii) bütünlümlü program; iii) kapsamlı çalışan destek programı; iv) uyum çalışan destek programı ve v) akran destek programları olarak beş türde ele almak da mümkündür (Steele, 1998). Bunlardan tam hizmet çalışan destek programının temel dayanağı, insan kaynakları yönetimidir. Bu program aracılığıyla hukuk, mali danışmanlık, HIV, çocuk bakımı, yaşlılık ve engellilik gibi pek çok konuda danışmanlık sağlanır. Bütünlümlü programda değerlendirme, hizmet ve faydayı tek bir grupta bütünlümlü olarak çatışmaları azaltmak amaçlanır. Genellikle büyük şirketlerde ya da büyük sendika gruplarında yaygın olarak tercih edilir. Üçüncüsü, kapsamlı çalışan destek programı olup, daha çok küçük işverenler tarafından kullanılır. Bu programlar ruh sağlığına yönelik hizmetlere erişimi kolaylaştırmak için geliştirilmiştir. Dördüncüsü olan uyum çalışan destek programı, çoğunlukla dahili olarak uygulanır. Genellikle hükümet düzenlemelerini yerine getirmek amacıyla ekonomik açıdan uygun bir program arayışında olan işverenler

tarafından tercih edilir. Alkol ve uyuşturucu testi, danışmanlık ve tıbbi inceleme gibi hizmetler, bu programlar aracılığıyla sunulur. Sonuncusu ise akran destek programlarıdır. Bu programlar ile alanında uzman akran danışmana sahip olmak temel dayanaklardan biridir. Bir nevi ‘kendi kendine yardım grupları’ olarak da nitelendirilebilir (Ajala, 2016; Steele, 1998).

Çalışan destek programları; eğitim faaliyetleri, şiddeti önleme faaliyetleri, tehlike ve tehdit durumları gibi yüksek riskli durumlar, yas temelli destek hizmetleri, tıbbi değerlendirme, göreve uygunluk ya da işe geri dönüş gibi hem bireysel hem de mesleki konularda yaşanan problemler için hizmet sağlamayı hedefler. Dolayısıyla, iş yeri kültürüne uyumu sağlamaya yönelik çalışan ihtiyaçları ve değerleri temel alınarak bu programlar organize edilirler (Paul ve Blum, 2005).

İşyerlerinde çalışanlara psikososyal destek hizmetlerinin sunulması yeni bir uygulama değildir. Bu tür hizmetler, 1800’lü ve 1900’lü yıllarda sosyal refah programlarının ortaya çıkmasıyla gelişmeye başlamıştır. Özellikle endüstride sendikalaşmanın önüne geçme isteği, bu programların ortaya çıkmasındaki en önemli itici güç olmuştur. İlerleyen yıllarda ise alkol bağımlılığı, duygusal ve ailesel işlev bozuklukları, kişisel sorunlar, azalan üretkenlik gibi sorunların finansal kayıplara neden olması psikososyal sorunlara yönelik destek hizmetlerinin çalışan destek programlarında sunulmasını beraberinde getirmiştir. Böylece çalışan destek programları yaygınlaşmaya başlamıştır (Maiden, 1987). Diğer yandan bu programlar, aynı yıllarda gelişen işe dayalı sosyal hizmet uygulamalarının da bir parçası olarak endüstriyel sosyal hizmet alanında yer edinmiştir (Zastrow, 2014). Bu çalışmada psikososyal destek hizmetlerinin sadece endüstri alanında değil, endüstri alanını da kapsayacak şekilde insani hizmet örgütlerinde çalışanların gereksinimlerine göre uygulanması gerektiği savunulmuştur. Bu nedenle endüstriyel sosyal hizmet kavramsallaştırması yerine çalışan destek programları kavramının kullanılması uygun bulunmuştur. Ayrıca çalışan destek programlarının tarihsel sürecini ve gelişimini daha iyi kavrayabilmek için endüstriyel sosyal hizmet alanına da kısaca değinmek gerekli görülmüştür.

3. Çalışan Destek Programları: Tarihsel Bir Bakış

ÇDP'lerin tarihi, 19. ve 20. yüzyıllarda Amerika'da bir imalat sanayinde çalışan ve alkol problemleri olan kişilerin iş fonksiyonlarını yeniden eski durumuna getirme çabasına dayanır (Arthur, 2000; Attridge, 2019). '*Çalışan destek programı*', bir terim olarak 1970'li yıllara kadar kullanılmamış olsa da kökeninin 1940'lı yıllardaki mesleki alkolizm programlarına (MAP) dayandığı söylenebilir (Bachman, 2005).

Örgüt içinde çalışma biçimi 1920'li ve 1930'lu yıllarda hız kazanmaya başlamıştır ve çalışanların sağlığı, iyilik halleri ve bu konudaki endişeler gündeme gelmiştir. Çalışma yaşamında iş verimliliğini olumsuz bir şekilde etkileyen ciddi sorunların başında da alkol bağımlılığı öne çıkmıştır (Arthur, 2000; Costello, 1987). Alkol bağımlılığı bu dönemlerde önemli bir sorunken, toplumda bu soruna çözüm üretme bağlamındaki ilgi yetersiz olmuştur. Zaman içerisinde alkol problemleri olan iki kişi iyileşme ümitleriyle bir araya gelerek New York'ta toplanmaya başlamıştır. Bu toplanmalar bir nevi 'kendi kendine yardım' işlevi görmüştür (Gilbert, 1994). Sonrasında adı Adsız Alkolikler (AA-*Alcoholics Anonymous*) olarak nitelendirilen bu gruplar, aynı zamanda, ilk alkol programlarından biri olarak kabul edilmişlerdir. Programın kurucuları, New York borsacısı olarak bilinen Bill Wilson ile Akron ve Ohio cerrahı Dr. Bob Smith adlı alkol sorunu yaşayan bireylerdir. Wilson ve Smith, birbirilerine destek olarak alkol bağımlılığına yönelik tedavi sürecinde "*spiritüel/manevi anlamda kaliteli bir yaşam sürdürmeye çalış ve deneyimlerini başkalarıyla paylaş*" gibi ilkeler benimsemişlerdir. 1935 yılında bu ilkeler temel alınarak Adsız Alkolikler kurulmuştur (Bruce ve Brody, 1987, s.14). Adsız Alkolikler, 1940'lı yılların başında öne çıkmaya ve dolayısıyla alkol bağımlılığı ile başa çıkmada etkili bir yöntem olmaya başlamıştır. Sonrasında iş verimliliğinde görülen gelişmeler, kuruluşları alkole yönelik tedavi programlarını geliştirmeye yöneltmiştir (Masi, 1984; Midanik, 1991).

Ulusal Eğitim ve Alkolizm Komitesi (NCEA)'nin 1944'te kurulması ile çok uluslu Amerikan Kimya Şirketi (DuPont de Nemours Company), Kodak Şirketi (Eastman Kodak Company) ve Kemper Sigorta Şirketi (Kemper Insurance) gibi büyük şirketlerde alkol bağımlılığı ile ilgili programlar artmaya başlamıştır (Goggins ve Kurtz, 1981). Ancak bu programlar, üretkenlik-etkililik gibi konularda eksik kalmış ve alkol bağımlılığının neden olduğu sorunların boyutuna yönelik inkarların olması ile daha ahlaki bir özellik almıştır. Ayrıca bu programlar

kapsamında iş yeri yöneticilerine, çalışanlarının alkol bağımlılığı ile ilgili belirtilerini takip etme sorumluluğu da verilmiştir. Bu durum, çalışanlar için etkili sonuçlar elde edilmesinden ziyade sosyal damgalanma, şüpheyle izlendiğini düşünme gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Böylece topluma dahil olmak için çalışanlar, yaşadıkları bu olumsuz deneyimlere dayalı olarak yardım isteklerini gizlemişlerdir (Masi, 2011).

1970’li yıllara gelindiğinde Amerika’da kabul edilen Alkolü Kötüye Kullanma ve Alkolizmi Önleme Tedavi ve Rehabilitasyon Yasası (Hughes Yasası) ile Ulusal Alkolü Kötüye Kullanma ve Alkolizm Enstitüsü (NIAAA) kurulmuştur. Bu yasa ve enstitü sayesinde gerek kamu gerekse özel sektörde alkol sorunları ile ilgili yönergeler geliştirilmiştir. Böylelikle alkol programlarının tüm federal ve askeri kurumlarda başlatılması zorunluğu getirilmiştir (Jacobson ve Attridge, 2010). NIAAA, bu programları yaygınlaştırmış ve *mesleki alkolizm* kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Bruce ve Brody, 1987). Alkol bağımlılığının iş yeri ve iş yeri dışında damgalayıcı problem olarak görülmeye başlamasıyla ise kurumlarda sadece alkol sorunu üzerinde durmamak gerektiğinin önemi farkedilmiştir. Böylece çalışanların yaşadıkları problemlerin, iş performansını etkileyecek hale gelmesinden önceki aşamalarda ele alınmaya başlanmasının daha etkili olabileceği anlaşılmıştır (Midanik, 1991). Yaşanan bu gelişmeler, çalışan destek programı hareketine hız kazandırmıştır (Bruce ve Brody, 1987). Mesleki alkol programlarından çalışan destek programlarına geçiş; alkolün yanında depresyon, aile sorunları, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiler, psikolojik süreçler, mental sağlık ve birçok farklı sorunların ele alınmasını sağlamıştır (Masi, 2011).

“*Çalışan Destek Profesyonelleri Derneği-Employee Assistance Professionals Association (EAPA)*” 1971 yılında kurulmuş ve bu dernek, çalışan destek hizmetini bir meslek olarak kabul etmiştir. Bu hizmetleri de psikoloji, insan kaynakları, davranış bilimleri ve işletme gibi alanlardaki yetkin profesyonellerin vermesi gerektiği ileri sürülerek üyelerine eğitim verilmesi benimsenmiştir (Altuntaş, 2010). Amerika’da 1977 yılında tüm kurumlarda ÇDP’lerin zorunlu olma şartının getirilmesiyle bu programlar, iş sağlığı politikasının da bir parçası olmuştur. Böylece 1978 yılında bu konuda 3000’den fazla uzman kişi çalışmıştır (Masi, 2011). 1979 yılında ise Çalışan Danışmanlık Hizmetleri Programı oluşturulmuş ve programın temel ilkeleri tüm ülkelerdeki

ÇDP'ler için birer dayanak olarak kabul edilmiştir (Csiernik ve diğerleri, 2001). Kuzey Amerika Çalışan Yardım Derneği 1980 yılında Kanada'da kurulmuş ve bu dernek ÇDP'leri akredite etmeyi amaçlamıştır (Masi, 2011). Davranışsal sağlık sorunları için bakımın önemi 1990'lı yıllarda daha fazla anlaşılmaya başlamış ve davranışsal bakım şirketleri, bakımın sürekli hale gelmesi için ÇDP'lerle iş birliği yapmıştır. ÇDP'ler ise uygun bakım ve tedavi planının belirlenmesi, çalışanların bakım ve ruh sağlığı hizmetlerine erişimlerinde karşılaşılan engellerin azaltılması gibi konularda ön değerlendirme ve savunuculuk rollerini üstlenmiştir (Jacobson ve Attridge, 2010). Tüm bu gelişmelerin ardından çalışan destek programları Avrupa ülkelerinden Japonya'ya ve Kore'ye kadar birçok ülkede yaygınlaşmaya başlamıştır (Altuntaş, 2010). Bugün ise dünyanın birçok ülkesinde ÇDP'ler; stres yönetimi, işten ayrılma, kariyer, sosyal yardım, ebeveynlik ile ilgili kurslar, yaşlı bakımı, iş yerinde şiddet, yasal süreçler, sınav stresi, sağlıklı yaşam ve ruh sağlığı gibi çeşitli alanlarda danışmanlık sağlayan bir hizmet programı haline gelmiştir (Li, 2014; Xinghua, 2022).

4. İşyerinde Sosyal Hizmetin Gelişimi ve Çalışan Destek Programları

Sosyal hizmet mesleği ve disiplini; kadın, engelli, çocuk gibi pek çok müracaatçı grubuna yönelik müdahalelerin yanı sıra özellikle Sanayi Devrimi sonrasında bireylerin çalışma ve aile yaşamlarında karşılaştıkları sorunları odağına alan bir alanda da faaliyet göstermiştir. Bu alan "*endüstriyel sosyal hizmet*", "*mesleki sosyal hizmet*" veya "*iş yerinde sosyal hizmet*" olarak kavramsallaştırılmıştır (Solmaz ve Kutlu, 2021). Bu uzmanlık alanları; sosyal hizmet uzmanlarının psikoloji, endüstri mühendisi, insan kaynakları uzmanı gibi birçok meslek elemanı ile bir ekip olarak çalıştığı ve müdahalelerinde çevresi içinde birey yaklaşımını merkeze aldığı bir uygulama alanıdır (Maiden, 2001; Uğurlu ve Güre, 2023). Çalışan destek programları; sağlığı geliştirme ve danışmanlık programları ile iş yerinde sosyal hizmet uygulamalarının sadece bir parçasını oluşturur (Altun, 2019). Bu nedenle çalışan destek programları kavramının, iş yerinde sosyal hizmete alternatif olarak kullanılması mevcut çalışmada uygun bulunmamıştır. Ancak çalışan destek programlarının gelişimini anlamak için iş yerinde sosyal hizmet alanı ile olan ilişkisine vurgu yapmak önemlidir.

İş yerinde sosyal hizmet, sosyal hizmette yeni bir alan değildir. Tam aksine bu alanın geçmişi 19. yüzyıla dayanır. Gelişiminin ilk aşamasında refah kapitalizminin işçi ve ailelerine hizmet etmeyi hedeflemesi (Maiden, 2001) ve o zamanlarda iş yerinde çalışan göçmen kadınların sayısının artması ile bazı şirketlerde “*sosyal refah sekreterleri*” ünvanı ile pozisyonlar ortaya çıkmıştır (Hughes, Olsen ve Newhouse, 2018). Refah kapitalizmi, işyerlerinde destek programlarının gelişmeye başlamasında ve dolayısıyla refah sekreterlerinin de bu programlarda yer almasında önemli bir etkidir. Ancak kimi sendikalar bunun arka planındaki temel mantığın, sendikalaşmadan kaçınma arzusu olduğunu öne sürmüştür (Tanner, 1991). Dolayısıyla sosyal refah sekreterlerinin rolleri de bu bağlamda öne çıkmıştır (Cunningham, 1990). 1920’li yıllarda ise sosyal refah ile ilgili tartışmalar giderek artmış ve işyerlerinde insan kaynakları ve endüstriyel sağlık gibi alanların da hizmete başlaması, refah sekreterlerinin rol ve sorumluluklarının yöneticilere geçmesinde önemli bir adım olmuştur (Greiff, 1978; Popple, 1981; Hughes ve diğerleri, 2018). Bu gelişme iş yerinde, çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamada aktif bir şekilde rol alan sosyal hizmet uzmanı sayısının azalmasını beraberinde getirmiştir (Googins, 1987). Tarihte ilk endüstriyel sosyal hizmet uzmanının H. J. Heinz Company of Pittsburgh şirketinde sosyal sekreter olarak görev alan, Aggie Dunn olduğu bilinir (Maiden, 2001).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından sosyal hizmet uzmanları; çalışanlara, ailelerine ve askeri personellere savaşın yarattığı stres ve yer değiştirme gibi konularla baş etmede destek olmaya başlamış ve işyerlerinde sosyal hizmet uzmanlarının bu destek hizmetlerine katılımı tekrar görünür hale gelmiştir (Akabas ve Kurzman, 2005; Maiden, 2001). 1940’lı yıllarda işyerlerinde özellikle alkol kullanımının, çalışan performansını ve üretkenliğini etkilemesiyle Mesleki Alkolizm Programları gelişmeye başlamıştır. Böylece sorunların öncelikli olarak alkol odaklı ele alınması ile kişisel sorun yönelimi ve vaka çalışması yöntemi esas alınarak ilerleme kaydedilmiştir (Googins, 1987). Kişisel sorun yönelimi aynı zamanda iş yerinde sosyal hizmetin gelişiminin ikinci aşaması olarak da nitelendirilir ve daha çok rehabilitasyon, danışmanlık ve davranışsal işlev bozukluklarını temel alan müdahalelerden oluşur (Tanner, 1991). 1970’li yılların sonlarına gelindiğinde ise bu programlar, daha geniş odaklı ÇDP’lere dönüşerek (Hughes ve diğerleri, 2018) evlilik, sağlık, duygusal, yasal ve finansal pek çok

soruna odaklanılmıştır (Googins ve Kurtz, 1981). Sosyal hizmet uzmanları da Columbia, Hunter, Boston College ve Pittsburgh gibi sosyal hizmet okullarında verilen eğitim programlarının desteğiyle bu programlarda görev almış ve 1980’li yıllarda bu alan daha da önem kazanmıştır (Googins, 1987).

Kişisel sorun yöneliminden hizmet modeli aşamasına geçiş, örgütsel ve sistemsal sorunların odağa alınmasını sağlamıştır. Programlarda çevresi içinde birey ve sistem teorisinin müdahalelerde önem kazanması yapılan faaliyetlerin de bireyden örgüte doğru genişlemeye başlamasında etkili olmuştur (Tanner, 1991). Dördüncü aşama olan önleme modelindeki programlar ise çalışanların sağlığını korumaya ve iyileştirmeye odaklanmakla birlikte beslenme, diyet kontrolü, sigara bırakma gibi sorunlara da yönelmiştir. Bu bağlamda çoğunlukla iş sağlığını geliştirmeye yönelik önleme programlarına ağırlık verilmiştir (Googins, 1987; Shain ve Boyle, 1985).

Örgütsel değişim aşaması ise gelinen beşinci, yani en son aşama olarak bilinir. Çalışan destek programlarının kökeninin çok yeni olduğu ülkeler için son aşamaya geçiş biraz zaman alabilir. Avrupa’da endüstriyel sosyal hizmet alanında bu programların en çok geliştiği ülke Hollanda’dır (Googins ve diğerleri, 1986). Sosyal hizmet uzmanları; çalışanların işlevselliklerini artırmak için sistemleri ve örgütsel yaklaşımları birlikte kullanarak aslında çalışanların sadece kendilerine değil, çevrelerine de müdahaleyi temel alırlar. Böylelikle sosyal hizmet uzmanlarının gerektiğinde örgütsel ve işgücünden kaynaklanan sorunlar hakkında yöneticilerle biraraya gelebileceği ortamlar yaratılması önemsenir (Tanner, 1991). İşyerinde sosyal hizmetin gelişim aşamaları: i) tek hizmet yönelimi; ii) kapsamlı hizmetler; iii) örgütsel uygulama/müdahale ve iv) topluluk oluşturma bağlamı üzerinden de sınıflandırılır. İlk aşamada, iş yerinde sadece alkol bağımlılığı ve madde kullanımı sorununa odaklanılır ve bu iki konuya yönelik hizmetlere yoğunlaşılır. İkinci aşamada alkol bağımlılığı ve madde kullanımının çok daha geniş ve çeşitli sorunların altında yatan problemler olduğu odağa alınmakla birlikte evlilik, sağlık, eğitim gibi pek çok konuda danışmanlık hizmetleri de verilir. Üçüncü aşamada, kurumsal müdahaleler ön plana çıkarak çalışanların insan ilişkileri, moral, memnuniyet ve motivasyonlarının iş performanslarına olan katkısı değerlendirilir. Son aşamada ise kar-fayda durumlarının yanında yönetim ve çalışanlar arasında bağlılık, iletişim ve iş birliği önem kazanır, toplumsal değerler ve hareketler öne çıkar (Ozawa, 1980).

İşyerinde sosyal hizmet uygulamalarının zamanla yaygınlaşmasıyla birlikte Sosyal Hizmet Meslekleri Yasasında (Social Service Professions Act), iş yerinde sosyal hizmetin kapsam ve uzmanlık alanına dair hizmetlerin kapsamı belirlenmiştir. Böylece çeşitli müracaatçı sistemlerinin ihtiyaç ve sorunlarını iş odaklı değerlendirmek; bireyler, gruplar, kuruluşlar ve topluluklarla iş odaklı uygulamalar yapmak; ailelerin iyilik halini geliştirmek amacıyla iş-aile uygulamaları yapmak; insan hakları uygulamaları, sosyal adalet ve üretkenliği teşvik etmek; iş odaklı politika ve programlar geliştirmek bu hizmetlerin kapsamını oluşturmuştur (Terblanche ve diğerleri, 2021; Van Breda, 2009).

İşyerinde, hizmet sunumlarının kapsamı kadar sosyal hizmet uzmanlarının bu hizmetleri yerine getirirken sahip olması gereken rolleri de önemlidir. Danışmanlık rolünde uzman, müracaatçıların tutumlarını, algılarını ve duygularını anlamaya çalışmakla yükümlüdür. Böylece çalışanların sosyal işlevselliklerini kazanmalarını ve sorunlarıyla baş etmelerini sağlamaya uzman yardım eder (Sheafor ve Horejsi, 1994). Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı, çalışanın ÇDP'lere başvurarak yaşadığı sorunu kendisinin çözmesi için yaşamındaki değişimi müracaatçının/danışanın gerçekleştirebilmesini hedefler. Bu rolüyle değişim yolunda müracaatçı adına uygun ortam ve koşulları oluşturmaya hizmet eder (Dorfman, 1996). Sosyal hizmet uzmanlarının böyle bir çabası, kolaylaştırıcı rolünü daha fazla kullanmasını sağlar. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları toplum kaynakları hakkında bilgi sahibi olmakla da yükümlüdürler. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanının hizmete başvuran kişilerin uygun kaynaklarla bağlantısını sağlayabilmek için onlara seçenekler sunabilmesi de önemlidir (Sheafor ve Horejsi, 1994). Bu hizmetlerdeki her sosyal hizmet uzmanı, aynı zamanda, birer aracı rolünü üstlenmiş olur. Bu rollerin yanı sıra sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıların kendi kendilerine ulaşamayacakları kaynak ve hizmetler için yönlendirmeden daha fazlasını yapmaları da gerekebilir. Müracaatçıların ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşabilmeleri için rol üstlenebilmeleri, sosyal hizmet uzmanının müracaatçı ile çalışanın haklarını savunmasını da gerektirebilir (Zastrow, 2014). Diğer yandan sosyal hizmet uzmanları hem müracaatçıların örgütlenmesini hem de farklı hizmet sağlayıcılar arasında koordinasyonu sağlayabilmeleri için organize edici rolünü gerçekleştirebilmelidir (Maeli, 2012). Alkol-madde kullanım sorunu olan ve inkâr evresinde olan çalışanlara hizmet sunarken sosyal hizmet uzmanının yüzleşme için süpervizörden, yöneticilerden ve

aile üyelerinden de destek alması gerekebilir (Polcin, 2003). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının bu hizmetlerde yüzleştirme rolü de önemlidir.

5. Türkiye’de Çalışan Destek Programlarına İlişkin Bir Değerlendirme

İşyerinde sosyal hizmet; insan ilişkilerinin niteliğini ve yaşam kalitesini artırmak, çalışma koşullarının daha iyi hale gelmesini sağlamak ve çalışanların karşılaştıkları sorunları çözüme kavuşturmak için bireysel danışmanlık, grup çalışmaları ve psikososyal eğitimler ile sosyal hizmet uzmanları tarafından gerçekleştirilen mesleki uygulamalar olarak tanımlanır (Lum, 1989; Yanardağ-Zubaroglu & Yanardağ, 2020). “*Occupational Social Work*” olarak ifade edilen alan, “*Endüstriyel Sosyal Hizmet, Mesleki Sosyal Hizmet veya İşyerinde Sosyal Hizmet*” olarak kavramsallaştırılır. Endüstriyel sosyal hizmetin sadece sanayi ve fabrika çalışma alanları ile üretim sektörü olarak algılanması; mesleki sosyal hizmetin ise bu alandaki uygulamaları tam olarak ifade edememesi tartışılan konulardır. Bu nedenle bu uygulamaları kapsayan uzmanlık alanı olarak iş yerinde sosyal hizmet kavramının kullanımı önerilir (Solmaz ve Kutlu, 2021; Şimşek ve Altun, 2021; Uğurlu ve Güre, 2023).

İşyerinde sosyal hizmet uygulamaları, ülkelerin sosyo-ekonomik ve iş yaşamıyla ilgili hukuki yapısına göre farklılıklar gösterebilir. Türkiye’de de her ne kadar çalışanların psikososyal açıdan desteğe olan gereksinimleri bilinse de iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları henüz kurumsallaşmamıştır (Yanardağ-Zubaroglu & Yanardağ, 2020). Türkiye’de iş yerinde sosyal hizmet uygulamalarının başında gelen çalışan destek programları ise Avita (Altuntaş, 2010), Sento, Leap, Grupas Gelişim, Zendestek ve Navitas gibi belirli özel şirketler aracılığıyla yürütülmektedir (Yanardağ-Zubaroglu & Yanardağ, 2020).

ÇDP’ler; çalışan ve ailelerine psikolojik destek, 7/24 telefon görüşmeleri, mesai içi ya da hafta sonları yüz yüze görüşmeler, süpervizyon, sigara bırakma, yasal konular, stres, tükenmişlik gibi çeşitli konularda danışmanlık, grup aktiviteleri, internet kaynakları ve iş yeri etkinlikleri gibi hizmetler sunmaktadır (Attridge ve diğerleri, 2013). Türkiye’deki çalışan destek programlarının içeriğine bakıldığında da benzer hizmetlerin olduğu görülür. Örneğin Avita çalışan destek programı kapsamında çalışanlara ve ailelerine başa çıkmada zorlandıkları sorunlar için yardımcı olmak amaçlanmakta ve uzman kişilerce 7/24 danışmanlık hizmeti verilmektedir (Avita, t.y).

Türkiye’de iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları kapsamında ÇDP’lerin önemine dikkat çekilmesine rağmen bu alana yönelik literatürde iki temel eleştiri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sosyal hizmetin hem kapitalist düzen anlayışına karşı olup hem de endüstride bu düzen içinde insana yönelik hizmetlerde yer almasıdır. Bu durumun sosyal hizmet uzmanına çalışma yaşamında belirli sınırlar getireceği ifade edilmektedir (Googins, 1987; Jacobsen, 1974). İkincisi ise sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamı içinde olmasının refahı artıracığı yönündeki anlayıştır (Sarkar, 2008; Altun, 2019). Ancak iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları; çalışanların ve ailelerinin yaşadıkları sorunları psikososyal ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek; yaşanan sorunların kaynağına zamanında müdahale edebilmek açısından önem arz eder. Ayrıca müdahalelerin izlenmesini sağlamada sosyal hizmet uzmanları önemli roller üstlenebilirler. Googins (1987)’in çalışmasında iş yerinde sosyal hizmet; çalışanlar, aileleri ve kurum/iş yeri birbiriyle iç içe geçmiş üç alanın kesişimini ifade eder. Bu noktada çalışanların sağlık, eğitim, stres, tükenmişlik gibi deneyimledikleri birçok konudaki çözüme ilişkin hizmetlerin sunumunda ÇDP’lerin önemli rolü olduğu vurgulanır.

Ulusal literatür incelendiğinde, iş yerinde sosyal hizmet (Aktaş, 2014; Yanardağ- Zubaroğlu & Yanardağ, 2020) endüstriyel sosyal hizmet (Çavuşoğlu, 2020; Taktak, 2023), mesleki sosyal hizmet (Avcı, 2021; Kol ve Topgül, 2022) konusunda çalışmalara rastlanır. ÇDP’ler konusunda ise sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Diğer yandan ÇDP’ler de iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları içinde ele alınmıştır (Altuntaş, 2010; Hakan, 2022; Yıldırım ve diğerleri, 2017).

Türkiye’de iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları konusunda yapılan bazı çalışmalar, ÇDP’lerin kapsamının ve dolayısıyla hizmet alanının ve hedef grubun belirlenmesine kanıt temeli oluşturması bağlamında önemlidir. Taktak’ın (2023) çalışmasında, endüstriyel sosyal hizmet odağında İzmir’de bir sanayi ve yemek sektöründe mavi yakalı çalışanların psikososyal sorunları hakkında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 20 kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda çalışanların; düşük ücret, mesai ücretlerinin alınamaması ve iş-aile yaşamı dengesinin kurulamaması gibi nedenlerle stres yaşadıkları belirlenmiştir. Çavuşoğlu (2020) ise endüstriyel sosyal hizmet bağlamında iş doyumunu ve iş-aile çatışmasını ele almıştır. Çalışma, Kırşehir ilinde bir lastik fabrikasında, evli olan 350 erkek çalışanla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda çalışanların iş doyumunu ile iş-aile

çatışması arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Avcı'nın (2021) şehirlerarası yolcu taşımacılığı yapan şoförlerle yaptığı nitel araştırmasında çalışanların düşük ücret, firmanın denetleyici ve cezalandırıcı rolünün ağır olması, kısa saatler içinde çok fazla sefere çıkma ve iş sağlığı gibi nedenlerle sürekli stres yaşadıkları bulunmuştur. Araştırma sonucunda çalışma ilişkilerinin ve koşullarının düzenlenmesinde mesleki sosyal hizmet uygulamalarının önemi vurgulanarak çalışanlara ve ailelerine yönelik programlar geliştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca iş yerinde dinlenme alanlarının iyileştirilmesi ve çalışan hizmet merkezlerinin kurulup sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yıldırım ve diğerleri (2017) ise kamu ve özel sektörde çalışan bankacıların ÇDP ihtiyaçlarını belirlemeye ve bu ihtiyaçları sosyo-demografik özelliklere göre karşılaştırmaya yönelik nicel bir araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada işyerlerinde sağlığın korunmasının ve geliştirilmesinin önemli olduğu, kadınların iş yeri ya da kişisel sorunları için ÇDP gereksinimlerinin erkeklere göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bekar ve çocuğu olmayan katılımcıların ÇDP gereksinimlerinin daha fazla olduğu bulunmuştur. Farman (2018)'in çalışanların moral ve verimliliği üzerinde ÇDP'lerin etkisini incelediği araştırmasında ise yöneticilerin, çalışanların sorunlarını çözdüğü ve çalışanları daha yüksek performans, verimlilik ve motivasyon konusunda teşvik ettiği bulunmuştur. Ayrıca satın alma kolaylığı nedeniyle en çok harici ÇDP'lerin tercih edildiği belirlenmiştir. Hakan'ın (2022) araştırmasında ise ÇDP'lerden yararlanan katılımcılarda stresin azalması, düşüncelerin serbest bir şekilde ifade edilmesi, fiziki çalışma koşulları, konsantrasyon, moral, psikolojik ve duygusal iyilik algısında iyileşme olduğu ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de yapılan bazı çalışmalarda ise iş yeri sosyal hizmet uygulamalarının ve çalışan destek programlarının önemi tartışılmıştır. Altuntaş'ın (2010) derleme çalışmasında çalışan destek programlarının tarihi, türleri ve örgütsel konumuna ilişkin genel bir çerçeve sunulmuştur. Aktaş (2014) ise iş yerinde kadınların karşılaştığı psikolojik tacizi, sosyal hizmet odağında ele almıştır. Bu çalışmada mobbing'in (bezdiri) önlenmesinde idari ve yasal düzenlemelerin güçlendirilmesine vurgu yapılarak iş yerinde sosyal hizmet uygulamalarına geçişin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Yanardağ-Zubaroglu & Yanardağ'ın (2020) çalışmasında, iş yerinde sosyal hizmet uygulamalarının

önemi; dezavantajlı grupların (yaşlı, kadın, çocuk-geç, LGBTİQ, göçmen, eski hükümlüler) gereksinimleri üzerinden değerlendirilmiştir. Kol ve Topgül (2022)'ün çalışmasında ise mesleki sosyal hizmetin gelişimine, refah kapitalizminin mesleki sosyal hizmete etkisine ve mesleki sosyal hizmete ilişkin bazı tartışmalara yer verilmiştir. Dolayısıyla yapılan çalışmalar, iş yerinde yaşanan sorunların çözümünde sosyal refahın artırılmasının önemli olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de insani hizmet örgütlerinde çalışan sosyal hizmet uzmanları da fazla vaka yükü, düşük maaş, zor koşullarda bulunan müracaatçılarla çalışma, elverişsiz fiziki çalışma ortamı gibi nedenlerle stres, ikincil travma, tükenmişlik, şefkat yorgunluğu, fiziksel ve psikolojik sorunlar ile karşılaşmaktadırlar. Buna ek olarak iş yerlerinde sosyal hizmet uzmanlarını destekleyecek etkili bir süpervizyon sisteminin olmaması, çalışanların deneyimledikleri sorunların en aza indirilmesi ve çözüme kavuşturulması noktasında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla tüm işyerlerinde, çalışan sorun ve gereksinimlerinin bütüncül bir biçimde değerlendirilerek psikososyal destek hizmetlerinin planlanması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda ÇDP'lerin destek hizmetlerdeki yerini anlamak önemlidir.

6. Psikososyal Destek Hizmetlerinde Çalışan Destek Programlarının Yeri

Çalışanların kişisel, ailevi, ekonomik, psikolojik, sosyal, sağlık ve mesleki konularda yaşadıkları kaygıların ve sorunların iş yerinde düşük verimlilik, performansta azalma, geç kalma veya çalışanlar arasındaki çatışmalarda öne çıkması ÇDP'lere olan ilgiyi artırmıştır (Campbell ve Langford, 1995; Naidoo ve Jano, 2003). Bu programlar ile çalışanların evde, toplumda ve iş yerinde deneyimledikleri psikolojik sorunlar, travmatik olaylar, tükenmişlik ve stres gibi kriz durumlarının yönetilmesine destek olmak hedeflenmiştir (Gold ve Caborn, 2017). Ayrıca ÇDP'lerin danışmanlık hizmetlerindeki damgalama eğilimini azalttığı vurgulanarak birçok danışanın bu programlara başvurmasını kolaylaştırdığı bilinmektedir (Hillenberg ve Wolf, 1988). Son zamanlarda bazı araştırmalar da ÇDP'ler aracılığıyla kısa süreli danışmanlık alınmasının klinik ve iş performansı konuları ile örgütsel faydalar arasında yüksek düzeyde ve olumlu yönde ilişkisinin olduğunu kanıtlamıştır (Attridge, 2019; Chen ve Chu, 2023; Compton ve McManus, 2015).

Psikososyal destek hizmetleri; stres, damgalanma, sosyal izolasyon, tükenmişlik, şiddet, travma, gelir kaybı yaşama, öz saygının düşmesi gibi pek çok psikososyal sorunları yaşayan birey ve grupların (Gold ve Caborn, 2017) iyilik halini artırmayı ve sosyal uyumlarını yeniden kazandırmayı amaçlamaktadır (Rao, 2006). Dolayısıyla bu tür sorunların çözümüne ilişkin önleme-iyileştirme çalışmaları önemlidir. Sunulan hizmetlerin fiziksel, psikolojik, sosyal olmak üzere çok boyutlu değerlendirilmesi de önemli bir gerekliliktir (Chen ve Chu, 2023). Örneğin bir iş yerinde çalışanlardan biri, iş üretkenliğinin azalmasına bağlı olarak işe sürekli geç gelebilir. Böyle bir durumda ÇDP'lerden yardım isteyen danışanın iş performansının değişimindeki temel neden, evde yaşanan stresin işe yansımaları olabilir. Çalışan, evlilik sorunlarına bağlı yaşadığı strese ek olarak kısa süre öncesinde yaşlı annesinin düşüp kalçasını kırdığını, annesine fiziksel ve duygusal anlamda bakım sağlamaya çalıştığını, buna bağlı olarak gece uykusunu yeterli ölçüde alamadığını ve kendisini yorgun hissettiğini belirtebilir. Dolayısıyla ÇDP'ler, ilgili çalışanın toplum içinde destekleyici kaynaklara erişebilmesine, öz bakımının desteklenmesine ve dikkatini iş performansına odaklayabilmesine katkı sağlayabilir (Jacobson ve Attridge, 2010).

ABD, Çin, Yeni Zelanda ve diğer ülkelerde ÇDP kapsamında danışmanlık hizmetlerinden yararlanan çalışanlarla bir araştırma yapılmıştır (Attridge, 2022). Covid-19 küresel salgını sürecinde danışmanlık hizmetlerinde yaşanan zorluklara rağmen bu çalışanların işe devamsızlık, iş yeri sıkıntısı, iş yerine düşük düzeyde aidiyet gibi nedenlerle pandemi öncesinde hizmet aldıkları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, çalışanların danışmanlık almalarında ise birçok nedenin olduğu vurgulanmakla birlikte en yaygın konunun, davranışsal sağlık alanı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kaygı, depresyon, şiddet/istismar/travma, öfke, yas ve duygusal sorunlar ile alkol ve madde kullanımı gibi mental sağlık kategorisindeki spesifik konular öncelikli başvuru nedenleri olarak öne çıkmıştır. Bu konuları kişisel yaşama bağlı stres, aile ya da evlilik sorunları izlemiştir. İşle ilgili stres nedeniyle bu programlara gereksinim olduğu da ortaya çıkmıştır.

Diğer sosyal ortamlarda olduğu gibi hiyerarşi, kurallar, kişilerarası ilişkiler nedeniyle işyerleri de olumlu ve olumsuz yönlere sahip olabilir. Yaşanan sorunlar ise çalışılan yerde ortaya çıkan sorunlar ve normal yaşamdan çalışılan yere aktarılan sorunlar olarak iki grupta değerlendirilebilir. Böyle bir değerlendirmede: i) stres; ii) çatışma; iii) zorbalık ve taciz; iv) kayıp, yas ve travma iş yerinde ortaya

çıkan sorunlar olarak gruplandırılabilir. İşyerine aktarılan sorunlar olarak ise: a) mental sağlık sorunları; b) madde kullanımı ve alkol problemleri; c) aile problemleri; ve, d) kayıp, yas ve travma olarak ifade edilebilir (Bates ve Thompson, 2007).

İşyerlerinde çalışanların sık karşılaştıkları sorunların ötesinde beklenmedik ve travmatik olaylarla birlikte krize müdahale ve izleme faaliyetleri de önemlidir. Ayrıca bu durum ve olayların sadece iş yerinde değil evde ya da toplumda meydana gelebileceği ve bu noktada ÇDP'ler ile çalışanlar ve ailelerine erken müdahale etmek önemli riskleri önleyebilir (Hillenberg ve Wolf, 1988). Dolayısıyla ÇDP'lerde Augustine'nin kriz yönetimi teorisinin aşamalarının (krizi önleme/krizden kaçınma, kriz yönetimi hazırlığı, krizin tanımlanması, krizin kontrolü, krizin çözümü ve krizden ders çıkarma/fayda sağlama) dikkate alınması önemli görünmektedir (Norman, 2001; Xinghua, 2022). Diğer yandan çalışanların yaşadıkları stres, kriz ve travmatik pek çok soruna, psikososyal hizmetlerin sunumunda görev alan profesyoneller de maruz kalabilirler. Dolayısıyla bu profesyoneller diğer çalışanlarla benzer deneyimleri yaşayabilirler (Myers ve Wee, 2005).

Son yıllarda kurum ve kuruluşlarda şiddet ve doğal afetler gibi travmatik durum ve olaylar sonrasında çalışan destek hizmetlerine olan talepler artmıştır. Bu bağlamda iş yerindeki müdahale modelleri; eğitim ve risk değerlendirmesini, bireysel görüşmeleri, grup çalışmalarını, yaşanan olaylara anında ya da sonrasında müdahale değerlendirmelerini içerebilir (Jacobson, 2012). Öyle ki Covid-19 küresel salgınında da bazı kuruluşlar ve işyerleri; çalışanlarının fiziksel, duygusal ve mental sağlıklarını desteklemek amacıyla stres yönetimi ve ruh sağlığı konularında ÇDP'leri organize edebilir (Business Insider, 2020). Minnesota/ABD'de bulunan Mayo Clinic Rochester'da çalışanların, küresel salgından önce ÇDP'lere başvurma nedenlerinin ilişki problemleri, mental sağlık ve işle ilgili problemler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu programlara başvurmanın en önemli nedeninin ruh sağlığı olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında böyle durumlarda ilk kez tele-sağlık oturumları yürütülmüştür (Couser ve diğerleri, 2021). Paul ve Blum (2005) ise çalışan destek programlarının iş yerinde afete hazırlık ve müdahale gibi kriz durumlarında nasıl ele alınacağına ilişkin bir model geliştirmiştir. Modelde öncesi, sırası, sonrası ve izleme olmak üzere müdahaleler dört aşamada ele alınmıştır (Tablo 1).

Tablo1. Afet ve Acil Durumlar İçin Müdahale Planı

1.Öncesi	2.Sırası	3.Sonrası	4.İzleme
-Risk değerlendirme -Politika geliştirme -Yönetim danışmanlığı -Çeşitlilik farkındalığı ve eğitimi -Stresi etkisizleştirme -Afet hazırlığı -Kurum içi ve dışı iş birliği -Travma bilgilendirmesi (debriefing)	Çalışan destek programlarının buradaki en önemli rolü insanların temel ihtiyaçlarını karşılama, lojistik veya teknik destek gibi konularda diğer müdahale ekipleriyle koordinasyon içinde olmasıdır.	- Krize müdahale hizmetleri -Etkisizleştirme -Kritik olay stres bilgilendirmesi (debriefing) -Yönetim desteği -Kriz yönetimi danışmanlığı -Değerlendirme ve klinik destek hizmetlerine yönlendirme -Kendi kendine bakım İş sürdürme planı	-Afet inceleme süreci -Veri toplama ve analiz -Eğitim -Yönetim danışmanlığı

Kaynak: Paul ve Blum (2005).

Tablo 1'in de gösterdiği gibi model, her ne kadar ÇDP'lerdeki afet müdahale planını temel alarak şekillenmiş olsa da işyerlerinin kendi dinamiklerine göre bu müdahaleler uygulanabilir. Müdahalelerde aşamalar belirli bir durumla karşılaşmadan önceki süreçte başlayan izleme süreci ile devam eden sosyal hizmet alanına özgü koruyucu, önleyici ve tedavi edici hizmet sunumları ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca sosyal hizmette de birey, grup ve toplumla çalışırken benimsenen müdahale süreci planlı ve sistematik olarak hazırlık aşaması ile başlayıp izleme aşaması ile sonlanmaktadır. Bu bağlamda insani hizmet örgütlerinde görev alan çalışanlara, yaşadıkları sorunlar karşısında planlı bir hizmet sunumunun gerçekleşmesinde ÇDP'ler önemlidir.

Saju ve diğerleri (2019) ise iş yerinde mental sağlık müdahalesi adlı çalışmasında ruh sağlığının çalışma ve özel hayattaki önemine vurgu yaparak bir federal bankada ÇDP'ler kapsamında çalışanlar için geliştirilen "Psikososyal Müdahale Modeli"ni tartışmaya açmıştır. Model, klinik sosyal hizmetin farklı

müdahale yöntemlerini içermektedir. Gerçekleştirilen psikososyal müdahalenin, çalışanların tercih ve zaman konusundaki uygunluk durumunu dikkate aldığı ifade edilebilir. Modelde müdahalenin iki uygulama biçimi bulunmaktadır. Birincisi bire bir oturumlar, diğeri ise grup oturumlarıdır. Bire bir görüşmelerde, çalışanlar ile ilk olarak sosyal vaka çalışmacısı görüştürülmekte ve detaylı görüşmenin ardından uygulanacak müdahale yöntemine karar verilmektedir. Bu görüşmeler yüz yüze olabildiği gibi telefonla da yapılabilmektedir. Grup çalışmaları ise küçük grup ve büyük grup oturumlarını içermektedir. Müdahaleler, birey ve aile düzeyinde de yapılmaktadır. Özellikle modelin psikososyal içeriğinde ego desteği, çevresel değişiklik, açıklama ve içgörü bağlamında sosyal hizmet müdahaleleri yer almaktadır. Bilişsel işlev bozukluğu ya da bilişsel çarpıtmalar için bilişsel davranışçı yaklaşım kullanılmaktadır. Bu çalışma sonucunda modelin, yaşam kalitesini ve üretkenliği artırma ve ruh sağlığına ilişkin damgalamayı azaltma gibi olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir. Bu tür müdahalelerin resmi hale gelmesi için daha fazla randomize (rastgele) çalışmaların yapılması gerektiği ifade edilebilir.

Belirtilmelidir ki ÇDP'ler kapsamında bir iş yerinde uygulanan psikososyal modelde klinik sosyal hizmet uygulamaları önemlidir. Klinik sosyal hizmetin, bireyin potansiyeline dayalı ve iş yeri sosyal hizmetinin ise örgütsel yaşamın niteliğine bağlı uygulamalara odaklanıyor olması farklı alanlar olarak nitelendirilmelerine neden olmuştur. Ancak klinik sosyal hizmet uygulamaları aracılığıyla birey ve ailelerine danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, iş verimliliğini artırarak örgütsel faydanın ortaya çıkmasına da katkıda bulunabilir (Maeli, 2012).

7. Sonuç ve Öneriler

Çalışan destek programları, dünyada birçok ülkede ve çeşitli konularda (kişisel, psikolojik sorunlar, stres yönetimi, öfke kontrolü, kaygı, evlilik ve ilişki sorunları, yas-kayıp, ebeveyn-çocuk arasındaki sorunlar, yaşlı ve engelli bakımı, kariyer planlaması, sınav stresi, davranışsal sorunlar, şiddet, taciz ve tecavüz, travma gibi) çalışanlara ve ailelerine hizmet sunmaktadır. Dolayısıyla çalışanların farklı nedenlerle yaşadıkları sorunlara yönelik sunulan psikososyal destek hizmetlerinde ÇDP'ler önemli rol oynayabilir.

Türkiye’de çalışan destek programları, çok bilinmemekle birlikte, birkaç özel şirket aracılığıyla çoğunlukla harici model olarak yürütülmektedir. Programların bilinirliğinin artması için bu programların yaygınlaşması ve özellikle sosyal hizmet uzmanlarının bu programlarda aktif rol almaları önemlidir. İşyerlerinde çalışanlar, gizlilik nedeniyle, harici ÇDP’leri tercih ettikleri için dahili ÇDP’ler yaygın olmayabilir. Dolayısıyla işyerlerinde kariyer planlaması ve mesleki eğitimler, iletişim becerileri, zaman planlaması, kişisel gelişim ve öz bakım gibi konularda çalışanların dahili ÇDP’lere başvurmaları uygun olabilir. Diğer yandan kişisel, sosyal, duygusal ve psikolojik konularda çalışanların paylaşım yaptıklarında, gizlilik ve mahremiyet açısından kendilerini daha rahat hissedebilmeleri için harici veya kombine ÇDP’ler tercih edilebilir. İş yerlerinde ÇDP hizmetleri kapsamında çalışanların gizlilik ve mahremiyet içeren bilgilerinin ve paylaşımlarının korunması noktasında önlemler alınsa da çalışanlar, iş yerinde aldıkları hizmetler nedeniyle duyulma, damgalanma, dışlanma, yargılanma ve işten çıkarılma gibi nedenlerle kaygılanabilirler. Dolayısıyla bu tür programlardan rahat, esnek ve etkili bir şekilde yararlanamayabilirler. Burada önemli olan nokta; ÇDP türlerini belirli konulara göre ayırmaktan ziyade, çalışanların psikososyal iyilik halinin gözetilmesi için hizmet programlarını çalışanların talep ve beklentilerine uygun olarak planlayabilmektir.

Covid-19 küresel salgını, orman yangınları, sel ve deprem gibi eko-sosyal krizler; yaşamın her alanında ve aniden gerçekleşebileceğini dünyaya hatırlatmıştır. Böylece bu tür durumlara hazırlıklı olmanın ve insanların çeşitli sorunları için psikososyal gereksinimlerinin karşılanmasının önemi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ÇDP’lerin sadece belirli durumlardan ve sorunlardan sonra yapılandırılan hizmetler değil, bu tür durumlar ve sorunlar ortaya çıkmadan önce yani önleyici hizmetler olarak planlanabileceği de unutulmamalıdır. İşyerlerinde çalışanların çoğunlukla stres, kaygı, travmatik olaylar, duygusal sorunlar, alkol ve madde kullanımı, şiddet ve taciz vakaları, kayıp-yas ve son yıllarda doğal afetler gibi nedenlerle bir danışmanlık hizmeti alma ihtiyaçları göz önüne alındığında psikososyal destek hizmetleri önemli bir gereksinimdir. Zira çalışanların bu sorunları iş ortamına ve özel yaşamlarına ilişkin olabileceği gibi yaşamlarındaki farklı dezavantajlı durum ya da risklerin kesişimselliğinde de olabilir. Bu durum, yaşanan sorunların (iş, aile, arkadaş, sosyal çevre) çevresi içinde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesini ve hizmetlerin de kapsayıcı

olmasını gerektirir. Özellikle ÇDP'lerin psikososyal destek hizmetlerinde etkin bir konumda olması, işyerlerinde bu hizmetlerin erişilebilir olması, çalışanların iş ve aile yaşamları arasında dengenin kurulmaya çalışılması ve çalışanlara verilen hizmetlerin etkinliğinin sistemli bir şekilde izlenmesi açısından değerlidir. Örneğin, Covid-19 küresel salgını döneminde birçok iş yeri uzaktan çalışma yöntemine geçiş yapmıştır. Uzaktan çalışmaya geçiş ile çalışanlar, ev ortamında hem rutin yaşamlarını hem de iş yaşamlarını yönetmeye çalışmışlardır. Öte yandan kadın çalışanların hem iş yaşamları hem de annelik ve bakım yükü iç içe geçmiştir. Bu durum çalışanların yaşadıkları sorunun psikososyal iyilik haline etkisini artırmıştır. Bu nedenle her çalışanın yaşadığı sorunu, kendi bağlamında bütüncül boyutlarıyla değerlendirmek gerekmektedir.

Diğer yandan ÇDP'lerin psikososyal destek hizmetlerinde klinik sosyal hizmet ve krize müdahale gibi alanlardaki teori ve yaklaşımlardan yararlanabileceği göz önüne alındığında, bu programların insani hizmet örgütlerinde etkisi de değerlendirilebilir. Sosyal hizmet kuruluşlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları da iş yükünün fazla olması, beklentiyi karşılamayan maaş, zor koşullar altındaki danışanlarla çalışma, iş yerinde fiziki koşulların yetersiz olması, ev incelemelerine gitmede araç bulma sıkıntısı gibi nedenlere bağlı olarak kişisel, psikolojik ve mesleki pek çok sorun yaşayabilmektedirler. Ayrıca süpervizyon eksikliği/yetersizliği nedeniyle de bu sorunlarla baş etmede zorlanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları bu sorunlarının etkilerini, aile ve özel yaşamlarında da deneyimleyebilmektedirler. Özellikle sosyal hizmet ve psikososyal destek hizmetlerinde yer alan diğer tüm meslekler için ÇDP'ler, iş ve aile yaşam dengesinin sağlanması için çalışanların yanında ailelerinin de bu hizmetlerden yararlanmaları için bir fırsat olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda çalışanların gereksinimlerinin bütüncül yaklaşımla anlaşılması ve sunulan hizmetlerin etkisinin çalışanın ailesini içerecek biçimde değerlendirilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

Akbulut, A. (2020). Suriyelilerin Uyum Sürecinde Devlet Kurumları ve STK'ların Rolü. *Turkish Studies – Social Sciences*, 15(5).

Ajala, E. M. (2016). Benefits of employee assistance programmes in industrial organisations. *African Journal of Educational Management*, 17(2), 51-68

Akbulut, A. (2020). Suriyelilerin Uyum Sürecinde Devlet Kurumları ve STK'ların Rolü. *Turkish Studies – Social Sciences*, 15(5).

Aktaş, A. (2014). Çalışma hayatında kadınlara karşı psikolojik taciz: Türkiye'deki durum ve iş yerinde sosyal hizmet odağında önerilen çözüm mekanizmaları. *Uhbab Journal*, 3(10), 1-23.

Altun, F. (2019). İşyerinde sosyal hizmet uygulamalarının çalışanların iş tatminine ve örgütsel bağlılığına etkisi. [Yayınlanmamış Doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.

Altuntaş, C. (2010). Çalışan destek programları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 57-65.

Arthur, A. R. (2000). Employee assistance programmes: The emperor's new clothes of stress management? *British Journal of Guidance & Counselling*, 28(4), 549-559. <https://doi.org/10.1080/03069880020004749>

Attridge, M. (2019). A global perspective on promoting workplace mental health and the role of employee assistance programs. *American Journal of Health Promotion*, 33(4), 622-629.

Attridge, M. (2022). Workplace Outcome Suite Annual Report 2021: EAP counselling use and outcomes, COVID-19 pandemic impact, and best practices in outcome data collection. <http://hdl.handle.net/10713/18701>

Attridge, M., Cahill, T., Granberry, S. W., & Herlihy, P. A. (2013). The national behavioral consortium industry profile of external EAP vendors. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 28(4), 251-324.

Avcı, Ö. (2021). Şehirlerarası yolcu taşımacılığı yapan otobüs şoförlerinin çalışma koşullarının mesleki sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi], Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Avita (t.y.). Avita Çalışan Destek Programı. <https://avita.com.tr/calisan-destek-programi/>

Bachman, L. F. (2005). Building and supporting a case for test use. *Language Assessment Quarterly: An International Journal*, 2(1), 1-34.

Bates, J., & Thompson, N. (2007). Workplace well-being: An occupational social work approach. *Illness, Crisis & Loss*, 15(3), 273-284.

Bennett, J. (1999). Employee assistance also helps productivity. *The Argus*, Business Section 3: Business Times Appointments.

Bophela, N. R., & Govender, P. (2015). Employee assistance programs (EAPs): Tools for quality of work life. *Problems and perspectives in management*, 13(2), (Özel sayı), 506-514.

Brooks, S. K., Dunn, R., Amlôt, R., Rubin, G. J., & Greenberg, N. (2019). Protecting the psychological wellbeing of staff exposed to disaster or emergency at work: A qualitative study. *BMC Psychology*, 7, 1-11. <https://doi.org/10.1186/s40359-019-0360-6>

Bruce, E. & Brody, B. E. (1987). Employee Assistance Programs: An historical and literature review. *American Journal of Health Promotion*, 2(3), 13-19.

Business Insider. (2020). 9 companies boosting benefits so employees don't feel isolated or lonely in the middle of the coronavirus crisis. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/companies-offering-more-mental-health-benefitsamid-coronavirus-2020-4.N>

Campbell, R. L., & Langford, R. E. (1995). *Substance abuse in the workplace*. Raton. FL: Lewis.

Chen, Y. C., & Chu, H. C. (2023). Stages of organizational development and employee assistance programs in Taiwan. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-14 <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01567-4>

Compton, R. L., & McManus, J. G. (2015). Employee assistance programs in Australia: Evaluating success. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 30(1-2), 32-45.

Cooper, C. L., Dewe, P., & O'Driscoll, M. (2003). Employee assistance programs. In J. C. Quick & L. E. Tetrick (Eds.), *Handbook of occupational health psychology* (pp. 289–304). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10474-014>

Costello, J. (1987). Employee assistance programme and clinical social work in America: A developmental perspective. *Journal of Social Work Practice*, 2(4), 114-127.

Couser, G. P., Nation, J. L., & Hyde, M. A. (2021). Employee assistance program response and evolution in light of Covid-19 Pandemic. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 36(3), 197-212.

Csiernik, R. (1996). Wellness, work and employee assistance programming. *Employee Assistance Quarterly*, 11(2), 1-13.

Csiernik, R., Atkison, B., Cooper, R., Devereux, J., & Young, M. (2001). An examination of a combined internal-external employee assistance program: The

St. Joseph's health centre Employee counselling service. *Employee Assistance Quarterly*, 16(3), 37-48.

Cunningham, G. (1990). Social work and employee assistance programs: Emerging issues. *Social Thought*, 16(1), 34-40.

Çavuşoğlu, O. (2020). Endüstriyel sosyal hizmet bağlamında iş doyumunu ve iş-aile yaşamı çatışmasının incelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi], Sakarya Üniversitesi.

Demir, S., Durgun, B., Yavru, M. R., Yavuzdeğer, O., Yetim, G., & Kaylı, D. Ş. (2018). Endüstri alanında sosyal hizmet uzmanlarına istihdam oluşturulması sürecinin incelenmesi: Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Demiral, Y. (2004). Çalışma yaşamında psikososyal etmenler. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 5(20), 22-26.

Dorfman, R. A. (1996). *Clinical social work: Definition, practice and vision*. Brunner/Mazel Publishers, New York.

Employee Assistance Professionals Association (EAPA) (2011). *What is an employee assistance program (EAP)?*, <https://eapassn.org>.

Farman, T. M. (2018). A research on employee assistance program and its role on employee morale and productivity, [Unpublished Master's Thesis], Atılım University.

Frauenholtz, S. (2014). Responding to the affordable care act: A leadership opportunity for social workers in employee assistance programs. *Health & social work*, 39(3), 153-160

Gilbert, B. (1994). Employee assistance programs: History and program description. *AAOHN Journal*, 42(10), 488-493.

Gold, D., & Caborn, J. (2017). Addressing psychosocial problems at work–SOLVE. In *Addiction at Work* (pp. 145-156). Routledge.

Googins, B., & Kurtz, N. (1981). The Role of supervisors in occupational alcoholism intervention. *EAP Digest*, 1(3), 14-119.

Googins, B., Reisner, E., & Milton, I. (1986.). Industrial social work in Europe, *Employee Assistance Quarterly*, 1(3),1-24.

Googins, B. (1987). Occupational social work: A developmental perspective. *Employee Assistance Quarterly*, 2(3), 37-53.

Greiff, B. S. (1978). The history of occupational psychiatry. *Psychiatric Opinion*, 15(12), 10–18.

Hakan, D. (2022). Çalışan destek programlarının çalışanların esenlik düzeyleri üzerindeki rolü. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Ege Üniversitesi.

Hillenberg, J. B., & Wolf, K. L. (1988). Psychological impact of traumatic events: Implications for employee assistance intervention. *Employee Assistance Quarterly*, 4(2), 1-13.

Hughes, D., Olsen, M. C., & Newhouse, C. (2018). Occupational social work education for employee assistance practice. *Journal of Teaching in Social Work*, 38(4), 379-397 <https://doi.org/10.1080/08841233.2018.1518285>

Jacobsen, R. (1974). Industrial Social Work in Context: Points and Viewpoints. *Social Work*, 19(6), 655-656.

Jacobson, J. M., & Attridge, M. (2010). *Employee assistance programs (EAPs): An allied profession for work/life*. In S. Sweet & J. Casey (Eds.), *Work and Family Encyclopaedia*. Chestnut Hill, MA: Sloan Work and Family Research Network.

Jacobson, J. M. (2012). Risk of compassion fatigue and burnout and potential for compassion satisfaction among employee assistance professionals: Protecting the workforce. *Traumatology*, 18(3), 64-72

Joseph, B., & Walker, A. (2017). Employee assistance programs in Australia: The perspectives of organisational leaders across sectors. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 55(2), 177-191. DOI:10.1111/1744-7941.12124

Khan, A. A., Akhlaq, B., Hussain, A., & Akhtar, Y. (2023). Work-Family Conflicts, Psychological Well-being and Quality of Life among Working Officials: A Comparative Study. *Journal of Social Sciences Review*, 3(2), 479-489.

Kol, E., & Topgöl, S. (2022). İşyeri Sosyal Hizmeti Sosyal Hizmet Midir?. *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 2(1), 174-188.

Li, B. Y. (2014). Are you ready for the EAP era? *Research on ideological and political work*, 32(09), 14-17.

Lum, K. (1989). Social work practice in the workplace: case studies of four factory social work projects in Hong Kong (Thesis). University of Hong Kong, Pokfulam, Hong Kong. http://dx.doi.org/10.5353/th_b3124844

Maeli, V. J. (2012). A need analysis for an employee assistance program. (*dissertation*). University of Johannesburg, South Africa.

Maiden, R. P. (1987). Employee assistance programs: Issues for social work practice. *Social Casework*, 68(8), 503-506.

Maiden, R. P. (2001). The evolution and practice of occupational social work in the United States. *Employee Assistance Quarterly*, 17(1-2), 119-161.

Mantell, M. R., & Huntting, K. D. (1987). The crisis response team reports on Edmond, Oklahoma Massacre. *Nova Newsletter*, 11(1), 2-3.

Masi, D. A. (1984). *Designing employee assistance programs*. American Management Associations, Publications Group, New York, NY.

Masi, D. A. (1997). Evaluating employee assistance programs. *Research on Social Work Practice*, 7(3), 378-390.

Masi, D. A. (2011). Definition and History of employee assistance programs. In *Correct Understanding and Application of EAP Necessary for All Entities that Implement Measures for Mental Health*. Kabushiki Kaisha Roudou Chousakai, Tokyo, Japan. <http://hdl.handle.net/10713/3360>

Midanik, L. T. (1991). Employee assistance programs: Lessons from history. *Employee Assistance Quarterly*, 6(4), 69-77

Minter, I. (1983). A contracted or in-house EAP. *EAP Digest Annual*, 41-43.

Md-Sidin, S., Sambasivan, M., & Ismail, I. (2010). Relationship between work-family conflict and quality of life: an investigation into the role of social support. *Journal of Managerial Psychology*, 25, 58-81.

Myers, D., & Wee, D.F. (2005). *Disaster mental health service*. Routledge.

Naidoo, A. V., & Jano, R. (2003). The role of employee assistance programmes (EAPs) in the South African context. *The Social Work Practitioner-Researcher*, 15(2), 113-27.

Norman, R. A. (2001). *Harvard Business Review Essence Translation from – Crisis Management*. Beijing, People's University Press.

Ozawa, M. N. (1980). Development of Social Services in Industry: Why and How?. *Social Work*, 25(6): 464-469.

- Ozawa, M. N. (1983). Social work practice in employee assistance programs. *The Journal of Contemporary Social Work*, 64(4), 243-246. DOI: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/104438948306400408>
- Paul, J., & Blum, D. (2005). Workplace disaster preparedness and response: The employee assistance program continuum of services. *International journal of emergency mental health*, 7(3), 169-178.
- Polcin, D.L. (2003) Rethinking confrontation in alcohol and drug treatment: Consideration of the clinical context, *Substance use & Misuse*, 38(2), 165-184, DOI: 10.1081/JA-120017243
- Popple, P. R. (1981). Social work practice in business and industry, 1875–1930. *The Social Service Review*, 55(2), 257–269. DOI: <https://doi.org/10.1086/643916>
- Ramanathan, C. S. (1991). Occupational Social Work and Multinational Corporations. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 18(2), 135-147.
- Rao, K. (2006) Psychosocial support in disaster-affected communities. *International Review of Psychiatry*, 18(6), 501-505. DOI: <https://doi.org/10.1080/09540260601038472>
- Roche, A., Kostadinov, V., Cameron, J., Pidd, K., McEntee, A., & Duraisingam, V. (2018). The development and characteristics of Employee Assistance Programs around the globe. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 33(3-4), 168-186.
- Rothermel, S., Slavit, W., Finch, R. A., Marlo, K., & Dan, D. (2008). An employers' guide to employee assistance programs: Recommendations for strategically defining, integrating and measuring employee assistance programs. *Center for Prevention and Health Services*.
- Saju, M. D., Rajeev, S. P., Scaria, L., Benny, A. M., & Anjana, N. (2019). Mental health intervention at the workplace: A psychosocial care model. *Cogent Psychology*, 6(1), <https://doi.org/10.1080/23311908.2019.1601606>

Sarkar, S. (2008). Industrial Social Work to Corporate Social Responsibility: A Transformation of Priority. *Journal of Human Values*, 14(1), 31-48.

Shain, M., & Boyle, B. (1985). Toward coordination of employee health promotion and assistance programs. In *The Human Resources Management Handbook*, (ed. S. Klarreich et al.) Praeger Press.

Shakespeare-Finch, J., & Scully, P. (2005). A multi-method evaluation of an Australian emergency service employee assistance program. *Employee Assistance Quarterly*, 19(4), 71-91 https://doi.org/10.1300/J022v19n04_06

Sheafor, B.W. & Horejsi, C.R. (1994). Techniques and guidelines for social work practice. (3rd ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Solmaz, U., & Kutlu, İ. (2021). İşyerinde sosyal hizmet ve farklı ülkelerdeki uygulamaları. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 172-185.

Steele, P. (1998). Employee assistance programs: Then, now, and in the future. In *Center for Substance Abuse Prevention's Knowledge Exchange Workshop*. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. Washington.

Stefko, N. (2023). An Analysis of Employee Assistance Programs in the Workplace. *Journal of Applied Professional Studies*, 4(8).

Sweeney, A. P., Hohenshil, T. H., & Fortune, J. C. (2002). Job satisfaction among employee assistance professionals: A national study. *Journal of Employment Counselling*, 39(2), 50-60.

Şimşek, G., & Altun, F. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluğun iş yerinde sosyal hizmet bağlamında değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1061-1077.

Taktak, R.G. (2023). Endüstriyel sosyal hizmet bağlamında mavi yaka çalışanlarının psiko-sosyal sorunlarının incelenmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi.

Tanner, R. M. (1991). Social work: The profession of choice for EAPs. *Employee Assistance Quarterly*, 6(3), 71-84. http://dx.doi.org/10.1300/J022v06n03_05

Terblanche, L., Gunya, T., Maruma, M., Mbuyisa, K., Maseko, T., Mojapelo, K., ... & Tyson, W. (2021). Employee assistance programmes and occupational social work: interrelated with distinct features. *Social Work*, 57(1), 16-38.

Uddin, M., Ali, K. B., Khan, M. A., & Ahmad, A. (2023). Supervisory and co-worker support on the work-life balance of working women in the banking sector: A developing country perspective. *Journal of family Studies*, 29(1), 306-326. <https://doi.org/10.1080/13229400.2021.1922299>

Uğurlu, Z., & Güre, M. D. P. (2023). Demiryolu çalışanlarının psikososyal gereksinimlerinin karşılanmasında iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları. *Demiryolu Mühendisliği*, (17), 174-185. <https://doi.org/10.47072/demiryolu.1212839>

Van Breda, A. D. (2009). The scope of occupational social work in South Africa. *The Social Work Practitioner-Researcher*, 21(3), 284-300.

Vickers, M. H. (2004). The traumatized worker: A concern for employers and employees. *Emp. Resp. & Rts. J.*, 16, 113.

Walsh, D. C. (1982). Employee assistance programs. *The Milbank Memorial Fund Quarterly. Health and Society*, 60(3), 492-517.

Xinghua, G. (2022). Research on psychological crisis management in universities based on employee assistance program (EAP)--Taking Kunming Regional High School as an example. [Unpublished Master's thesis], Siam University.

Yanardağ-Zubaroğlu M., & Yanardağ, U. (2020). İş yerinde sosyal çalışmayı Türkiye için düşünmek. *Çalışma ve Toplum*, 4(67), 2249-2270.

Yıldırım, F., Abukan, B., & Öztas, D. (2017). Determining the needs for employee assistance programs (EAPs): A comparative study on public and private sector employees. In *Handbook of research on human resources strategies for the new millennial workforce* (pp. 65-89). IGI Global.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmette Giriş* (5. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi.

TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU, GELİŞEN TEKNOLOJİ, DEĞİŞEN MEDYA VE TOPLUM ANLAYIŞI ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLER

Melih Uğraş EROL*

ÖZ

Teknolojik gelişmeler ile medya, internet ortamına taşınmıştır. İnternet ile insanlar daha hızlı etkileşime geçebilmekte ve yeni toplum anlayışları, sanal toplum gibi, gelişebilmektedir. Gelişen teknoloji, uluslararası insan hakları hukukunu olumlu ve olumsuz şekilde etkilemektedir. Örneğin gelişen teknoloji insan haklarının korunması ve tanınmasındaki noksanlıkların sona erdirilmesinde olumlu rol oynarken, eşitsizliğin yaygınlaşacağı, ayrımcılığın ve nefret suçlarının artacağı düşüncesi olumsuz yönde yapacağı etkiler arasında gösterilmektedir. Bu makale gelişen teknoloji, farklılaşan medya kavramı ve değişen toplum anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki etkileşimleri incelemektedir. Türkiye’de bu etkileşimlerin yansımalarını anlayabilmek için saha araştırması olarak çevrimiçi anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket verilerinin de gösterdiği üzere, katılımcılar arasında toplum anlayışı, gelenekselden sanal toplum anlayışına doğru şekillenmektedir. Anket verilerine göre Türkiye’de internetin ve teknolojinin insan hakları kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağladığına, desteklediğine ve savunmasız grupları koruduğuna yönelik olumlu etkilerden söz edilmektedir. Ancak, internetin her zaman tüm

* Dr. Öğr. Görevlisi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

(melihugraserol@gmail.com) <https://orcid.org/0009-0006-9905-8633>

Bu araştırma, İzmir Ekonomi Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı’ndan alınan B.30.2.İEÜ.0.05.05-020-306 sayılı Etik Kurul Onayı ile yürütülmüştür.

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XVI, No. 2, (Ekim 2023)

Geliş Tarihi: 12 Eylül 2023

Kabul Tarihi: 16 Ekim 2023

Bu makaleden alıntı yapmak için: Erol, Melih U. (2023, Ekim). Türkiye Örneğinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Gelişen Teknoloji, Değişen Medya ve Toplum Anlayışı Arasındaki Etkileşimler *YDÜ SOSBİLDER*, 16(2), 219-251.

dünyada insan hakları standartlarını desteklemek için kullanılacağına inanılmaması veya toplumu kutuplaştırmak amacı ile kullanılabilir olması gibi olumsuz etkilerden de söz edilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Teknoloji, Medya, Toplum, Türkiye*

ABSTRACT

INTERACTIONS BETWEEN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW, DEVELOPING TECHNOLOGY, CHANGING MEDIA, AND SOCIETY IN THE CASE OF TURKEY

With technological developments, media platforms have moved to the Internet. The Internet has facilitated instantaneous interpersonal contact, creating virtual communities. Developing technology affects international human rights law in positive and negative ways. On the positive side, there are examples such as ending failings in the protection and recognition of human rights. However, there are also negative effects, such as the idea that inequality will become widespread, discrimination and hate crimes will increase. This article explores the interactions between technology, media, society, and international human rights law. In order to understand the reflections of these interactions in Turkey, an online survey was conducted as field research. The analysis of the survey data revealed that the participants is shifting from traditional to virtual society. According to the survey, the proliferation of the internet and advancements in technology in Turkey have played a significant role in fostering a culture of human rights and safeguarding vulnerable people. However, there are also concerns about the ability of the internet's to support the global human rights standards or that it can be used to polarize society.

Keywords: *International Human Rights Law, Technology, Media, Society, Turkey*

1. Giriş

Teknolojik gelişmeler günümüz dünyasını dijitalleştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kişilerin toplum ve medya anlayışı üzerinde de etkili olmaktadır (Bkz. Zafer & Vardarlıer, 2019). Bir diğer ifadeyle, teknoloji geliştikçe kişilerin medya ve toplum anlayışları farklılaşmakta ve “toplumsal ilişkiler dahi teknoloji ile şekillenmektedir” (Yücesan & Özdemir, 2008, ss. 10-11). Söz konusu etkileşimler aynı zamanda kendini hukuk alanında da hissettirmektedir. Sürekli değişen dünya düzeni içerisinde uluslararası insan hakları hukuku farklı unsurlar ile de ilişkilendirilmektedir.

Türkiye'nin insan hakları hukuku ile olan ilişkisi ise 1940'lı yıllara dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler'in (BM) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabul edilen belgeleri ve kurulan uzmanlaşmış kurumları, devletlere, insan hakları standartları konusunda rehberlik etmek üzere tasarlanmıştır. Siyasi, medeni,

ekonomik, sosyal ve kültürel haklar farklı uluslararası hukuki düzenlemeler ile koruma altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve protokolleri ise Avrupa Konseyi (AK) kapsamında bölgesel bir insan hakları koruma rejimini temsil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, 1945'te BM'in, 1949'da ise AK'nin kurucu üyesi olarak dünya sahnesinde kendini göstermiştir. Üyelik tarihinden bugüne pek çok alanda ilerlemeler kaydeden Türkiye Cumhuriyeti, BM ve Avrupa Konseyi insan hakları rejimi bünyesindeki insan hakları dokümanlarının pek çoğunu kabul ederek sözleşmelerdeki yükümlülükleri üstlenmiştir.

1940'lı yıllardan günümüze yaşanan teknolojik gelişmeler pek çok farklı alanda kendini hissettirmiştir. Bu doğrultuda, gelişen teknoloji ile değişen medya ve toplum anlayışları bu denli önemli kurucu üyeliklere sahip olan Türkiye'de yaşayan kişilerin insan hakları konusundaki bilinç ve tutumlarını da etkilemektedir. Bu etkileşimler ise uluslararası insan hakları hukuku açısından yeni meseleleri ve farklı bakış açılarını gündeme getirmektedir (Bkz. Tanrıverdi, 2022).

Günümüz dijital çağında bilgiye ulaşmanın kolaylığı ve farklılaşan toplum anlayışı uluslararası insan hakları hukuku konusundaki farkındalıkları hem olumlu -insan haklarını desteklemek gibi- hem de olumsuz -kişisel hakların ihlali gibi- etkileyebilmektedir (Bkz. Küçükvardar & Aslan, 2021). Bir diğer ifadeyle bu etkileşimler, iki farklı perspektif içerisinde değerlendirilmelidir. Bu etkileşimin gündelik hayattaki yansımalarını incelemek, insanlar üzerindeki etkileri anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan makalede detaylı şekilde incelenen çevrimiçi anket çalışması, Türkiye'deki bireylerin konuya yaklaşımını ortaya sermektedir. Özetle, bu makalede temel olarak teknolojik gelişmeler ile farklılaşan medya kavramı ve değişen geleneksel toplum anlayışı incelenirken, aynı zamanda uluslararası insan hakları hukukunun şekillenmesini de irdelemektedir.

2. Gelişen Teknoloji ve Medya Arasındaki İlişki

Günümüz dünyasında teknolojik gelişmeleri takiben medya ile ilgili olarak iki önemli nokta ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, medyanın dilediği bilgiyi seçerek bireylere iletebilmesidir. Başka bir deyişle, medyanın seçici davranma gücüdür. İkincisi ise, medyanın seçtiği konuları dilediği bakış açısı ile sunabilmesidir (McCullagh & Campling, 2000). Bu bakış açısı her ne kadar şüpheli bir yaklaşım olsa da günümüz medyasının gücünü anlamak açısından

önemlidir. Bunun temel sebebi ise medyanın “çok etkin bir sosyalizasyon (toplumsallaştırma) ajanı” olmasıdır (Arslan, 2006, s. 6). Zafer ve Vardarlier’in (2019, s. 358) de belirttikleri üzere, “Medyanın sosyalizasyon üzerindeki temel etkisi bu yapıyı oluşturan bütünlük, kültür aktarımı, varlığın devamı gibi hususlarda sağladığı hizmetten kaynaklanmaktadır.” Yapılan araştırmalar medyanın, özellikle kitle iletişim araçlarının, “bir yandan bilgilendirerek güçlendirme, diğer yandan da bilgiyi kendi tekelinde tutup kitleleri yönlendirme, denetleme ve dolayısı ile güçsüzleştirme gücü ve potansiyeline sahip olduğunu” (Küçükcan, 2011, s. 195) göstermektedir. Bu açıdan medya, toplumları manipüle edebilecek bir güç olabilmektedir. Fakat medya, kamuoyu oluşturma görevine de sahiptir. Bir diğer ifade ile, kamuoyu oluşturma ve demokrasi arasındaki bağlantıya medyanın aracılık ettiği söylenebilir. Medya, bilgi aktarımı sağlama konusunda bir aracı olarak değerlendirilirken “kamuoyu oluşumuna katkı sağlaması olgusu ise modern demokrasinin tanımını bütünleyen bileşenlerden biridir” (Gönenç, 2005, s. 59). Nitekim iktidarlar da kamuoyu oluşturularak denetlenebilirler.

Medya aynı zamanda toplumsal kültür üzerinde de etkilidir. Bu etki kimi zaman kültürün yayılması veya gelişmesi şeklinde olabilirken, kimi zaman ise yozlaşma ile neticelenebilmektedir (Scannell, 1992). Her ne şekilde etkiler ise etkilesin “21. yüzyılda gazete, dergi, radyo, televizyon ve internetten oluşan medya artık birincil toplumsal dinamikler ve kaynaklar olarak yaşamın içinde yer almaktadır” (Cereci, 2023, s. 110).

Medya, teknolojik gelişmeler ile farklı bir boyuta taşınmıştır. İnternet medyası veya sanal medya adı verilen yeni bir medya anlayışı, gün geçtikçe güçlenerek, yerini sağlamlaştırmaktadır (Abrams, 2013). Teknolojik gelişmelerin medya ve kitle iletişim araçlarına olan etkisi artık yeni enstrümanların, yani internetin de güçlü bir pozisyonda olduğunu kanıtlamaktadır. İnternet iletişimi çok kültürlü bir ortamın var olmasını sağladığı gibi bilginin internette yayılma ve yayılma kolaylığı ile daha demokratik ve katılımcı siyasi yapılara da izin vermektedir (Uimonen, 1997). Teknolojik gelişmeler medyanın uzak noktalara ulaşmasını ve medyanın mesajlarının toplumun daha geniş kesimleri tarafından fark edilip benimsenmesini sağlamaktadır (Cereci, 2023). Ayrıca, teknoloji ile çeşitlenen medya anlayışı toplumsal hareketlerde de etkili olmaktadır. Özellikle dijital aktivizm, yani “hedeflenmiş bir otoriteye karşı kolektif taleplerin dile

getirilmesi için, katılımcıların ve destekçilerin dijital medyayı kullandığı organize bir kamusal girişim” (Öke, 2018, s. 56) ile, toplumsal hareketlerde şekillenebilmektedir.

Gelişen teknoloji sadece medya üzerinde etkili olmamaktadır. Teknoloji, aynı zamanda, toplum anlayışı üzerinde de etkili olmuştur. Gelişen teknoloji ve internet insan yaşamında önemli bir rol oynarken, aynı zamanda, toplumsal yapıları ve toplum anlayışlarını da etkilemektedir.

3. Gelişen Teknoloji ile Geleneksel Toplum Anlayışından Farklı Şekillenen Toplum Anlayışı

Geleneksel toplum anlayışının ortak hareket noktası; toplumsallaşmanın ortak gelenek, örf, adet ve kültür ile var edildiği inancıdır. Geleneksel toplum kavramı ortak değerler üzerine kurulmuş bir anlayış olmakla birlikte, ortak çıkarlar doğrultusunda, beraber ve aynı mekânda yaşama becerisini gösterebilmek ile de ilişkilendirilmiştir. Geleneksel toplum anlayışı, ayrıca homojen bir anlayışla, kişisel ilişkilerin ve süreklilik arz eden ilişkilerin söz konusu olduğu bir toplum kavramını da temsil etmektedir. Toplum terimini açıklamanın bir diğer yöntemi ise toplumu “ileri ölçüde bütünleşmiş birincil ilişkilerin egemen bulunduğu etkinin geleneksel ve türdeş olduğu kapalı yerel kümeleri” (Ozankaya, 1984, s. 347) olarak nitelemektir.

Sosyolojik açıdan geleneksel toplum kavramı farklı şekillerde tanımlanmaya çalışılmış olsa da bunların içerisinde en çarpıcı olan, Ferdinand de Tönnies’in geleneksel toplum anlayışıdır. Tönnies bu anlayışa *Gemeinschaft* adını vermiştir (Tönnies, 2001). Tönnies, iradeler ve toplum çeşitleri üzerinde durmaktadır. Tönnies’e göre iradeler, organik ve rasyonel olarak ayrılırlar. Organik irade, “insan bedeninin psikolojik eşdeğeridir; yaşamın birleştirici ilkesidir ve düşünmenin kendisinin de ait olduğu maddi gerçeklik modeli olarak düşünülür” (Tönnies, 2001, s. 95). Rasyonel irade ise “düşüncenin kendisinin bir ürünüdür ve varlığı diğer insanlar tarafından fark edilip kabul edilse de yalnızca yazarının - düşünen kişinin- aracılığı ile ortaya çıkar” (Tönnies, 2001, s. 96). Topluluk anlayışı ile beraberlik anlayışını birlikte düşünmek gerekir. Bu bağlamda beraberliği, yani topluluk kavramını, organik topluluk ve mekanik topluluk olarak değerlendirmek elzemdir. Organik topluluk (*Gemeinschaft*), “akrabalık, dostluk, gelenek, tarih ve birincil malların ortak mülkiyeti bağlarıyla birbirine bağlanan”

bireylerce oluşturulmaktadır (Tönnies, 2001, xvii). Mekanik topluluk (*Gesellschaft*) ise “bağımsız bireylerin birbirleriyle kişisel çıkar, ticari sözleşmeler, 'tarihsel' değil 'mekânsal' bir karşılıklı farkındalık duygusu ve resmi olarak yürürlüğe konan yasaların dışsal kısıtlamaları aracılığıyla etkileşime girdiği” topluluk kavramıdır (Tönnies, 2001, xviii).

Ancak, teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkan internet ve internet medyası ile bilgiye hızlı bir şekilde ulaşan insanlar birbirlerine karşı bakış açılarını olumlu yönde değiştirme fırsatı da bulmuşlardır. Toplumlar bu süreçten etkilenirken “sosyal gelişimin analizi ve internetin bu gelişimdeki rolü için hipotez internetin projelerin inşası için bir araç olduğudur” (Cardoso, 2006, s. 66).

Teknolojik gelişmeler ile beraber insanların kaygıları da farklı boyutlara ulaşmıştır ve artık bir “insan manipülasyonu toplumu” (Stivers, 2008, s. 95) yaratabilecek güç ortaya çıkmıştır. Gelişen teknoloji ile farklı şekillenen medyanın olumsuz etkileri üzerine yapılan tartışmaların ötesinde, aslında, teknolojik gelişmelerin insan yaşamını kolaylaştırdığı bir gerçektir. Gelişen bilgisayar teknolojisiyle kolaylaşan telekomünikasyon insanların sosyalleşmesini sağlarken, küresel boyutta bir iletişimin de varlığını beraberinde getirmektedir (Abulashvili, 2018). Gelişen teknoloji ile etkileşimleri artan bireyler bundan böyle sanal kişiliklerle (*virtual identity*) karşımıza çıkmaktadırlar (Rheingold, 1993). Sanal kişilik kavramının gerçekliği tartışılmakta ise de ‘gerçekten var olma’ ve ‘hayali olma’ arasındaki sınırı zorlayan bir olgudur. Bu tarz kişiliklerin toplum anlayışı ve kültürü üzerindeki etkilerinin olumsuz olabileceğine de inanılmaktadır (Groton, 2012). İleri sürülen savlara göre; sanal kişilik başlığı altında bir insan hakkı olan iletişim özgürlüğüne kısıtlamalar getirilmezse, kültürler dahi yok olabileceklerdir (Groton, 2012). Bahsi geçen sanal kişilikler; sanal toplum (*virtual community*) ve e-toplum (*electronic society*) adları altında yeni birtakım kavramları beraberinde getirmişlerdir (Bakardjieva, 2005). Bu tarz toplum kavramlarında öne çıkan özellik bilgi teknolojilerinin kullanılmasıdır. Bir diğer ifadeyle, gelişen teknoloji ile daha hızlı ve kolay ulaşılan bilgi, bu toplumlar üzerinde etkin rol oynamaktadır. Bilgi teknolojileri bu toplumların her alanında kendisini gösterebilmektedir. Örneğin, kişilerin sosyal yaşamlarını etkileyebilmekte (Bakardjieva, 2005) veya hak ve özgürlük gibi kavramları daha kolay algılayabilmelerini sağlamaktadır. Kısacası, geleneksel toplum anlayışının

ötesinde varlık bulan yeni toplum anlayışlarındaki kişiler daha özgür ve kolay iletişim kurabilmektedirler.

Günümüzde her ne kadar teknolojik gelişmelerin yeni toplum anlayışına olan etkisini internet ile bağdaştırmak mümkün olsa da geçmişte hayali topluluklar/cemaatler (*imagined communities*) kavramı bugün tartışılan sanal toplum ile yakından ilişkilidir. Milletler ve milliyetçilik alanının sembol isimlerinden bir tanesi olan Benedict Anderson tarafından geliştirilen bu kavramsallaştırmaya göre hayali topluluklar/cemaatler; dil, basın ve diğer faktörlerin etkisiyle fiziksel olarak birbirlerini tanımayan kişilerin de birliktelik anlayışını sağlayabileceklerini ileri süren bir kavramdır (Anderson, 2006 [1983]). Değişen teknolojiyle birlikte internetin hayatımıza girmesi, zamanın hayali cemaatlerini artık daha görünür kılmıştır. Günümüzün hayali cemaatleri de sanal toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Fox, 2004) ve bu toplumlar “çok katmanlı bir nesne (teknolojik, iletişimsel, ilişkiyel vb.) olarak tasavvur edilmektedir” (Gradinaru, 2016, s. 189).

Tüm bu kavramlara karşı ileri sürülen eleştirilerin başında toplumun şekillendirilmesinde teknolojinin olumsuz rol oynayabileceği endişesi vardır. Özellikle ‘saygısız teknolojiler’ (Diefenbach & Ullrich, 2020) terimi ile birlikte teknoloji kullanımı ile sosyal normlar arasındaki potansiyel çatışmalar tartışılmaktadır. Ayrıca, Holmes’un da ifade ettiği üzere “enformasyon toplumlarında yaşayan insanlar sadece enformasyon ve iletişim teknolojileriyle karşılaşp onları ‘kullanmakla’ kanılmamakta; daha ziyade, giderek artan bir şekilde, eylem biçimleri bu teknolojiler tarafından şekillendirilmektedir” (2005, s. 2). Bu şekillenmenin ne şekilde ve hangi açılardan gerçekleştiği önemlidir. Elbette, demokrasiye veya insan haklarına zarar verebilecek eylem biçimleri teknoloji aracılığı ile gerçekleşiyor ise bu noktada teknolojinin katkıdan çok yıpratıcı etkisinden bahsedilebilir.

Küreselleşmenin hızla yayıldığı dünyamızda kişilerin bilgiye hızlı ve kolay ulaşabilmeleri, hak ve özgürlükleri konusunda araştırma yapabilmeleri, geleneksel toplum anlayışının ötesinde bir toplum anlayışını ortaya koyabilmeleri ve birliktelik duygusunu oluşturabilmeleri artık teknoloji ve internet ile mümkün hale gelmiştir (Kollock & Smith, 1999). Bu değişim, her ne kadar endişeleri de beraberinde getirmekteyse de ortaya çıkan netice “bu yeni sosyal ortamda

yaşayabilecek grup, topluluk ve kurum türlerinin değiştiğidir” (Kollock & Smith, 1999, s. 236).

Gelişen teknolojinin medya üzerindeki ve toplum üzerindeki etkileri yukarıdaki bölümlerde detaylı şekilde ele alınmıştır. Ancak, gelişen teknolojinin uluslararası insan hakları hukuku üzerindeki etkisi özellikle internet ile birlikte giderek artmaktadır. Bu bağlamda gelişen teknoloji ile şekillenen medyanın da aracılık ettiği değişimin ve farklılaşan toplum anlayışının uluslararası insan hakları hukuku üzerindeki etkisini çok farklı açılardan ele almak gerekir.

4. Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Gelişen Teknoloji, Farklılaşan Medya ve Toplum Anlayışı ile Olan Etkileşimleri

Kişilerin insan haklarını benimsemeleri ve kullanmaları, yani küresel bir kavram olan insan haklarının yerele etkisi veya bir diğer ifade ile yerelleşmesi, uygulamada son derece önemlidir. Bu yerelleşme, Feyter’e göre “yerel insan hakları ihtiyaçlarının, insan hakları normlarının yerelden küresele uzanan seviyelerde daha fazla yorumlanmasına ve detaylandırılmasına ilham verdiği ve insan hakları eylemi için bir hareket noktası işlevi gördüğü bir süreç olarak” tanımlanmıştır (2006, s. 23). Bu süreçte bireylerin insan hakları konusundaki farkındalıklarını etkileyen pek çok etken vardır. Bu etkenlere, ‘tercümanlar’ adı verilmektedir. Tercümanlar, kişilerin insan hakları farkındalıklarını şekillendiren araçlardır. Tercümanların başında sivil toplum kuruluşları (Merry, 2006) ve elbette toplumu etkileme gücü olan medya gelmektedir.

Teknolojik gelişmelerin insanların hakları üzerindeki etkileri, özellikle destekleyici etkisi, üç ana eksenle özetlenmiştir: “(1) Teknoloji ile birlikte karar alma mekanizmalarına katılım, (2) Söz konusu teknolojinin yaratılmasına katkı, (3) Teknolojiden kaynaklanan gelişimin keyfini çıkarmak” (Weeramantry, 1993).

Abulashvili’nin (2018, s. 53) de belirttiği üzere “Ekonomilerin büyümesine yol açan, iş yapmayı ve kişisel iletişimi kolaylaştıran, küreselleşmeyi teşvik eden teknoloji gelişiminin birçok avantajı olduğu sonucuna varılabilir; ancak bu kavramın insan hakları meselesiyle bağlantılı olarak tehlikelerini göz önünde bulundurmak önemlidir”. Bu tehlikelerin başında teknolojik eşitsizliğin yaygınlaşacağı, ayrımcılığın ve nefret suçlarının artacağı endişesi yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Cozzens ve Thakur’a göre “geleneksel bilim ve inovasyon politikaları, özel olarak aksini yapmak üzere tasarlanmadıkları sürece

eşitsizlikleri artırmaktadır” (2014, ss. 6-7). Teknoloji sayesinde kişilerin daha kolay kategorize edileceği yönündeki görüşe göre ise internet ortamı, kişileri kutuplaştırabileceği gibi insanların ilişkilerine zarar da verebilecektir (Piracés, 2018). Bu açıdan dijital platformların çevrimiçi nefret olaylarını, ırkçı toplulukları ve faaliyetlerini koordine etmek, finanse etmek ve destek oluşturmak amacı ile kullanılması (Land & Aronson, 2018) insan hakları açısından kaygı vericidir.

Bir diğer endişe ise teknoloji ve dijitalleşmeyle uluslararası insan hakları hukukunun yükümlülüklerini ihlal eden otoriteler üzerindeki baskının azalacağı konusudur. Bu doğrultuda, kimlik tespitinin sanal ortamda daha zor olması, insan haklarını ihlal eden otoritelerin kimliklerini ortaya çıkarmakta zorluk yaşanmasına neden olabilecektir (Land & Aronson, 2018).

Teknolojik gelişmeler devletler tarafından iktidar güçlerini korumak, vatandaşları gözlem altında tutmak ve hatta casusluk yapmak gibi amaçlar doğrultusunda da kullanılabilirler. Vatandaşları gözlem altında tutmak veya casusluk gibi faaliyetler, kişilerin mahremiyet haklarını ihlal edebilmektedir. Bu açıdan devletler, güvenliklerini korumak ile bireysel haklara saygı duymak arasında gelgitler yaşayabileceklerdir. Kısacası teknolojinin güvenlik endişeleri, ulusal güvenliğin korunması ile kişisel haklara saygı duyulması arasındaki dengeyi bozabilecek amaçlar doğrultusunda kullanması bir diğer endişedir (Bkz. Hopkins & Sabbagh, 2019).

Teknolojik gelişmeler ve internet sayesinde uluslararası insan hakları hukuku, özellikle özel hayatın korunması ilkesi, daha kolay ihlal edilebilir hale gelmiştir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) geliştirmekte olan yapay zekâ (*Artificial intelligence*, AI) olgusunun insan onuru ve mahremiyetin korunması konularını ihlal etmeyecek şekilde gelişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020). Özellikle son yıllarda şahit olduğumuz bir görüntü veya fotoğrafın yapay sinir adı verilen teknoloji ile bir başkasıymış gibi gösterilmesi (*deepfake*) son derece tehlikeli boyutlara ulaşabilmektedir. Bu konudaki en büyük endişelerden bir tanesi bu teknolojinin “muhtemelen güvenilirlik saldırıları yapmak, soruşturmaları bulandırmak ve gazeteciler ile insan hakları savunucularına karşı şiddeti kışkırtmak” (Gregory, 2019, s. 380) gibi uluslararası insan hakları hukukunu ihlal edecek eylemler için kullanılabilir oluşudur.

Tüm bu olumsuz etkileşim tartışmalarının arasında akla gelebilecek mesele; teknolojik gelişmeler ile uluslararası insan hakları hukuku arasında olumlu bir

etkileşimin olup olmadığıdır. Uluslararası insan hakları hukuku ve teknolojinin etkileşimleri her zaman olumsuz gelişmemektedir. Ayrıca, insan haklarını temel alan bir anlayış ile ortaya çıkabilecek olumsuz etkiler en aza indirilebilir. Örneğin, Land ve Aronson'a göre uluslararası insan hakları hukuku, "toplumun önemli kesimlerini ihmal eden faydacı mantıkları kullanan yeni teknolojileri uygulamaya koyma çabalarına karşı savunma yapmak için kullanılabilir" (2018, s. 18).

İnternet medyası uluslararası insan hakları açısından önemli bir uluslararası yaptırım tehdidi olmasa bile hükümetlerin uluslararası yasal taahhütlerine uymalarını sağlamak üzere önemli roller üstlenebilir (Hathaway, t.y.). Medya devletlerin uymadıkları taahhütleri, özellikle uluslararası insan hakları hukuku açısından, gündemde tutarak uluslararası kamuoyu nezdinde bir baskı yaratabilir. Yeni teknolojiler, insan haklarının korunmasında ve tanınmasında var olan noksanlıkların üzerinde baskı kurabilecek bir güce sahip olduklarından, dünya çapında insan haklarının teşvik edilmesi amacı ile de kullanılabilirler (Land & Aronson, 2018). Kısacası, teknolojik gelişmeler sayesinde uluslararası insan hakları hukukunun yetersiz koruma mekanizmalarının ve uygulamalarının neler olduğu daha kolay anlaşılabilir.

Devletin egemen olduğu sınırlar içerisinde "tek, belirlenmiş, demografik olarak sayılabilir ulus biçimi dışında hiçbir topluluk biçimini tanımamaz" (Chatterjee, 1993, s. 238) düşüncesi günümüzde tartışılan bir konudur. Küreselleşmenin etkisi ve teknolojik gelişmelerin ilerlemesi ile bireyler arasında etkileşimler artmış ve sanal toplum anlayışı ön plana çıkmıştır. Peki, bu şekilde formalizme edilen toplum anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuku arasında nasıl bir etkileşim söz konusu olabilir?

Öncelikle, artan internet kullanımı ve sosyal medya ile yeni bir çehreye bürünen toplum anlayışı insan hakları savunucularının seslerinin daha yüksek duyulmasını sağlayabilir (Bloomer, 2023). Teknolojinin gelişmesi ile beraber daha sık karşımıza çıkan sanal toplum aracılığı ile insan haklarının gündemde tutulması sağlanabilir. Mathiyazhagan'ın (2022, s. 443) da altını çizdiği üzere "Sanal gerçeklik (*virtual reality*, VR) teknolojisi ile gençleri insan hakları ve sosyal adalet konusunda eğitmek; çocuklara karşı işlenen suçları önlemek için AI yüz ve görüntü tanıma teknolojisini kullanmak; göçmen işçileri ve mültecileri desteklemek için AI izleme teknolojilerinin uygulanması" insan haklarının korunmasına katkı sağlayabilecektir.

Gelişen teknoloji ile değişen toplum anlayışına ve insan haklarının etkileşimlerine sırt dönmek, özellikle 2011 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı etkileyen ve 'Arap Baharı' olarak bilinen toplumsal hareketleri görmezden gelmek anlamına gelecektir. Yerleşik otoriter rejimlere meydan okuyan demokrasi yanlısı kitlesel protestolar dalgası olarak nitelendirilen Arap Baharı, Tunus ve Mısır'daki halk hareketlerinin kısa sürede rejimleri devirmesiyle diğer Arap ülkelerinde de benzer girişimlere esin kaynağı olmuştur (Dalacoura, 2012). Arap Baharı her ne kadar bünyesinde pek çok uluslararası insan hakları hukuku ihalelerini içerse de; teknolojinin insan haklarını, kişilerin beraberce hareket etmelerini ve bir topluluk oluşturmalarını nasıl etkilediğini gösteren en çarpıcı örneklerden birisidir.

Covid-19 pandemisi -koronavirüs adı verilen bir virüs vasıtasıyla- 2019 yılında başlayan bir salgındır. İlk vaka Çin'in Vuhan kentinde görüldükten sonra çok hızlı bir şekilde diğer ülkelere de yayılarak milyonlarca kişinin ölümüyle sonuçlanan bir pandemi olarak tarihe geçmiştir. Pandemi ile bağlantılı olarak pek çok ülkede uygulanan sokağa çıkma yasakları, internetin ne kadar önemli bir araç olduğunu bir kez daha ispatlamıştır. Pandemi sürecinde insanların sağlık haklarını etkileyecek konuların başında gelen Covid-19 aşısına ulaşmak, randevu almak veya pandemi ile ilgili bilgilere ve uyarılara ulaşmak teknolojik gelişmeler ve internet sayesinde gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, pandemi sürecinde öğrencilerin eğitimlerine internet üzerinden devam edilmiştir. Böylece öğrencilerin eğitim haklarından mahrum kalmalarının önüne kısmen de olsa geçilmiştir.

Teknolojiyle şekillenen sanal toplum dezavantajlı-savunmasız grupların insan haklarını korumak, hak ihalelerini tespit etmek ve takip etmek gibi önemli görevleri de yerine getirebilir (Morr, 2012). İnternet aracılığı ile bir araya gelen kişilerin oluşturdukları sanal toplum anlayışına en iyi örneklerden bir tanesi, Kanada'da oluşturulan sürdürülebilir engelli hakları bilgi ağı sistemidir. Kanada'da Engelliler için Yaşam Kalitesi (*Quality of Life for People with Disabilities in Canada*) adı altında bir araya gelen kişilerin oluşturdukları ve sanal toplum olarak adlandırılan bu oluşum bir yandan ilgili araştırmaları desteklerken, diğer bir yandan da engelli hakları konusunda kendi üyeleri ile diğer muhatap aktörleri harekete geçirmektedir. Bu sanal toplum, uluslararası düzeyde oluşturulmuş Engelli Haklarını İzleme (*Disability Rights Promotion International, DRPI*) oluşumuna destek vererek daha geniş katılımlı bir sanal toplumun parçası haline de gelmiştir. Sanal toplum kavramına uyan Engelliler için Yaşam Kalitesi

bir başka sanal toplum olarak kabul edilen DRPI'in "bir bileşeni olarak DRPI'nin amaçları olan dezavantajlı grupların haklarının tespit edilmesi, bu konuda kamu bilincinin artırılması, engelliler arasında kolektif bir kimliğin pekiştirilmesi ve sosyal adaletin sağlanması çabalarına katkı sağlamaktadır" (Morr, 2012, s. 802). Kanada örneğindeki sanal toplum oluşumu uluslararası insan hakları hukuku konularında nasıl organize olunabileceğini ve ülkedeki insan hakları sorunlarının çözümünde nasıl daha etkin rol alınabileceğini göstermektedir. Kısacası, sanal toplum anlayışı insan haklarını korumak ve geliştirmek için örgütlenmek, sivil toplum kuruluşlarının gücünü arttırmak ve sivil katılımı desteklemek açısından da oldukça önemlidir.

Ancak unutmamak gerekir ki Kanada, İnsan Özgürlüğü Endeksi bağlamında dünyanın en özgür ve insan haklarına saygılı 13. ülkesi konumundadır (Fraser Institute, 2023). Ayrıca, Küresel İnovasyon Endeksi'nde Kanada, dünya genelindeki 131 ekonomi arasında 17. sıraya, 49 yüksek gelirli ülke arasında ise 16. sıraya yerleştirmiştir (Invest in Canada, 2021). Çevrimiçi Özgürlük Koalisyonu'nda, BM Genel Sekreteri'nin dijital kapsayıcılıkla ilgili yuvarlak masa toplantısında ve G7 Hızlı Müdahale Mekanizması'nda Kanada, liderlik rolü oynamakta ve konu ile ilgili olarak ciddi adımların atılması için önderlik yapmaktadır (Kanada Hükümeti, 2022). İnsan hakları, özgürlükler ve ekonomik gelişmişlik düzeyi, konuya olan özel ilgi ve dahil olunan kurumlar ile Kanada gibi gelişmiş ülkelerde Engelliler için Yaşam Kalitesi veya DRIP gibi oluşumların karşılık bulması son derece doğaldır.

Gelişen teknoloji, değişen medya ve toplum anlayışı ile tüm bu değişimlerin uluslararası insan hakları hukukuna olan etkisi teorik olarak yukarıdaki başlıklar altında incelenmiştir. Tüm bu etkileşimlerin Türkiye'deki yansımalarını anlamak için çevrimiçi anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Toplanmış bulunan ampirik verilerin analizi ile konunun Türkiye'deki yansımaları aşağıdaki bölümlerde detaylandırılmıştır.

5. Türkiye Örneği: Çevrimiçi Anket Çalışması

Türkiye'de teknoloji, internet, değişen toplum anlayışı ve uluslararası insan hakları hukukunun etkileşimlerini anlayabilmek için bir saha araştırması gerçekleştirilmesinin faydalı olacağı düşüncesi ile çevrimiçi anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Çalışılan bazı argümanların sadece doktrin düzeyinde kalması argümanların geçerliliğini kanıtlayamayacağından, ampirik verilerin ışığında yapılacak bir çalışmanın konuyu daha da netleştireceği (van Klink & Taekema, 2011) düşüncesi ile yola çıkılmıştır. Ampirik veriler hukukun diğer sosyal faktörler ile olan ilişkisini ortaya serdikleri gibi (Galligan, 2010), aynı zamanda, araştırılması hedeflenen karmaşık olguların “hedef kitlelerin yaşamlarına yaklaşılarak davranış, tutum ve değerlere ilişkin anlamlı ve incelikli bir anlayış kazanmayı” (Roller & Lavrakas, 2010, s. 182) da sağlamaktadır.

Bu makaleye konu olan karmaşık olguların sahadaki yansımalarını öğrenebilmek için gerçekleştirilen çevrimiçi anket çalışmasında seçilen hedef kitleyi, üniversitelerde eğitim alan lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile akademisyenler oluşturmuştur. Bunun bir nedeni internetin, özellikle sosyal medya kullanımının, en yüksek olduğu yaş grubunun genç nüfus olmasıdır (Sosyal Medya Kullanımı, 2019). Ayrıca, hedef kitlenin üniversiteler ile ilişkili olan bireyler olması, eğitim düzeyi ve teknolojik gelişmeleri takip edebilme konusundaki soru işaretlerini de ortadan kaldırmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde örnekleme, önceden tanımlanmış olan kriterlere, yani araştırmanın hedeflerine, dayalı olarak belirli bir popülasyona odaklanmıştır. Belli unsurları taşıyan belirli bu grup, kasıtlı olarak seçilmiştir. Diğer bir ifadeyle, amaca yönelik olarak araştırmanın sorularına veri sunabilme olasılığı en yüksek olan gruba yönelik bir çalışma sürdürülmüştür.

Çevrimiçi anket, öğrencilerin ve akademisyenlerin üye olduğu sosyal medya hesaplarından ve çevrimiçi araçlardan duyurulmuştur. Böylece, kapalı-uçlu sorular ile nicel veri toplama yöntemi izlenmiştir. Katılımın gönüllü olduğu belirtilerek hiçbir kimlik bilgisi talep etmeyen bir çevrimiçi anket olduğu da belirtilmiştir. Çevrimiçi anket katılımcıları, Hukuk Fakültesi ile birlikte İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesindeki kişilerdir. Cinsiyet konusunda ve ikametgahları konularında herhangi bir soru yöneltilmemiştir. Elde edilen veriler, 2023 yılının Eylül ayında sonlandırılan bilgisayar destekli bir çevrimiçi anket ile toplanmıştır. Çevrimiçi ankete katılımın tek bir internet protokolü (IP) üzerinden bir seferde gerçekleştirilebilir şekilde ayarlanmış olması, aynı kişilerin, birden fazla, katılımını engellemiştir. Çevrimiçi ankete katılanların toplam sayısı 137 kişidir. Çalışmaya katılanların yaşları incelendiğinde; büyük bir bölümünün

(%63) 20-25 yaş grubunda olduğu tespit edilmiştir. Diğer katılımcılar ise (%21) 30 yaş ve üzeri, (%16) 25-30 yaş aralığındadır.

Araştırma katılımcılarının sorulan sorulara verdikleri cevaplara ait frekanslar aşağıdaki tabloda (Tablo 1) özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Sorulara Verdikleri Cevaplar

İfade	Cevap	N	%
1.Günlük olarak internette geçirdiğiniz süre ne kadar?	1-2 saat	17	12,7
	3-4 saat	42	31,3
	4 saat ve üzeri	75	56
2.İnterneti daha çok hangi amaç için kullanırsınız?	Sosyal ağlarda (Twitter vs.) zaman geçirmek	76	56,7
	Eğlence amaçlı (oyun .vs)	8	6
	Sosyal medya üzerinden bilgi alışverişi	21	15,7
	Bilgiye ulaşmak ve araştırma yapmak	29	21,6
3.Sizce internet diğer medya organlarının (TV, radyo, gazete) yerlerini almakta mıdır?	Evet	124	92,5
	Hayır	6	4,5
	Kararsızım	4	3
4.Sizce internet iletişimi çok kültürlü bir ortamın var olmasını sağlamakta mıdır?	Evet	75	56
	Hayır	28	20,9
	Kararsızım	31	23,1
5.Sizce internette yayımlanma ve kullanım kolaylığı, daha demokratik ve siyasi yapılara izin vermekte midir?	Evet	55	41
	Hayır	35	26,1
	Kararsızım	44	32,8
6.Sizce internet ortamı çok etkili bir sosyalleştirme (toplumsallaştırma) aracı mıdır?	Evet	83	61,9
	Hayır	23	17,2
	Kararsızım	28	20,9
7.İnternette özellikle sosyal ağlarda gerçek kimliğinizi saklama gereksinimi duyar mısınız?	Evet	38	28,6
	Hayır	79	59
	Kararsızım	17	12,7

8.İnternetin temel toplumsal ve kültürel değerleri, normları öğretme konusundaki fikriniz nedir?	İnternet bu konular hakkında öğrenmemizde faydalı bir ajandır	47	35,1
	İnternet bu konular hakkında gerçek bilgiyi vermemektedir	35	26,1
	İnternetin bu değerlere zarar verdiğini düşünüyorum	34	25,4
	Şu an herhangi bir etkisinin olduğunu düşünmüyorum	18	13,4
9.Sizce internet ve medya bir yandan kitleleri bilgilendirerek güçlendirme, diğer yandan da bilgiyi tekelinde tutarak kitleleri yönlendirme, kontrol etme ve dolayısıyla zayıflatma gücüne ve potansiyeline sahip midir?	Evet	120	89,6
	Hayır	-	-
	Kararsızım	14	10,4
10.Sizce internet ortak bir kültürel alan yaratarak çok farklı toplumsal grupları birbirine yakınlaştıran bir toplumsallaşma aracı olabilir mi?	Evet	94	70,1
	Hayır	13	9,7
	Kararsızım	27	20,1
11.Topluluk üyeleri arasında belki doğrudan bir tanışma olmamaktadır ancak yine de her birinin zihninde topluluk imajı internet ve teknolojinin etkileşim gücü ile gerçekleşebilir mi?	Evet	96	71,6
	Hayır	15	11,2
	Kararsızım	23	17,2
12.Sizce artık günümüzde klasik toplum anlayışı (yani yer, normlar, din, değerler, gelenekler veya kimlik gibi ortak özelliklere sahip bir arada aynı sınırlarda yaşayan bir	Evet	107	79,9
	Hayır	9	6,7
	Tam aksine bu konularda bizlere zarar verdiğini düşünüyorum	18	13,4

sosyal birim) artık internet ile farklılaşmakta mıdır?			
13.Sizce internet ve teknolojik gelişmeler sayesinde bilgiye daha hızlı bir şekilde ulaşmakta ve bu sayede insanlar olarak anlayışlarımızı genişletme ve birbirlerimize yönelik vizyonlarımızı değiştirme fırsatı bulmakta mıyız?	Evet Hayır Tam karşıtlıklardan kaynaklanan zararları algılamak	111 9 14	82,8 6,7 10,4
14.Sizce internet ve teknolojik gelişmeler sayesinde etkileşimi artan bireyler klasik topluluk anlayışı (yani yer, normlar, din, değerler, gelenekler veya kimlik gibi ortak özelliklere sahip aynı sınırlarda ve birlikte yaşayan sosyal grup), dışında da bir topluluk oluşturmaktadır mıdır?	Evet Hayır Kararsızım	93 19 22	69,4 14,2 16,4
15.Sizce uygun teknolojinin, internetin, ortaya çıkmasıyla birlikte, insanlar artık aynı olayları aynı şekilde öğrenmekle kalmadı, bunun sonucunda kişiler birer topluluk olarak hareket etmeye başladılar mı?	Evet Hayır Kararsızım	78 18 38	58,2 13,4 28,4
16.İnternet sizce insan hakları kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlar mı?	Evet Hayır Kararsızım	96 18 20	71,6 13,4 14,9
17.Sizce gruplar -hayali-sanal topluluklar- (örneğin Twitter grupları vs.) interneti ve bilgi çağını	Evet Hayır Kararsızım	86 15 33	64,2 11,2 24,6

insan haklarını desteklemek için kullanılabilir ve gerçekten bu yönde çalışır mı?			
18.İnternet insan hakları konusunda toplum bilincini yükseltecek bir teknolojik gelişme midir?	Evet Hayır Kararsızım	95 13 26	70,9 9,7 19,4
19.İnternet ile insan hakları bilinci arasında bir ilişki varsa, insanlar onu her zaman tüm dünyada insan hakları standartlarını desteklemek için kullanacak mıdır?	Evet Hayır Kararsızım	26 71 37	19,4 53,0 27,6
20.Sizce internetin sağladığı bilgiye ve insan hakları konusuna ulaşım kutuplaştırıcı olarak veya toplumdaki farklı gruplar arasında (yine bireyler veya farklı özelliklere sahip topluluklar tarafından) çatışma yaratmak gibi kışkırtıcı amaçlar için kullanılabilir mi?	Evet Hayır Kararsızım	110 11 13	82,1 8,2 9,7
21.Sizce internet ve insan hakları bilinci arasında bir ilişki var ise, bu savunmasız grupları veya azınlıkları nasıl etkileyebilir?	Haklarını öğrenmeleri ve bilinçlenmeleri konusunda olumlu etkileyebilir Haklarını öğrenmeleri ve bilinçlenmeleri konusunda olumsuz etkileyebilir Kararsızım	96 9 29	71,6 6,7 21,6
Toplam		137	100

Bu bölümde, katılımcıların verdikleri cevaplar arasındaki ilişkilere ait bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir. Araştırma sonuçlarının test edilmesinde iki değişken için iki yönlü kay kare testi kullanılmıştır. Kay kare testi, parametrik

test varsayımları yerine getirilmediğinde, iki veya daha fazla grubu, kategorik değişkenler yönünden karşılaştırmada kullanılan, parametrik olmayan istatistik testlerinden bir tanesidir.

Katılımcıların “günlük olarak internette geçirdiğiniz süre ne kadar?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için yapılan iki değişken için iki yönlü kay kare testi sonucuna göre, ilgili iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($X^2=22,192$ ve $p<0,05$).

Katılımcıların “sizce internet ortamı çok etkili bir sosyalleştirme (toplumsallaştırma) aracı mıdır?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=11,530$ ve $p<0,05$); “internette özellikle sosyal ağlarda gerçek kimliğimi saklama gereksinimi duyarım?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=11,064$ ve $p<0,05$); “internetin temel toplumsal ve kültürel değerleri, normları öğretme konusundaki önlemlerinizi nedir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=19,902$ ve $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların yaş grupları ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Katılımcıların “internet sizce insan hakları kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlar mı?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=9,790$ ve $p<0,05$); “internet ile insan hakları bilinci arasında bir ilişki varsa, insanlar onu her zaman tüm dünyada insan hakları standartlarını desteklemek için kullanacak mıdır?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=9,971$ ve $p<0,05$); “sizce internet ve insan hakları bilinci arasında bir ilişki var ise bu savunmasız grupları veya azınlıkları nasıl etkileyebilir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile yaş grupları değişkenleri arasında ($X^2=11,555$ ve $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların yaş grupları ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Katılımcıların “interneti daha çok hangi amaç için kullanırsınız?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($X^2=18,742$ ve $p<0,05$).

Katılımcıların “sizce internet ortamı çok etkili bir sosyalleştirme (toplumsallaştırma) aracı mıdır?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük

internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=13,697$ ve $p<0,05$); “internette özellikle sosyal ağlarda gerçek kimliğimi saklama gereksinimi duyarım?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=10,722$ ve $p<0,05$); “internetin temel toplumsal ve kültürel değerleri, normları öğretme konusundaki fikriniz nedir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=27,556$ ve $p<0,05$); “sizce internet ve medya bir yandan kitleleri bilgilendirerek güçlendirme, diğer yandan da bilgiyi tekelinde tutarak kitleleri yönlendirme, kontrol etme ve dolayısıyla zayıflatma gücüne ve potansiyeline sahip midir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=15,799$ ve $p<0,05$); “topluluk üyeleri arasında belki doğrudan bir tanışma olmamaktadır ancak yine de her birinin zihninde topluluk imajı internet ve teknolojinin etkileşim gücü ile gerçekleşebilir mi?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X=8,178$ ve $p<0,05$); “sizce internet ve teknolojik gelişmeler sayesinde bilgiye daha hızlı bir şekilde ulaşmakta ve bu sayede insanlar olarak anlayışlarımızı genişletme ve birbirimize yönelik vizyonlarımızı değiştirme fırsatı bulmakta mıyız?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük internette geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=9,315$ ve $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların günlük internette geçirdikleri süre ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Katılımcıların “sizce internetin sağladığı bilgiye ve insan hakları konusuna ulaşım kutuplaştırıcı olarak veya toplumdaki farklı gruplar arasında (yine bireyler veya farklı özelliklere sahip topluluklar tarafından) çatışma yaratmak gibi kışkırtıcı amaçlar için kullanılabilir mi?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük içeride geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=9,924$ ve $p<0,05$); “sizce internet ve insan hakları bilinci arasında bir ilişki var ise bu savunmasız grupları veya azınlıkları nasıl etkileyebilir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile günlük içeride geçirdikleri süre değişkenleri arasında ($X^2=10,872$ ve $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların günlük içeride geçirdikleri süre ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Katılımcıların “internette özellikle sosyal ağlarda gerçek kimliğimi saklama gereksinimi duyarım?” sorusuna verdikleri cevaplar ile interneti daha çok hangi amaç ile kullandıkları değişkenleri arasında ($X^2=20,449$ ve $p<0,05$); “internetin temel toplumsal ve kültürel değerleri, normları öğretme konusundaki fikriniz nedir?” sorusuna verdikleri cevaplar ile interneti daha çok hangi amaç ile kullandıkları değişkenleri arasında ($X^2=19,902$ ve $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Katılımcıların interneti daha çok hangi amaç ile kullandıkları ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. ($p>0,05$).

Katılımcıların interneti daha çok hangi amaç ile kullandıkları ile diğer ifadeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. ($p>0,05$).

6. Çevrimiçi Anket Sonuçlarının Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Gelişen Teknoloji, Değişen Medya ve Toplum Anlayışı Etkileşimleri Açısından Değerlendirilmesi

Makale konusu ile ilgili literatür çalışması, doktrin ve çevrimiçi anket çalışmasının verileri göstermiştir ki; teknolojik gelişmeler, değişen medya ve toplum anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuku arasındaki etkileşimler, kimi zaman olumlu kimi zaman ise olumsuz neticelenebilmektedir. Bu bağlamda, çevrimiçi anket verileri ile tüm çalışmalar beraber irdelendiğinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Büyük oranda 20-25 yaş aralığındaki bireylerin katıldığı çevrimiçi anket çalışması göstermiştir ki; katılımcıların büyük çoğunluğu internette 4 saat ve üzerinde zaman geçirmektedirler. Bu katılımcıların yarıdan çoğu, sosyal ağlarda (Twitter vs.) zaman geçirmektedir. Yani, uzun süre internet kullanan gençler çoğu zaman sosyal medya üzerinden internet kullanmaktadır. Katılımcılar, büyük oranda, internetin diğer medya organlarının (internet gazetesi, dergi, radyo, televizyon vb.) yerini aldığını belirtmişlerdir. Yapılan çevrimiçi anket çalışmasına verilen cevaplar göstermiştir ki; konu ile ilgili literatürde de yerini almış olan teknolojik gelişmeler ile birlikte medya anlayışının farklılaştığı düşüncesi (Bkz. Abrams, 2013) saha çalışmasında da kendini göstermektedir.

İnternetin çok kültürlü ortamların oluşmasına katkı sağladığına inanan katılımcılar, internetin yayınlanma ve kullanım kolaylığının daha demokratik ve siyasi yapılara izin verdiğini belirtmişlerdir. Değişen medya anlayışının, yani

internet medyasının sosyalizasyon ajanı olma görevi (Bkz. Arslan, 2006), çevrimiçi ankete katılanlar için de geçerlidir. Çok kültürlü ortama katkı sağlaması açısından medyanın kültür aktarımı görevi (Bkz. Zafer & Vardarlıer, 2019), yapılan saha çalışmasında da kendini göstermiştir. Yapılan çevrimiçi anketin beşinci sorusuna verilen cevaplar dikkate alındığı zaman ise medyanın kamuoyu oluşturma ve demokrasiye katkı sağlama (Bkz. Gönenç, 2005) rolüne dair sav, katılımcılar tarafından da onaylanmıştır.

Çevrimiçi anket sonuçlarına göre interneti 4 saat ve üzerinde kullanan ve daha çok sosyal ağlarda zaman geçiren genç kitle için artık sosyalleşmek veya toplum olarak var olabilmek için yüz yüze, yani fiziki olarak beraber olma gereksinimi, etkisini azaltmıştır. Katılımcılara göre topluluk üyeleri arasında fiziksel bir beraberlik olmamasına rağmen her bir birey zihninde topluluk imajını internetin ve teknolojinin etkileşim gücü ile gerçekleştirebilmektedir. Bir diğer ifadeyle, internet ile birlikte değişen toplum anlayışı artık Tönnies'in geleneksel toplum anlayışından (*Gemeinschaft*) ziyade hayali topluluklar (Anderson, 2006 [1983]), sanal toplum (*virtual community*) ve e-toplum (*electronic society*) (Bkz. Bakardjieva, 2005) kavramlarına doğru evrilmektedir. Kısacası, çevrimiçi anket verileri ve literatür bir arada değerlendirildiğinde bireylerin toplum anlayışını artık teknolojinin şekillendirdiği söylenebilir.

Sosyal değerler ve teknoloji arasında çatışmaların olacağına dair yapılan tartışmaların (Diefenbach & Ullrich, 2020) çevrimiçi ankette pek karşılık bulmadıkları söylenebilir. Özellikle, ileri sürülen teknoloji ile gelişen internetin kültür üzerindeki yozlaştırıcı etkisine (Bkz. Scannell, 1992) katılımcıların inanmadıkları ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, sosyal normları ve kültürleri öğrenme konusunda internetin faydalı bir ajan olduğunu belirtmişlerdir.

İnternetin ve medyanın bir yandan kitleleri bilgilendirerek güçlendirme, diğer yandan da bilgiyi tekelinde tutarak kitleleri yönlendirme, kontrol etme ve dolayısıyla da zayıflatma gücüne ve potansiyeline sahip olduğuna inanan katılımcılar çoğunluktadır. Katılımcılar için kitle iletişim araçları olumlu sonuçlar ile birlikte olumsuz etkileri, yani bilgiyi tekelinde tutarak toplumu yönlendirme gücünü (Küçükcan, 2011), beraberinde barındırmaktadır.

Teknoloji, medya ve toplum arasındaki ilişkinin irdelendiği bir diğer konu, medyanın kitleleri harekete geçirme gücüdür. Literatürde belirtildiği gibi medyanın, özellikle teknoloji ile farklılaşan ve internet ortamına aktarılan

medyanın, toplumsal hareketlenmelerde oldukça önemli rolü olduğunu (Bkz. Öke, 2018) çevrimiçi ankete katılan katılımcılar da onaylamışlardır. Çünkü çevrimiçi anket sonuçları göstermiştir ki; teknoloji ve internet ile birlikte kişiler aynı olayları aynı şekilde öğrenmekte ve birer topluluk olarak hareket etmeye başlamaktadırlar. Bu bağlamda, katılımcıların insan hakları açısından da önemli olan dijital aktivizm kavramına aşina oldukları da bir diğer neticedir.

Uluslararası insan hakları hukukunun teknolojik gelişmelerle değişen medya ve toplum anlayışı arasındaki etkileşimlerine gelindiğinde ise dikkat çeken ilk netice, internetin uluslararası insan hakları hukukuna olan katkısının yüksek oranda kabul edilmiş olmasıdır. Ayrıca, sanal toplulukların insan haklarına sağladığı katkı da aynı şekilde çevrimiçi ankete katılanlar tarafından kabul edilmiştir. Katılımcılara göre insan hakları kültürünün yaygınlaşması açısından internet önemli bir unsurdur. Bu netice ise insan hakları kültürünün yaygınlaşması için teknolojinin, internetin ve sanal gerçekliğin önemine vurgu yapılan çalışmaları (Bkz. Mathiyazhagan, 2022; Bloomer, 2023) destekler niteliktedir. Ancak dikkat çeken bir diğer sonuç, bu teknolojiyi insanların tüm dünyada insan hakları standartlarını desteklemek için kullanacaklarına dair inancın zayıf oluşudur. Bu noktada, yeni teknolojilerin her zaman insan haklarını dünya çapında teşvik etmek amacı ile kullanılacağı düşüncesinin (Land & Aronson, 2018) katılımcılar arasında oldukça yüksek bir oranda ret edildiği veya kararsız kalındığı görülebilir.

Katılımcılar, literatürde belirtilen uluslararası insan hakları hukuku ihlallerinin teknoloji ile artabileceği endişesinin sahada da var olduğunu göstermişlerdir. Bu açıdan nefret suçlarının çevrimiçi ortamlarda artacağı endişesi (Bkz. Land & Aronson, 2018) ve toplumun kutuplaşmasında teknolojinin kullanılacağı düşüncesi (Bkz. Piracés, 2018) katılımcılar tarafından da kabul edilen bir görüştür. İnternetin sağladığı bilgiye ve uluslararası insan hakları hukukuna daha kolay ulaşımın kutuplaştırıcı veya toplumdaki farklı gruplar arasında çatışma yaratmak gibi kışkırtıcı amaçlar için kullanılacağı endişesi de katılımcıların çok büyük bir kesimince kabul edilmektedir. Bu durum, son zamanlarda artan çevrimiçi nefret suçları ve ırkçı söylemlerin, terör örgütlerinin faaliyetlerinin internet üzerinden koordine edilmesi gibi olumsuzlukların artışının gözlemlenebildiğini göstermektedir.

Çevrimiçi ankete katılanlar, internetin savunmasız grupların veya azınlıkların haklarını öğrenmeleri ve bilinçlenmeleri konularında olumlu katkılar sağlayacağına inanmaktadırlar. Bu açıdan internetin bu grupların insan haklarını korumak gibi önemli görevleri de yerine getireceği düşüncesini (Morr, 2012) desteklemektedirler.

Yapılan çalışmalar, bahsi geçen etkileşimlere doktrin ve ampirik veriler açısından bir netlik kazandırmıştır. Ancak, tüm bu çalışmaların ışığında Türkiye’deki somut gelişmelere değinmek, Türkiye örneğinde insan hakları açısından konuyu daha detaylı anlamak için gereklidir.

7. Türkiye’den Somut Gelişmelere Örnekler

Öncelikle, Türkiye’de gelişen teknoloji ile birlikte dijital ortamda insan hakları ihlallerinin önüne geçmek ve insan haklarını korumak için “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” yürürlüğe girmiştir. 2020 yılındaki bu kanunun gerekçesinde, “kişilik haklarının korunması ve özel hayatın gizliliğinin korunması amacıyla ulusal mahkemeler tarafından verilen kararların uygulanması bakımından, ulusal sınırları aşan niteliğe sahip bu teknoloji karşısında etkin bir mekanizma oluşturulması önem arz etmektedir” (İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Gereçesi, 2020) denilmektedir. Bu kanun, gelişen teknolojinin Türkiye’de hukuka ve insan haklarına nasıl tesir ettiğini görmek konusunda son derece çarpıcı bir örnektir. Ancak bu kanun, teknolojik gelişmelerin uluslararası insan hakları hukukuna olan olumsuz etkisini anlayabilmek açısından da önemlidir. Bahsi geçen kanunun ifade özgürlüğünü sınırladığı ve sansür aracılığı ile haber alma özgürlüğünü ihlal ettiğini ileri süren bazı eleştiriler de mevcuttur (Bkz. Oymak, 2020).

Türkiye örneğinde, teknolojinin uluslararası insan hakları hukukunun temel hak ve özgürlüklerinden olan eğitim ve sağlık hakkına olan katkısı, Covid-19 pandemi sürecinde ve 6 Şubat depremlerinde gözlemlenmiştir. Yaşanan Covid-19 pandemisi, eğitimin internet ortamından sürdürülmesine ve iletişimin internet aracılığı ile sağlanmasına neden olmuştur. Ancak, diğer bir perspektif olan olumsuzluklar açısından bakıldığında ise ekonomik nedenlere bağlı olarak “alınan

tedbirlerin uygulanabilirlik noktasında kimi bölgelerde sözde kaldığını” (Özalp, 2022, s. 381) söylemek mümkündür.

6 Şubat 2023 tarihinde Richter Ölçeği'ne göre 7,7 ve 7,6 büyüklüğünde yaşanan iki şiddetli deprem, Türkiye'nin güneydoğusu (Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Hatay, Malatya, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Elâzığ) ve Suriye'nin kuzeybatısındaki yerleşim yerlerini harap ederek, on binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Bu depremler, teknolojinin ve internetin yaşam hakkı açısından ne kadar önemli olabileceğini göstermiştir. Çünkü, arama kurtarma çalışmaları sırasında çevrimiçi bir uygulama olan AFAD'ın mobil uygulaması ile enkaz altındaki kişilerin yer tespiti, arama ve kurtarma çalışmaları internetin de yardımı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca sosyal medya ile toplanan yardımlar, depremlerin zararlarının ortadan kaldırılması açısından son derece önemli olmuştur. Kısacası, 6 Şubat tarihinde yaşanan depremler, teknolojik gelişmelerin ve internetin hem hayat kurtarma hem de yardım talep etme ve toplama konularında son derece etkili olduğunu göstermiştir.

Gelişen teknoloji ve internet, Türkiye'de insan hakları kültürünün yaygınlaşmasına kuşkusuz katkı sağlamışlardır (Bkz. Öngören, 2022). Ancak teknolojinin gelişmesi ve medyanın internet ortamına taşınması ile birlikte ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan olan çevrimiçi nefret söylemleri, özellikle Türkiye'de, sıkça karşılaşılan bir sorundur. Yapılan bir araştırma göstermiştir ki; “genel olarak nefret söylemi ve ayrımcı söylem öğeleri haber içeriklerinde ve özellikle de haber başlıklarında keskin bir biçimde görülmektedir” (Sabahçı, 2022, s. 31). Son olarak, Türkiye örneğinde, teknoloji alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (Koçer & Örmeci, 2020).

8. Sonuç

Teknolojinin gelişmesi, bilginin yayılımının hızlanması ve internetin hayatlarımızın odağına yerleşmesi ile medya ve toplum anlayışı değişmektedir. Toplumlaştırma aracı olarak medyanın en önemli görevi, bilgi aktarımını sağlamaktır. Bir diğer perspektiften ise medya, topluma dilediği bilgiyi aktararak, güçsüzleştirme ve manipüle etme gücüne de sahiptir. Unutmamak gerekir ki; medya, kamuoyu oluşturabileceğinden, aynı zamanda da demokrasinin bir bileşenidir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte internet medyası kavramı daha da ön plana çıkmıştır. Bu yeni nesil medya, bilgiye kolay ulaşımı sağladığı gibi

toplumsal hareketleri de şekillendirmektedir. Teknolojinin toplum yapısı üzerindeki etkisi ise geleneksel toplum anlayışının sanal toplum veya e-toplum anlayışına doğru değişmesi şeklinde kendini göstermektedir.

Teknolojik gelişmelerin, değişen medya ve toplum kavramlarının insan hakları hukuku ile olan ilişkisi hem olumlu hem de olumsuz açılardan değerlendirilmektedir. Öncelikle teknolojik eşitsizlik, yani herkesin aynı derecede teknolojiye ulaşamaması, yeni bir uluslararası insan hakları hukuku sorununu gündeme getirmektedir. Teknoloji ile birlikte artabilecek toplumu kutuplaştırma ve çevrimiçi nefret söylemleri ise uluslararası insan hakları hukukunu ihlal edecek eylemler olarak endişe yaratmaktadır. İnsan haklarını ihlal eden otoritelerin tespitinin güçleşmesi, devletlerin güçlerini teknoloji aracılığı ile insan hakları ihlallerine neden olmaları ve özel hayatın çevrimiçi ortamlarda daha kolay ihlal edilebilmesi, teknolojiyle birlikte değişen kavramların insan haklarına olan olumsuz etkileri şeklinde özetlenebilir. Fakat bu etkileşimler, her zaman olumsuz olmamaktadırlar. Olumlu etkilere bakıldığı zaman, bu teknolojilerin insan haklarını korumak ve geliştirmek için kullanıldıkları görülmektedir. Ayrıca, sanal toplum kavramı ile birlikte değişen toplum anlayışı, insan haklarına -özellikle dezavantajlı grupların haklarına- önemli katkılar sağlayabilmektedir. Her ne kadar bazı eleştirilere maruz kalsa da teknolojik gelişmeler ve internet, özellikle kriz zamanlarında (örneğin, Covid-19 pandemisi ve 6 Şubat depremleri), uluslararası insan hakları hukukunun gereksinimlerini sağlamak konusunda oldukça faydalı olabilmektedirler.

Doktrine bağlı çalışmaların yanında gerçekleştirilen çevrimiçi anket, Türkiye örneğinde, bahsi geçen etkileşimleri anlamakta faydalı bir çalışma olmuştur. Çevrimiçi anket verileri analiz edildiğinde; katılımcılar açısından teknolojik gelişmelerle medya anlayışlarının internet bağlamında şekillendiğini, internetin sosyal normlara ve kültürel değerlere zarar vermediğini, demokratik katılımı sağladığını ve bir toplumlaştırma aracı olarak işlev gördüğüne inanıldığı sonuçlarına varılabilir. Ayrıca anket çalışması göstermiştir ki; katılımcılar, gelişen teknoloji ve değişen medya arasındaki ilişkiyi çift yönlü bir şekilde değerlendirmektedirler. Yani, bir yandan kitleler daha kolay şekilde bilgiye ulaşırken ve toplumsal hareketler internet ile daha kolay şekillenirken, diğer yandan medyanın manipülasyon gücü de katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır.

Uluslararası insan hakları hukuku, teknolojik gelişmeler, değişen medya ve toplum anlayışları arasındaki etkileşimler ise katılımcılar tarafından yine olumlu ve olumsuz yönleri ile değerlendirilmektedir. Bu etkileşimlerin de insan haklarının korunmasına olumlu katkı sağladığına inanılmaktadır. Ancak, internet ile var olan bu ilişkinin tüm dünyada insan haklarını savunmak için kullanılacağına inanılmadığı da ortaya çıkan bir diğer sonuçtur. Katılımcılar, bahsi geçen etkileşimler neticesinde uluslararası insan hakları hukukuna bağlı ihlallerin artabileceği endişesini taşımaktadırlar. Diğer yandan bu etkileşimler, katılımcılar için dezavantajlı grupların insan haklarının korunmasına, olumlu yönde katkı sağlamaktadırlar.

Bu araştırmada, Türkiye örneğinde yapılan çevrimiçi anket çalışmasının yanı sıra gelişen teknolojinin insan hakları açısından getirdiği somut gelişmeler ve örnekler de incelenmiştir. Bu bağlamda konu ile bağlantılı yeni bir kanunun kabul edilmesi, Covid-19 pandemisinde ve 6 Şubat depremlerinde teknoloji ve internetin önemli roller üstlenmesi, olumlu bazı somut uygulama ve örneklerdir. Ancak, çevrimiçi nefret suçlarının artması ve teknoloji alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin fazla olması ise insan hakları ile olan etkileşimlerin Türkiye’de yaşanan olumsuz sonuçlarına örnek olarak gösterilebilir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler, değişen medya ve toplum anlayışı ile uluslararası insan hakları hukuku arasında etkileşimler devam etmektedir. İnsan haklarının gelecekteki durumu, teknolojinin gelişmesiyle yakın ilişki içerisinde. Bu makalenin araştırması sırasında insan hakları, medya ve toplum ile ilgili verilerin teknolojik gelişmelerden ve internetten faydalanılarak elde edildiği düşünülürse, olumlu etkileşimlerin akademik olarak da faydalı olabileceği anlaşılacaktır. Ancak unutmamak gerekir ki; yaşanan dijital çağda bu etkileşimler, tartışılmaz faydaları ve riskleri bünyesinde taşımayı sürdüreceklerdir. Olası olumsuz etkileri ortadan kaldırmak devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, uluslararası ve bölgesel insan hakları koruma mekanizmalarının ve hatta medyanın görevleri arasındadır. Bu görevin öneminin, yakın zamanda hızla gelişen teknoloji ve artacak olan etkileşimler ile birlikte, daha da belirgin hale geleceğini savunmak mümkündür.

Ezcümle, bu çalışma teknoloji, medya, toplum ve uluslararası insan hakları hukukunun bulunduğu zeminleri disiplinler arası bir yaklaşım ile inceleyerek karmaşık olguların akademik olarak daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesine

olanak tanımıştır. Makalede yer alan analizlerin olumlu ve olumsuz şekilde ele alınması, eleştirel analiz yaklaşımı ile soruları cevaplamaktadır. Böylelikle, tartışılan konular hakkında akademik bir nesnellığı sağlayan özgün bir çalışma ortaya çıkmıştır. Teknoloji, medya, toplum ve uluslararası insan hakları hukuku konularında bir denge ve bütünlük oluşturularak bu etkileşimlerin sahadaki yansımalarına da odaklanılmıştır. Bu odaklanma ise, Türkiye örneğinde bahsi geçen konuları bir araya getiren, akademik güvenilirliği ve özgünlüğü olan bir çalışma meydana getirmiştir. Teknolojinin somut gelişmeler ve örnekler üzerindeki etkisini kapsayan, pratik çıkarımlara ve politikaya ilişkin değerleri bir araya getiren bu çalışma, akademik bir tartışmaya pratik bir değer de katmıştır. Bu suretle teknoloji, medya, toplum ve uluslararası insan hakları hukukunun etkileşimini küresel boyutlarda inceleyen bu çalışma, derin bir akademik analizi beraberinde getirmiştir. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin uluslararası insan hakları hukuku üzerindeki gelecekteki etkilerini dikkate alarak bu etkileşimlerin süregelen doğası vurgulanmıştır. Bu durum ise, ileriye dönük yaklaşımları, gelecekteki zorlukları ve fırsatları öngörmeye yardımcı olacağından dolayı yapılacak yeni akademik tartışmaların önünü açmaktadır.

KAYNAKÇA

Abrams, L. S. (2013). Juvenile justice at a crossroads: science, evidence, and twenty-first century reform. *Social Service Review*, 87(4), 725-752.

Abulashvili, V. (2018). Human rights and development of technology. *L'europe Unie/United Europe*, 12, 47-54.

Anderson, B. (2006 [1983]). *Imagined communities*. Verso.

Arslan, A. (2006). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-12.

Avrupa Komisyonu (2020). On Artificial Intelligence – a European Approach to Excellence and Trust. https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en

Bakardjieva, M. (2005). *Internet society: The internet in everyday life*. SAGE Publications

Bloomer, P. (2023). Technology & human rights. <https://www.business-humanrights.org/en/big-issues/technology-human-rights/>

Cardoso, G. (2006). *The media in the network society: Browsing, news, filters and citizenship*. CIES Publications.

Cereci, S. (2023). *İletişim Sosyolojisi*. IKSAD Yayıncılık.

Chatterjee, P. (1993). *The Nation and its fragments: colonial and postcolonial histories*. Princeton Publications.

Cozzens, S. & Thakur, D. (Ed.) (2014). *Problems and concepts, innovation and inequality: Emerging technologies in an unequal world*. Edward Elgar Publications.

Dalacoura, K. (2012). The 2011 uprisings in the Arab Middle East: political change and geopolitical implications, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 88(1), (January 2012), s. 63-79.

Diefenbach, S. & Ullrich, D. (2019). Disrespectful technologies: Social norm conflicts in digital worlds. in Tareq A. & Christianne F. (2020) (Ed.), *Advances in Usability and User Experience: Proceedings of the AHFE 2019 International Conferences on Usability & User Experience, and Human Factors and Assistive Technology, 2019, Washington D.C.* (s. 44-56). Springer International Publishing.

Feyter, K. D. (2006). *Localizing human rights*.
<https://ideas.repec.org/p/iob/dpaper/2006002.html>

Fox, S. (2004). The new imagined community: Identifying and exploring a bidirectional continuum integrating virtual and physical communities through the community embodiment model (CEM). *Journal of Communication Inquiry*, 28(1), 47-62.

Fraser Institute. (2023). *Human Freedom Index 2022*.
[https://www.fraserinstitute.org/studies/human-freedom-index-2022#:~:text=Selected%20jurisdictions%20rank%20as%20follows,\)%2C%20China%20\(152\)%2C](https://www.fraserinstitute.org/studies/human-freedom-index-2022#:~:text=Selected%20jurisdictions%20rank%20as%20follows,)%2C%20China%20(152)%2C)

Galligan, D. J. (2010). Legal theory and empirical research. P. Cane & H. M. Gorton, W. A. (Ed.). *Karl Popper and the social sciences*. SUNY Publications.

Gönenç, E. Ö. (2005). Medyanın toplum üzerindeki etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 57-62.

Gradinaru, C. (2016). The technological expansion of sociability: Virtual communities as imagined communities. *Academicus International Scientific Journal*, 14(2), 181-190.

Gregory, S. (2019). Cameras everywhere revisited: How digital technologies and social media aid and inhibit human rights documentation and advocacy. *Journal of Human Rights Practice*, 11(2), 373–392.

Hathaway, O. A. (t.y.). Security and Human Rights. *Yale Law School*. <https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Faculty/SecurityandHumanRights.pdf>

Holmes, D. (2005). *Communication theory: Media, Technology and Society*. SAGE Publications.

Hopkins, N. & Sabbagh, S, D. (2019). “Whatsapp Spyware Attack was Attempt to Hack Human Rights Data” says Lawyer, *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/technology/2019/may/14/whatsapp-spyware-vulnerability-targeted-lawyer-says-attempt-was-desperate>

Invest in Canada (2021). *Invest in Canada: Leading global business innovation with the digital technology supercluster*. <https://www.investcanada.ca/news/invest-canada-leading-global-business>

Kanada Hükümeti (2022). *Human rights and inclusion in online and digital Contexts*. https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_developpement-enjeux_developpement/human_rights-droits_homme/internet_freedom-liberte_internet.aspx?lang=eng

Koçer, D., & Örmeci, L. (2020). Türkiye’de ve dünyada teknoloji alanında oluşan toplumsal cinsiyet eşitsizliği. *Koç Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KOÇ-KAM)*. <https://kockam.ku.edu.tr/turkiyede-dunyada-teknoloji-alaninda-olusan-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi/>

Kollock, P. & Smith. M. (1999). *Communities in cyberspace*. Routledge.

Küçükcan. T. (2011). *Toplumun kültür politikaları ve medyanın kültürel süreçlere etki algısı araştırması*. SETA Yayınları.

Küçükvardar, M., & Aslan, A. (2021). Dijitalleşmenin ekonomik, teknolojik, toplumsal ve etik etkilerinin uluslararası raporlar üzerinden analizi. *Intermedia International E-Journal*, 8(14), 21–38.

Land. M. K & Aronson. J. D. (2018). The promise and peril of human rights technology. Land. M. K & Aronson. J. D (Ed.), *New technologies for human rights law and practice* (s. 1-20). Cambridge University Publications.

Mathiyazhagan. S. (2022). Field practice, emerging technologies, and human rights: The emergence of tech social workers. *Journal of Human Rights and Social Work*, 7, 441-448.

Mccullagh, C. & Campling, J. (2002). *Media power: A sociological introduction*. Palgrave Publications.

Merry, S. E. (2006). *Human rights and gender violence: Translating international law into local justice*. University of Chicago Publications.

Morr, C. E. (2012). Human rights monitoring in virtual community. *Studies in Health Technology and Informatics*, 180, 798-802.

Oymak, H. (2020). 7253 Sayılı internet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun'un getirdikleri” *Yeni Medya*, 9, 129–141.

Ozankaya, Ö. (1984). *Toplum bilimine giriş*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Öke, Y. Ç. (2018). Alternatif bir medya olarak sosyal medyanın yeni toplumsal hareketler üzerindeki etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet*, 1(1), 52-61.

Öngören, H. (2022). Türkiye’de internet kullanım eğilimi ve dijital vatandaşlık algısının insan hakları bağlamında incelenmesi. *TİHEK*, 5(9), 47–82.

Özalp, İ. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde eğitim hakkının kullanımı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 11(32), 363-385.

Piracés, E. (2018). The future of human rights technology: A practitioner’s view. Land. M. K & Aronson. J. D (Ed.), *New technologies for human rights law and practice* (ss. 289-308). Cambridge Universtiy Publications.

Rheingold, H. (1993). *The virtual community*. MIT Publications.

Roller, M. & Lavrakas. P. J. (2010). *Applied Qualitative Research Design: a total quality framework approach*. Guilford Publications.

Sabahçı, B. (2022). İnternet haberlerinde nefret ve ayrımcı söylemler: Örnek olaylarla içerik analizi. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 4(2), 22–32.

Scannell, P. (1992). *Culture and power: A media, culture and society reader*. Sage Publications.

Stivers, R. (2008). *The Illusion of freedom and equality*. State University of New York Publications.

Tanrıverdi, B. (2022). İnsan hakları ve dijital teknolojiler. *Hukuk ve Bilişim*. <https://hukukvebilisim.org/insan-haklari-ve-dijital-teknolojiler/>

TBMM (2020). “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda

Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve Gereğiği”.
<https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-3050.pdf>

Tönnies, F. (2001). *Community and society*. Cambridge University Publications.

Türkiye Raporu (2019). *Sosyal medya kullanımı*.
<https://turkiyeraporu.com/arastirma/sosyalmedyakullanimi-1766/>

Uimonen, P. (1997). The Internet as a tool for social development.
https://www.isoc.org/inet97/proceedings/G4/G4_1.HTM

Van Klink, B. & Taekema. S. H. (Ed.) (2011). On the border: Limits and possibilities of interdisciplinary research. *Law and Method (Series Politika, nr 4)*. Mohr Siebeck Publications.

Weeramantry, C. G. (1993). *The impact of technology on human rights*. UN University Publications.

Yücesan, G., & Özdemir, A. M. (2008). Sermayenin adaleti: Türkiye'de emek ve sosyal politika. Dipnot Yayınları.

Zafer, C., & Vardarlier, P. (2019). Medya ve toplum. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 355–361.

STEREOTYPING OF THE MIDDLE EAST BY TURKISH ACADEMICS: HOW DOES MIDDLE EAST STUDIES EDUCATION WORK?

Meryem GÖKYAR*
Özlem TÜR**

ABSTRACT

This study aims to investigate how education might affect the stereotypes patterns related to the Middle East (ME), proposed by Turkish academics. To explore common stereotypes and stereotyping-knowledge links concerning education in the region, a total of 40 (22 Middle East Studies (MES) and 18 non-MES) scholars were asked to define the ME, list characteristics they attributed to it, and position Turkey in relation to it. The results reveal significant differences in these two groups' understanding and elaboration of the region in terms of using negative

* Psy.M., PhD Candidate, Middle East Technical University (ODTÜ), Area Studies Programme
(meryemgokyar@gmail.com) <https://orcid.org/0000-0002-0491-5705>

** Prof. Dr., Middle East Technical University (ODTÜ), Department of International Relations
(tur@metu.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0003-3236-5365>

This research article is based on the results of the MA thesis entitled “The Perception of ‘the Middle East’ in Turkey: How do Turkish scholars of Middle East Studies and other disciplines perceive the area?”, under the supervision of Prof. Dr. Özlem Tür (Küçükaya), Middle East Technical University, Graduate School of Social Sciences, Middle East Studies Department (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Doğu Araştırmaları Bölümü), Master tezi/MS thesis, 2016.

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XVI, No. 2, (Ekim 2023)

Geliş Tarihi: 11 Eylül 2023

Kabul Tarihi: 25 Ekim 2023

Bu makaleden alıntı yapmak için: Gökyar, Meryem & Tür, Özlem (2023, Ekim). Stereotyping of the Middle East by Turkish academics: How does Middle East Studies Education work?, *YDÜ SOSBİLDER*, 16(2), 252-279.

stereotypes. The paper then attempts to show how the literature on the ‘stereotyping-knowledge link’ connects in area studies education’s main discussions.

Keywords: *Middle East Studies Education, Area Studies, Regional Identity, Türkiye-Middle East identity, Stereotypes*

ÖZ

TÜRK AKADEMİSYENLERİN ORTA DOĞU KALIPYARGILARI: ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI EĞİTİMİ NASIL İŞLİYOR?

Bu çalışmanın amacı eğitimin Türk Akademisyenlerce belirtilen Orta Doğu’ya ilişkin birtakım kalıp yargı (stereotip) örüntülerini nasıl etkilediğini görmektir. Yaygın kalıp yargıların ve kalıp yargısal varsayımlarla-bilgi arasındaki ilişkiyi bölge çalışmaları eğitimi açısından incelemek amacıyla toplam 40 (22 Orta Doğu Uzmanı, 18 Orta Doğu Alanı dışından) akademisyenle görüşülmüştür. Yanlılık oluşturmaması adına, tüm katılımcılardan “Orta Doğu”yu özellikleri ve Türkiye ile olan ilişkisi üzerinden tanımlamaları istenmiştir. Sonuçlar uzmanlık alanı dışında diğer tüm alanlarda eşitlenerek oluşturulan bu iki örneklem grubu arasında Orta Doğu’yu anlama ve açıklama açısından olumsuz kalıpyargıları kullanmada anlamlı farkların bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma alanyazınının da belirttiği kalıpyargı-bilgi bağlantısının alan çalışmaları eğitiminde de etkili olduğunu ve varolan alan çalışmaları alanyazınındaki ana tartışmalarla da ilişkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Orta Doğu Çalışmaları Eğitimi, Alan Çalışmaları, Bölge Kimliği, Türkiye ve Ortadoğu kimliği, Stereotipler (Kalıpyargılar)*

1. Introduction

The link between stereotyping and information depth is important to understand how education might affect the negative stereotypes and prejudices common in any society, related to a certain subject matter. Even though stereotypes have long been studied in the social psychology literature, there is a gap for such research in Area Studies. By depicting the role of knowledge via cognitive theories of stereotyping in the the perception of the Middle East (henceforth ME), this paper exemplifies interdisciplinary Area Studies wherein the results could benefit other studies on intergroup conflicts, prejudice, migration, and so forth.

2. The Psychology Behind: Stereotyping Framework

A stereotype is a concept indicating beliefs about a certain group or thing that are widely held. Early definitions of the concept describe it either as a type of cognitive map to understand complex environments that human beings are not well-equipped to grasp (Lippmann, 1965) or overgeneralizations used to make sense of a certain category without much effort (Allport, 1954). Similar to other assumptions about characteristics and groupings like schemas and heuristic labels, they can be perceived as innocent and cognitively functional. However, real harm is observable if they are applied unfairly and used negatively in evaluations as prejudices (Hilton & Von Hippel, 1996). Composing a huge research area since the 1950s, various models and theories have been put forward to explain their representations, formations, applications, and changes (Hilton & Von Hippel, 1996). Moreover, the subject remains timely; the number of publications on stereotypes doubled between 1990 and 2008, then doubled again in the subsequent decade (Landy, 2008). The literature on stereotyping regarding its implications regarding main age, gender, and racial stereotypes continued to grow (e.g. Andreoletti et al, 2015; Fiske, 2017; Eaton et al, 2020; Eagly et al, 2020).

One of the early important achievements of this literature is Devine's 1989 theory about how stereotypes work. Devine claimed that stereotypes are *automatically activated*, and conscious effort is required to shut them down before they are manifested as prejudices (Devine, 1989). In other words, certain stereotypes are absorbed through socialization and experience, especially during childhood, and even though they do not always affect our judgment as prejudices; stereotypes are resistant to change and easy to pop up (Devine, 1989). Later, many studies not only confirmed the automaticity theory but also drew a better link between stereotypes and information processing (Hilton & Von Hippel, 1996.) Later, that stereotyping process was linked to cognitive connectionist theories in attempts to explain the process more (Cox and Devine, 2015). Moreover, the antidote to prejudices also lies in the theory. For instance, Devine's group; also depicted that "knowledge" proposes an important concept to work on if one wants to break the biases due to automaticity or identity (Forscher et al, 2017).

In addition, people tend to use stereotype-consistent information if available, especially when they have categories to evaluate a particular case, due to the comfort stereotypes create for our cognition (Rahn, 1993; Johnston &

Macrac, 1994). This is explained through the unlikelihood of always having comprehensive information on a certain issue and the ability of stereotypes to fill those knowledge gaps (Landy, 2008). However, providing all the information—including both stereotype-consistent and -inconsistent information—does not change the tendency to use stereotype-consistent information unless people are forced or motivated to process all the available information (Johnston & Macrac, 1994). Therefore, stereotype change theories that suggest personal involvement with a particular group seem to be successful only when people are motivated to comprehensively process information when making evaluations (Johnston & Macrac, 1994; Hilton & Von Hippel, 1996). Some of this information is acquired through systemic education, which may inhibit or activate stereotypes based on its degree of success at drawing conscious attention to stereotyping, stereotype knowledge, and stereotype-inconsistent information. When unsuccessful, it can lead to increased use of stereotypes (Osland & Bird, 2000).

The motivation to actively engage in or ignore the stereotype inconsistent information might come from the concept of “social identity”, where people use their social group membership (class, ethnicity, sports team affiliation, etc.) as a source of identity, self-esteem, and pride (Tajfel, 1979). In other words, social identity was what constructs “us” versus “them” categories as shortcuts in our understanding of everyday social phenomena. Recent literature had revealed that these stereotypes can both be observed in the real world and the media contents and affect the stigmatization process (Brylla, 2023). Even though the holding of negative stereotypes is inversely proportional to the possession of objective detailed knowledge and consciousness over psychological biases, perceiving one’s country as in-group or out-group might change the results. For instance, Tétrault (1996) mentioned the difficulty of teaching American students about the Middle East, which they perceive as “the other” due to various media images prompting negative stereotypes. She claims this otherness is well beyond Orientalist thinking, and is a problem of objectifying a region based on its problems and conflicts, thereby denying its people agency and human identity (Tétrault, 1996). Therefore, whether positioning one’s home country in the region or not, might give clues about the acceptance of a “Middle Eastern” social identity in the case of Turkish academics.

The media images or shallow (text)books feeding the negative stereotypes and the “education” to fight the negative imagery is mentioned in the US context. In a 1975 research, secondary school textbooks’ ME images and cultural explanations had triggered negative stereotypes and were concluded as the possible reason for youngster’s prejudices (Griswold, 1975). Similarly, cartoons such as Disney’s *Aladdin* are argued to lead to many negative stereotypes unless actively critiqued in a media literacy course (Sperry, 2006). After 9/11, Western media was also criticized for advocating such negative imagery, like creating knowledge for itself via its Orientalist depiction of women of the region (Abu-Lughod, 2001) as well as feeding hostilities by presenting stereotypes and failing to give adequate background information, context, and proper reasoning (Jarjour & Chahine, 2007).

Since stereotypes are cognitive tools to make sense of the outside world, even undetailed stereotype-consistent information by the media seems to create a sense of familiarity. Therefore, Haddad and Schwedler (2013) claimed that if students are not provided with a fulfilling course on the ME; exotic, Orientalist images of the region wherein culture tends to be used as the single explanatory factor for many political issues continue to fill their minds. Fortunately, studies to intervene in this formation of stereotypes and prejudices have been on rise in the recent years. In one example, elementary school students (3rd and 4th graders) in the US were subjected to a media-literacy program in collaboration with Kuwait and were able to rely less on cultural stereotypes about the Middle East (Hobbs, 2010). Similar media literacy education was also shown to diminish media influence on racial and ethnic stereotypes in general (Scharrer and Ramasubramanian, 2015).

3. The Issue of “Construct” in Defining the Region and Positioning Turkey

The role of perceptions and interpretations in the social sciences is nothing new for the scholars of Middle East Studies (MES): Early scholars of the area like

Said, Davison, Hourani, and Khalidiⁱ had problematized the region by studying its construction, timing, naming, scaling and self-perception: i.e. despite to the consensus of a core, the ME is a region whose frontiers geographically, historically and culturally changeⁱⁱ, positioned and named in relation to “the West” and problematically internalizes that by translating “Middle East” to their languages as it isⁱⁱⁱ. Nevertheless, such academic debates do not resonate with the everyday notion of the region, as the sources, type, and depth of knowledge between an area expert and non-expert differ, leaving more room for the social identity and cognitive biases to interpret these constructs, especially for the latter group.

Turkey’s geographically and culturally straddling nature between Asia and Europe, with ethnocultural differences of Ottoman heritage and long-standing East-West dichotomy provides an important case in the region. Therefore, being Middle Eastern has symbolic meanings regarding Turkish political history, since early Republican policies towards Westernization in terms of scripts, attire, educational and legal systems are referred to create two broad conceptual clusters of “Western-Modern-Secular” versus “Eastern-Traditional-Islamic”^{iv}. This dichotomy was observable in the puzzle of identifying Turkey in relation to the ME even in the late 1960s:

All Muslims are, at least in theory, brothers; nationalists of neighboring countries are not. This is one reason for the ambivalence of Turkish feelings about the Middle East. There are others. Geographically Turkey is at least in part a European country; the Ottoman Empire in its heyday was much more so. Although, to Europe, the Turks were Asiatics, whether in Europe or Asia, although to the Arabs the Ottoman

ⁱⁱ See Davison (1960), Said (1978), Hourani (1991) and Khalidi (1998). Internalization and translation of the terms “Near/Middle East” in the region, despite the fact that it had taken Europe/West as the reference points was the starting point.

ⁱⁱⁱ Also, see Bilgin (2004) and Yesiltas (2014.)

^{iv} Khalidi argues “‘al-sharq al awsat’ being no more than a translation of the English term.” and “analogous terms in other regional languages, indicate that an external perception of the region is prevalent in countries of the ‘Middle East’ itself.” (1998:74)

^v see Altunışık & Tür (2004), Altunışık (2009), Aras & Karakaya-Polat (2007), Aydın (1999), Balcı & Mış (2008), Bilgin, & Bilgiç (2011), Bozdağlığlu (2008), Dağı (2005).

Empire was the Muslim State and therefore their state too, Ottoman Turks were invested with a degree of European otherness in Arab eyes (Mango, 1968, p. 225).

Despite there is research on ME countries' perception of Turkey (Akgün, Perçinoğlu & Gündoğar, 2010), the Turkish public's stereotypes regarding the ME are not well studied. Anti-migrant reaction to the Syrian refugees has increased in recent years, with a pejorative "Arab" stereotype rising through social media such as Twitter and hyperlink dictionaries. Moreover, some racist idioms attached to ME ethnic groups like Arabs, Kurds, Jews, and others, have still used in the Turkish language since the Ottoman era.^v These broadly held negative stereotypes would be harmful if believed and applied as prejudices, by affecting societal harmony, since Turkey hosts many economic and forced migrants from Iraq, Syria, Iran, and Afghanistan. Therefore, Turkey presents a useful domain for studying stereotype theories in the MES from within the region. Additionally, as mentioned previously, there is not enough work on the Middle East stereotypes literature, especially regarding prejudice in academia. The closest ones are the Turkish papers by Yılmaz & Yiğit (2010) and Aksoy & Karaçalı (2014) where both descriptively studied the perceptions of Pre-Service Social Studies Teachers (senior year students of anonymous University year students of Sinop University respectively). However, none of these articles link these perceptions to stereotypes or stereotyping literature and both works unlike this present article remain purely descriptive and as single case studies.

Finally, Turkey's "bridge" analogy is an important part of its geographical discourse and "exceptionalism" arguments. Both Middle Eastern exceptionalism and Turkish exceptionalism are fed from geopolitical theories, arguing the country/region has strategic/military significance; and hence is unique/different from the other regions. However, popularized by former Justice and Development Party (JDP) minister and scholar Davutoğlu in his Strategic Depth doctrine (Davutoğlu, 2011); Turkish exceptionalism argues that its geopolitical position between Asia and Europe makes the country a unique, exceptional central power

^v Such stigmatizing idioms "Ne Şam'ın şekeri ne Arabin yüzü", "Arap yağı bol buldu mu kışına başına sürermiş", "Ağaçtan maşa, Kürtten paşa olmaz" can be found in hyperlink urban dictionaries.

in the region. Such discourse is also utilized by military/bureaucracy circles (Bilgin, 2007), and sometimes has the perception of “cultural, religious, historical, strategic or societal” superiority (Yanık, 2011). It was also noted by many that Turkish foreign policy had experienced an axis shift when JDP was reelected in the 2007 general elections and came to power with more emphasis on its conservative-democrat self-identity until the Arab Spring. Thus, it popularized discussions of Turkey’s role and shift to engage more with the Middle East both publicly and academically (Larrabee, 2007; Aras & Karakaya-Polat, 2007; Altunışık, 2008). However, that is not only sui generis to JDP, as 1990s Sayarı commented “Turkey’s more activist Middle East policy had an unforeseen consequence: increasing Arab concerns about a reemergence of Turkish regional dominance” (1997, p. 46). Therefore, the ME image and positioning of Turkey in it may be shaped by the ideological stance and social identity of the participants, which was controlled by both groups.

4. Methodology

This phenomenological study is designed to answer how the academic knowledge of the Middle East as a region affects the understanding of its definition and boundaries--as well as whether or not the region includes the participants’ home-country-Turkey. Therefore, 40 Turkish academics from two different groups divided across their academic exposure to the “Middle East” as an IR system/area were interviewed. The reason for choosing “academic knowledge” instead of other types of expertise —such as the ones gained through personal interest, journalism, and NGO work— can be justified through;

- a. the necessity to keep factors other than area knowledge —such as intellectual/educational level and background, work environment, pre-university education, political experiences, and inclination— across these two groups as constant as possible; where the universities provided the best feasible solution,
- b. diminishing the possibility of sympathy towards the region’s coming before knowledge,
- c. the nature of graduate-level academic knowledge which requires students to discuss stereotype-consistent and inconsistent information together.

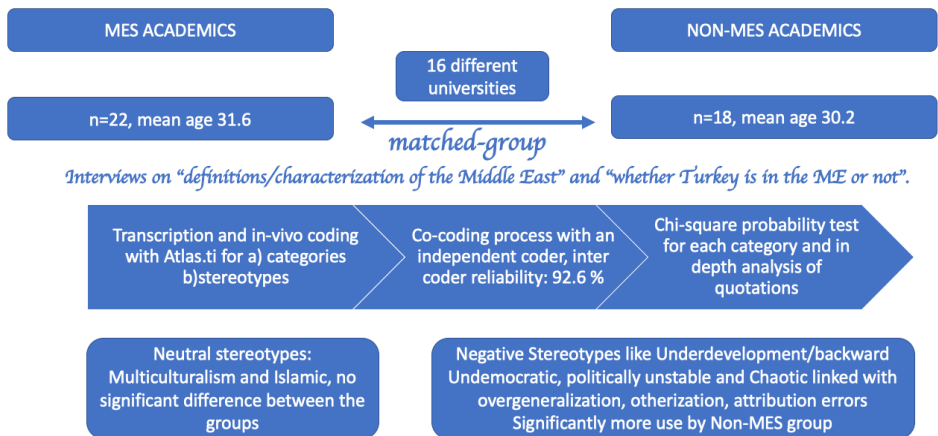
To test these presumptions, participants were additionally interviewed in depth about their personal and academic backgrounds and interests of the ME. Initially, for every participant from the MES group, an equivalent participant from the other group in terms of background (educational background, socioeconomic status, upbringing, political inclination, education before university, the university-affiliated to) was selected. Therefore, 22 MES scholars who had their graduate studies in the Middle East as an International Relations (IR) system/Area Studies region and 18 non-MES scholars^{vi} without any exposure to “Middle East Area/Studies” academically were recruited from 16 different universities from seven cities/regions.

The participants were first interviewed on their definition of the ME and its boundaries. After disclosing their perceptions of the Middle East, the interviewees were presented with a basic question to elaborate on: “Is Turkey in the Middle East?” along with why and how they position the country concerning the region. Moreover, MES scholars were also interviewed about their MES education and research in the field. The answers were coded with the qualitative analysis software, Atlas.ti, by the researchers for the patterns in their answers which are mentioned in the finding section as “categories”. Simultaneously, the data were coded for stereotypes regarding the literature, i.e. using stereotypic generalization language, cognitive fallacies/biases such as attribution errors, negative verbal/non-verbal criticism, etc. To enhance coding objectivity, an independent coder with a psychology background co-coded the data and the inter-coder agreement was calculated as 92.6%. The overlaps between categories and stereotypes are studied in detail and shape the final argument about negative stereotyping categories. Finally, to see the difference between the groups, a chi-square probability test was utilized under each category, where the results are presented in the footnotes of the paper. The concepts and main arguments derived from the data will be presented concerning the psychological stereotyping theory as the main framework along with the debates concerning area studies. Therefore, the study tries to test the following hypotheses:

^{vi} Participants were from seven cities from different regions of Turkey and 16 different universities, age range is 23 to 42; the mean age among MES scholars is 31.6 and among non-MES scholars is 30.2.

1. Non-MES scholars are expected to use more stereotypes (either negative/positive) in general compared to their correspondent MES scholars (when the two groups are controlled by other demographic and sociopolitical factors, except the education they receive in terms of area studies). The MES scholars would engage in less stereotyping either positive or negative, due to the experienced complexity and heterogeneity of the region they study, i.e. due to having more detailed and contradictory information on the region.
2. Despite their exposure to similar stereotypical images in the public domain, media, and previous educational background; both groups are expected to refer to common stereotypes about the region, due to automaticity; whereas non-MES scholars will depict the region more in line with these stereotypes; whereas MES-scholars will not (See Table 1).

Table 1: Chart for Methodology

Moreover, the study tries to answer the following questions through its descriptive methodology: a) What are the different categories that emerge in these two groups' perception of the Middle East and characterization of the region and positioning Turkey concerning the Middle East? b) What are the possible roots of prejudices/stereotypes and how are they justified? c) What are the intellectual debates addressed by the scholars about Middle East perception and characterization?

5. Findings: Defining the subject: The Middle East is ...

Both MES and non-MES scholars were asked to locate the ME geographically and describe it briefly, to figure out how area knowledge interferes with the perception of the region. The question triggered various categories which were analyzed in line with stereotyping literature.

Proving the assumptions, MES scholars depicted a more heterogeneous and complex definition based on their academic knowledge. With the emergence of the early works on the problematization of the region, constructing, naming, and locating the ME have constituted an important debate. Therefore, MES scholars immediately identified the term as “problematic”, “debatable”, “constructed” and “Eurocentric”, rather than accepting a given territory:

This is a very debatable issue. Even what we call the 'Middle East' is something constructed. What we call the ME has been defined as only the Arab world for a time ... Recently, Af-Pak was included ... But I perceive a 'core' and a 'periphery' (MES, ID: 20).

The internalization and translation of the terms “Near East” or “Middle East”—despite these terms taking Europe/the West as their reference point—was the starting point. Turkish scholars had also debated which and whose ME we are talking about and generally concluding the region is a “construct” whose geographical, cultural, and ideological frontiers can occasionally change:

The ME does not have a geographical definition, thus here emerges the difficulty in sketching that out. It is a region defined to be dominated by the Western powers, to be exploited, plus it is a very recent term and we

perceive it as such. Despite this, we use the term because it became well-established over time (MES, ID: 19).

Therefore, Area Studies debates over the construction of the region had primed the MES scholars to challenge the question itself, instead of taking the region as a simple given phenomenon and depicting a more complex and heterogeneous ME. Dividing the region into “historically and culturally meaningful” sub-regions was one of these patterns:

The ME is rather a historical naming given to the region as it was on England’s way to India ... There is a great map and a small map ... Thus, while I am studying, I prefer to use sub-regions like the Levant, the Gulf, etc., but since each region interacts, if you ask me to draw a picture of the ME, I will choose the greater one, as even Af-Pak is related (MES, ID: 10).

However, non-MES scholars with comparable intellectual backgrounds except the above discussions and information depth did not problematize the concept and rather gave simplistic definitions:

What comes to my mind first are Syria, Lebanon, Egypt, Iraq, and the south of our country generally (Non-MES, ID: 26).

Generally, non-MES scholars consistently sketched out the region according to their sources of information, which appeared to be mainly Western and Turkish media, and described it as a given geographical territory.

As far as I know, Iraq, Iran, Syria, Morocco, I think Afghanistan, and Pakistan were also included; the group is composed of these countries. They are on this particular list since they are in the ME (Non-MES, ID: 36).

Additionally, MES scholars located Turkey in the ME based on the current MES literature, whereas the non-MES scholars had different tendencies based on the long-standing and somehow ideological dichotomy between Turkey’s Middle Eastern and European identities:

When you say ME, even if it should not pop up, Turkey comes as the first thing in my mind. Because, I believe that Turkey geographically belongs to Europe, rather than Iran, Iraq, Syria, Afghanistan, and these countries (Non-MES, ID: 29).

Therefore, while the majority of non-MES scholars made the point that Turkey is rather European or an “exceptional bridge”; MES scholars’ indicated that claiming Turkey is in the ME does not exclude it from Europe, as one country can be a part of different regions and systems. Participants were also encouraged to think aloud and justify their positioning: Their answers were coded into two main categories as references to (1) historical, political, and geographical connections and (2) similarities/differences of Turkey to/from what was supposed “Middle Eastern”. For instance, IR scholars indicated historical connection was a factual criterion used in drawing the borders of the Middle East and including Turkey in it:

As we have defined the ME at the beginning of the interview, and based on the criteria I mentioned in terms of the Ottoman past; Turkey is the main heir... Therefore, from the historical point of view, it is a part of the ME (MES, ID: 13).

On the other hand, for non-MES scholars, history intertwines the country and the region, without really making the former a part of the latter:

We are not directly in it, but we have lots of connections. We have our histories shared, Iraq and Syria... In the end, they were the Ottoman soil for centuries...Therefore, in a way, we have had cultural and economic ties for a long time, say for centuries and it is hard to break. Since we have the geographical proximity, our relations continue. Thus, I think we are intertwined but still, I claim we are not a part of it. But I would have said we were if we had the same political climate as the ME... (Non-MES, ID: 34).

Cross-checks with their answers of the perception of the ME reveal that for the participants who draw Turkey reactively outside of the region, the ME itself is rather a politically unstable, war-like and chaotic environment. Therefore, the

above patterns in historical connection exemplify how the same factual information can be interpreted due to motivation especially when the information is lacking. For the ones who claimed Turkey is in the ME historical connection is one criterion for involvement, whereas for the non-MES group who overwhelmingly interpreted the region as negative; Turkey was not its part and the historical connection was neither unmentioned nor utilized for the counter-argument.

Political connection, on the other hand, seems to be a criterion that had more consensus on, however more than half of the non-MES scholars claimed Turkey's involvement is a minor issue that occurs due to geographical proximity and governmental tendencies and does not satisfy to make country a part of the system; since the perception of the ME is negative:

Turkey is a buffer zone and I think there are interventions of the Europeans and the Americans for the region, as well as for us. Due to the location, especially in recent years, due to refugee crises and conflicts, they still want us as a buffer, I mean. Because, we are not similar to the ME, in terms of our political and judicial systems, it is close to Europe, not to the ME. Thus, no one prefers us to be involved in the ME and I think even though we are getting close to that region, it is not at that level... (Non-MES, ID: 35).

Finally, all of the non-MES scholars acknowledged the geographical connection either as a justification or a misleading criterion for Turkey's being in the ME. Referring back to Turkish ambiguity in the East vs. West dichotomy, at the surface, finding supportive arguments for both answers is easy due to the heterogeneity and ethnic/cultural heritage of the Ottoman Empire. From the stereotyping literature; a lack of in-depth knowledge of the region might have triggered the stereotypical homogeneity claims of the region and people differentiate themselves from the stereotypes of the region.

6. Stereotypes of the Region: For you, what characterizes the ME?

The second question, "Which cultural and political characteristics do you attribute to the region?" was intended to bring out common stereotypes. The

qualitative analysis revealed several negative perceptions of the ME as “underdeveloped”, an “undemocratic and politically unstable place”, “a chaotic place” and more neutral perceptions as “a multicultural place” and a place connoting “Islam”, where significant differences between MES and non-MES scholars were observed in terms of their tendencies to utilizing these stereotypes.^{vii} The two groups were also differentiated by knowledge asymmetry and the way they positioned Turkey vis-à-vis the region by utilizing certain stereotypes, as most MES scholars located Turkey in the ME, the non-MES scholars perceived the region as an outside entity, using the “Turkey is a Middle Eastern country” schema either as a criticism of recent policies or as an argument for Turkey’s superiority, depending on their ideological stances.

6.1 Negative stereotypes and stereotype-knowledge

First of all, as an important negative stereotype, it is significant that “underdevelopment/backwardness” was often mentioned by non-MES scholars. In line with the ultimate attribution error phenomenon, wherein negative stereotypes might be attributed internally to the stereotyped group, these negative stereotypes are not only attributed underdevelopment to the region, but also argued that it was endemic to the society and people of the region:

Technologically underdeveloped/backward but has fertile lands, and is attractive in terms of its oil reserves. In terms of people, it has not developed much, not a kind of place where people can present their culture and have better lives, but rather a place that is already ready to be exploited (Non-MES, ID: 38).

Similar arguments were common among non-MES scholars, who tended to differentiate Turkey from the ME or the “rest of the ME”; where social identity division between “us” and “them (the people of the ME)” might have played a

^{vii} The chi-squares were also computed as a supportive analysis and the results indicate that these differences between MES and non-MES scholars is also statistically significant at $p < .05$ for the negative stereotypes; as the code “underdeveloped” had $X^2(1, n=40) = 12.03$; $p = .00$; and the code “undemocratic and politically unstable place revealed $X^2(1, n=40) = 4.41$; $p = .04$.

role in attributing negative characteristics to the internal factors. In fact, similar cases of negative stereotypes and prejudices against the region have been covered by other authors. For instance, describing difficulties teaching MES in the US due to the stereotypes^{viii} were studied; however, such a discussion is missing in the Turkish context. In line with these studies, in our interviews, the sources of information were important for understanding why the non-MES scholars elaborated on their “*observation*” of the ME as an “underdeveloped” place, which many acknowledge stems from “*media coverage*” of the region:

I don't know whether it is because of how the media depicts it, but as far as I see the area is underdeveloped mainly. The place where Muslims predominantly live, plus not being developed, being poor, etc. is what comes to my mind but I do not know how true they are (Non-MES, ID: 27).

Even though some non-MES scholars felt doubt about the accuracy of their stereotype knowledge, generally their evaluations of the region were in line with how the media portrayed it. The role of mass media in producing, activating, and maintaining stereotypes becomes clear because it provides “vicarious contact” for people who have no or minimal direct contact with the region (Ramasubramanian, 2007). In other words, media depictions of negative images and stereotypes might create a biased and shady knowledge of the region, as well as a sense of familiarity fed by similar media coverage. Therefore, the non-MES scholars are not enabled and motivated to think about any stereotype-inconsistent information; whereas MES scholars had to actively engage with stereotype-consistent and inconsistent information throughout their studies, such means as classroom discussions, fieldwork in the region, or in-depth analyses of cases. Otherwise, without such motivation of active engagement, due to the automaticity of stereotypes, there is a tendency to select stereotype-consistent information, even if stereotype-inconsistent information is also present. The following is a clear example of the case, as this non-MES scholar claims the people of the region are naïve and emotional, and that they fail to ask for their rights; despite the recent

^{viii} Please recall previous discussion about media and textbook references in the US in the literature section.

examples like the 2009 Iranian electoral protests and 2011 Arab Spring received widespread coverage in the Turkish media:

It is a region where people are gathered together with more warmth and passion; they are more helpful but less educated, and so naïve that they don't even challenge how they are being ruled and ask for human rights, yet interestingly they are the ones who need to ask for human rights more ... and in terms of political culture they have more emotional connections with their leaders and ask less about their rights (Non-MES, ID: 29).

On the other hand, MES scholars were also quite aware of the stereotypes used by their non-MES colleagues to characterize the region. In other words, neither group differs in terms of their “stereotype knowledge”, which may be due to their backgrounds as growing up in the same country, reading the same history textbooks, and observing the same media images. MES scholars, however, after retrieving the stereotype, use counter-arguments to prevent themselves and their audience from overgeneralizing the facts or propagating their misconceptions. This seems in line with Devine’s (1989) theory that stereotypes are activated automatically and are shot down with an active effort. Therefore, we suggest MES education provides the tools for such “active effort” with its deconstruction and critique of the region, its images, and its stereotypes, as well as through academic and in-class debates on issues such as scaling, Orientalism, otherization, and exceptionalism.

Finally, in terms of chaos, non-MES scholars were more likely to use incendiary wording like “a very bloody region”, “bombs, wars and bloodshed”, and “children who lose their body parts” whereas most MES scholars either did not mention or largely criticized this perception. This tendency also runs parallel with their observed hesitation to generalize and stereotype and can be considered as a conscious effort to curtail the activated stereotype knowledge, as Devine (1989) proposed, as they have the same stereotype knowledge, but do not apply it in their understanding of the region. Thus, MES scholars criticize this “chaos” perception, referring to “pop politics” books depicting the region as a place characterized only by tension:

People see political instability, late nation-statehood, unconsolidated democracies, and a region where there are sad events and problems. But, I don't perceive it as pure chaos, and I get angry when I see these things like 'the Middle East is a Boiling Cauldron', 'the Middle East is a Witch's Brew', etc. It is always depicted like that and I think the more it's depicted like that, the more likely it is for us to perceive it as such (MES, ID: 16).

In terms of positioning Turkey mentioning differences was more common in non-MES scholars who also positioned Turkey outside the region and claimed differences were their main reason. Even though this sense of “difference” is not backed up with specific examples; the most cited explanation was Western identity and cultural modernity:

Even though Turkey seems to have the ME religious culture, it is more of a Western country in terms of much of its institutional values. We see it in economic development, cultural values, and even political stability. There are more conflicts in the ME (Non-MES, ID: 39).

Moreover, this Western/European identity and modernity seems to bring a sense of “superiority” for some participants, which was in line with the soft-power/role model discourse of the late 2000s. Nevertheless, it can also be interpreted as an Orientalist view:

I think we can help them [the Middle Easterners] to interact with Europe or we can be the coordinator in their relations with Europe. I think we are one level superior to them in every aspect. Beyond being modern, we can be their negotiator, and we can help them in many aspects, in terms of goods, technology, they can get know-how from our universities, such cases... (Non-MES, ID: 36).

The general pattern of not attributing an ME identity to the country by the general public is criticized as “otherization” by some MES scholars:

[ME] is our “the other”. The one that Turkey otherizes, the place she describes by asking the question “What should I not be?” and has the anti-ME position by claiming “No, I am not Middle Eastern”; but due to all these historical connections, she is ... (MES, ID: 21).

6.2 Neutral (and Neutral-like) stereotypes

Neutral stereotypes such as “multiculturalism” and “connoting to Islam”^{ix} were utilized by both MES and non-MES scholars, despite their framing significantly diverged: Both groups described the region as multicultural but non-MES scholars did not elaborate much on that:

Even though I am not sure whether it is right or wrong, in my mind, as much as I learned from the media, even though I know it is a multicultural, predominantly Arab culture, an Arabo-Persian mix comes to my mind. They have a similar culture (Non-MES, ID: 32).

On the other hand, MES scholars elaborated more on “multiculturality” in line with area studies literature to back up their arguments against essentialism and ME exceptionalism:

They only “have the language in common”, but no, in fact, to claim “the widespread language is the common one” is also wrong. When you consider Israel and Iran you realize the language is also not common... There are theories of exceptionalism, as you know, Arab exceptionalism, exceptionalism based on Islam. Mostly these are cultural explanations. ... when you look at ME exceptionalism, neither is their particularities recent phenomenon nor was the ME always like that. The region neither became underdeveloped since becoming Muslim nor became underdeveloped since becoming Arab. There have been times in history when the ME was much better than the West, something like the Golden Age of Islam (MES, ID: 19).

^{ix} The chi-squares were also computed as a supportive analysis and the results indicate that these differences between MES and non-MES scholars revealing in terms of neutral stereotypes there is no statistically significant difference between both groups; as category “is multiculturalism” turned out $X^2(1, n=40) = 2.12; p = .14$; not significant; and the code “Islam” had revealed $X^2(1, n=40) = 0.33; p = .56$ results.

The second category “connoting Islam” is also framed differently between groups, for the non-MES scholars Islam is rather a homogenous cultural entity, and the main characteristics of the region deeply affect other characteristics:

I believe also the reason [for backwardness] is that it is a closed society. It is not open to new things, and I believe this is because of Islam's dark side; within their framework of Islam, their society is closed to novelty. And by now, they have lost their ability to do something new, something different (Non-MES, ID: 40).

The notion of the ME as a homogenous Arab and/or Muslim territory had been challenged as a common misconception by MES scholars since the 1970s, who depict the politicized connections between these two phenomena: For instance, Keddie observed that there were more Christians in the Arab world than in Iran and Turkey and that, while Christian Arab intellectuals extol the virtues of Islam, the latter two nations are more likely to emphasize the harm Islamic institutions wrought on their identities (Keddie, 1973). Therefore, the common “Arabs are Muslim” stereotype had emerged. On the other hand, MES scholars generally warned about Orientalism, exceptionalism, and essentialism, noting that appreciating a fact and advocating a stereotype are two different things:

I will say that Islam is one of the main predictors in the ME, but in saying this, we should not be Orientalist ... thus, culturally it is a region dominated by Muslims, though neither does that mean that Islam is a homogenous unity, as not all Muslims are the same Muslims (MES, ID: 11).

Therefore, considering the region as more heterogeneous and paying attention to its nuances seems to prevent MES scholars from falling into the trap of stereotypical thinking about the region. In other words, those who received a formal education in MES might be better equipped to combat stereotypical thinking through active discussion about stereotype-consistent and -inconsistent information and greater contact with the region.

Lastly, these two stereotypes were also cited as similarities of Turkey to the ME due to its Ottoman past and Muslim majority. However, for the non-MES scholars, these were just “relations” inadequate for a Middle Eastern identity:

I would not be able to say all of the countries in the ME, but most are Muslim states and we have a connection there (Non-MES, ID: 36).

In sum, the quotations from interviews emphasize the link between identity, motivation, and active effort in terms of automaticity theory and information. As proposed in assumptions, the less information-depth they have (non-MES group), the more negative stereotypes they started to attribute, and the more eager they become to otherize ME and perceive Turkey as exceptional. On the other hand, due to their active efforts and area knowledge, MES scholars had a less stereotypical image of the region and grasped the Turkish Middle Eastern identity as a fact, shutting down and criticizing the negative stereotypes common in the general public.

7. Conclusion

This phenomenological study summarized the 40 interviews with MES and non-MES scholars, whose differences other than academic knowledge of the region were controlled. The role of education and related information depth in defining the region and its boundaries were investigated. The assumptions drawing a link between stereotypes and knowledge were tested. To prompt the stereotypes, the participants were asked to define the ME geographically to test whether the groups would differ in terms of how cognitively complex or simple their definitions would be; and what type of stereotypes they would attribute to the region. The results indicated that non-MES scholars had more tendencies toward negative stereotypes, as well as having a homogenous and simple image of the ME, usually falling into the traps of Orientalist and exceptionalist thinking in their understanding of the region and Turkey’s involvement in it. On the other hand, MES scholars with more information depth depicted a more complex, heterogeneous ME, utilized fewer stereotypes, and criticized common negative stereotypes despite being aware of these. These patterns support Devine’s automaticity theory as stereotype knowledge is acquired through socialization and

is automatically activated, and conscious effort and motivation are required to stop stereotypes from being manifested as prejudices. Therefore, while both groups recalled similar stereotypes about the ME—those commonly depicted by the media—the MES scholars hesitated to employ these stereotypes uncritically, so elaborated counterarguments that depicted their line of reasoning. They also backed up their assertions with discursive themes from MES like scaling, Orientalism, exceptionalism, and so forth, along with stereotype-inconsistent information. Even though some of this stereotype-inconsistent information is explainable through the different sources of information available to MES and non-MES scholars like books and recent events, etc., non-MES scholars rather tended to use stereotype-consistent information. This was also in line with Johnston and Macrae’s findings that unless participants are forced to focus on both stereotype-consistent and -inconsistent information, they tend to employ the former. The MES scholars’ education was evident in the way they conducted themselves in their interviews through their reference to the literature and relevant themes of Middle Eastern scholarship and courses.

To sum up, the value of this research lies in its capacity to propose a way to challenge especially negative stereotypes about the ME by education. Considering the various sources of mainly negative stereotypes, like the mass media, social media, non-explanatory history textbooks, and popular politics/Middle Eastern books^x, understanding how stereotypes work is important, especially in a region having a lot of human and political contact and interaction with other Middle Eastern countries. However, a specific education on the region which provides room for discussion and presents stereotype-inconsistent information as well may lead people to actively shut down these stereotypes and reduce their prejudices for the sake of cultural harmony.

^x Turkish history teaching until recently had the stigma “Arabs betrayed the Ottomans” which was part of the nation-building strategy of the early Republican era, see Çiçek (2012). However, the discourse in textbooks has dramatically changed since the 2010s, and one early study of the effect of the 2012 secondary school books suggests that not much prejudice is exhibited on the part of Turkish children towards Arabs, see Işık, Hasan, and Abdülcelil Gök (2017).

REFERENCES

- Abu-Lughod, L. (2001). Review: ‘Orientalism’ and Middle East Feminist Studies, *Feminist Studies*, 27(1), 101-113.
- Akgün, M., Perçinoğlu, G. and Gündoğar, S. S. (2010). *The perception of Turkey in the Middle East*. Tesev Publications.
- Aksoy, B. & Karaçalı, H. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Ortadoğu algısı (Sinop Üniversitesi örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 14-27.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Altunışık, M. (2008) The possibilities and limits of Turkey’s soft power in the Middle East. *Insight Turkey*, 10(2), 41-54.
- Altunışık, M. B. (2009). Worldviews and Turkish foreign policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey*, 40, 169-192.
- Altunışık, M. and Tür, Ö. (2004). *Turkey: Challenges of continuity and change*. Routledge.
- Andreoletti, C., Leszczynski, J. P., & Disch, W. B. (2015). Gender, race, and age: The content of compound stereotypes across the life span. *The International Journal of Aging and Human Development*, 81(1-2), 27-53.
- Bülent, A. and Polat, R. K. (2007). Turkey and the Middle East: frontiers of the new geographic imagination. *Australian Journal of International Affairs*, 61(4), 471-488.
- Aydon, M. (1999). Determinants of Turkish foreign policy: Historical framework and traditional inputs. *Middle Eastern Studies*, 35(4)4, 152-186.

- Balcı, A. and Miş, N. (2008). Turkey's Role in the Alliance of Civilizations: A New Perspective in Turkish Foreign Policy?. *Turkish Studies*, 9(3), 387-406.
- Bilgin, P. (2004). Whose 'Middle East'? Geopolitical inventions and practices of security. *International Relations*, 18(1): 25-41.
- Bilgin, P. (2007). Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: The Uses of "Geopolitical Truths" in Turkey. *Political Geography*, 26(7), 740-756.
- Bilgin, P. and Bilgiç, A. (2011). Turkey's 'new' foreign policy toward Eurasia. *Eurasian Geography and Economics* 52(2), 173-195.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2008). Modernity, Identity, and Turkey's Foreign Policy. *Insight Turkey*, 10(1), 55-76.
- Brylla, C. (2023). *Why Do Stereotypes Exist? In Documentary and Stereotypes: Reducing Stigma through Factual Media* (pp. 23-52). Cham: Springer International Publishing.
- Cox, W. T., & Devine, P. G. (2015). Stereotypes possess heterogeneous directionality: A theoretical and empirical exploration of stereotype structure and content. *PloS one*, 10(3), <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0122292>
- Çiçek, M. T. (2012). Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve "Arap İhaneti". *Divan Dergisi*, 169-188.
- Dai, Hsan D. (2005). Transformation of Islamic political identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. *Turkish Studies*, 6(1), 21-37.
- Davutoğlu, A. (2010). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Davison, Roderic H. (1960). Where is the Middle East?. *Foreign Affairs*, 38(4), 665-675.

Devine, Patricia G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(1), 5-18.

Eagly, A. H., Nater, C., Miller, D. I., Kaufmann, M., & Sczesny, S. (2020). Gender stereotypes have changed: A cross-temporal meta-analysis of US public opinion polls from 1946 to 2018. *American Psychologist*, 75(3), 301.

Eaton, A. A., Saunders, J. F., Jacobson, R. K., & West, K. (2020). How gender and race stereotypes impact the advancement of scholars in STEM: Professors' biased evaluations of physics and biology post-doctoral candidates. *Sex Roles*, 82, 127-141.

Fiske, S. T. (2017). Prejudices in cultural contexts: Shared stereotypes (gender, age) versus variable stereotypes (race, ethnicity, religion). *Perspectives on Psychological Science*, 12(5), 791-799.

Forscher, P. S., Mitamura, C., Dix, E. L., Cox, W. T., & Devine, P. G. (2017). Breaking the prejudice habit: Mechanisms, timecourse, and longevity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 72, 133-146.

Griswold, William J. (1975). The Image of the Middle East in Secondary School Textbooks. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED117013.pdf>

Haddad, B. and Schwedler, J. (2013). Editors' Introduction to Teaching about the Middle East Since the Arab Uprisings. *PS: Political Science & Politics*, 46(2): 211-216.

Hobbs, R., Cabral, N., Ebrahimi, A., Yoon, J., & Al-Humaidan, R. (2010). Combating Middle East stereotypes through media literacy education in elementary school. In the *annual meeting of the International Communication Association*.

- Hourani, A. (1991) How should we write the history of the Middle East?. *International Journal of Middle East Studies*, 23(2), 125-136.
- Hilton, J. L., and William von Hippel. (1996) "Stereotypes." *Annual review of Psychology* 47(1), 237-271.
- Işık, H. and Gök, A. (2017). Türkiye’de Okutulan Tarih Ders Kitaplarındaki Araplarla İlgili Konulara Dair Öğrencilerin Görüşleri ve Arap Algısı. *Journal of Faculty of Education* 6(1), 196-211.
- Jarjour, R. and Chahine, J. (2007). Media image of the Middle East. *Media Development*, 54(2).
- Keddie, N. R. (1973). Is There a Middle East?. *International Journal of Middle East Studies*, 4(3), 255-271.
- Khalidi, R. (1998). The “Middle East” as a framework of analysis: Re-mapping a region in the era of globalization. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 18(1),74-81.
- Larrabee, F. S. (2007). Turkey Rediscovered the Middle East. *Foreign Affairs*, July/ August, 103-114.
- Landy, F. J. (2008). Stereotypes, bias, and personnel decisions: Strange and stranger. *Industrial and Organizational Psychology*, 1(4), 379-392.
- Lippmann, W. (1965). Public opinion. 1922. https://monoskop.org/images/b/bf/Lippman_Walter_Public_Opinion.pdf
- Mango, A. (1968). Turkey in the Middle East. *Journal of Contemporary History*, 3(3), 225-236.

Johnston, L. C., and Macrae, C. N. (1994). Changing social stereotypes: The case of the information seeker. *European Journal of Social Psychology*, 24(5), 581-592.

Osland, J. S., and A. B. (2000). Beyond sophisticated stereotyping: Cultural sensemaking in context. *The Academy of Management Executive*, 14(1), 65-77.

Rahn, W. M. (1993). The role of partisan stereotypes in information processing about political candidates. *American Journal of Political Science*, 37, 472-496.

Ramasubramanian, S. (2007). Media-based strategies to reduce racial stereotypes activated by news stories. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 84(2), 249-264.

Pettigrew, T. F. (1979). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5(4), 461-476.

Sayarı, S. (1997). Turkey and the Middle East in the 1990s. *Journal of Palestine Studies*, 26(3), 44-55.

Said, E. (1979) *Orientalism*. 1978. New York: Vintage 199.

Scharrer, E., & Ramasubramanian, S. (2015). Intervening in the media's influence on stereotypes of race and ethnicity: The role of media literacy education. *Journal of Social Issues*, 71(1), 171-185.

Sperry, C. (2006). Seeking truth in the social studies classroom: Media literacy, critical thinking and teaching about the Middle East. *Social Education*, 70(1), 37.

Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Clinical Psychology*, 18(2), 183-190.

T treault, M. A. (1996). Deconstructing the other: Teaching the politics of the Middle East. *PS: Political Science & Politics*, 29(4), 696-700.

Yanık, L. K. (2011). Constructing Turkish “exceptionalism”: Discourses of liminality and hybridity in post-Cold War Turkish foreign policy. *Political Geography*, 30(2), 80-89.

Yeşiltaş, M. (2014). Stratejik Derinlik’in Jeopolitik Tahayyülü. *Türkiye Ortadoğu alışmaları Dergisi*, 1(1).

Yılmaz, K., & Yiğit,  . (2010). Pre-Service social studies teachers’ perceptions of Europe, the Middle East, and the neighboring countries of Turkey. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 318-334.

KÜÇÜK DEVLETLERİN GÜNCEL DIŞ POLİTİKA VE GÜVENLİK SÜREÇLERİ: KORUNAK ARAYIŞI İÇİNDE DENGELEME VE İTTİFAK^{xi}

Dilaver Arıkan AÇAR*

ÖZ

Küçük devletler, uluslararası alanda dış politikalarını rahat yürütebilmek ve güvenliklerini sağlamak için bireysel kısıtlı kapasitelerinin ötesinde etki sahibi olmaya çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda küçük devletler, dış ilişkilerini yürütmek ve güvenliklerini sağlamak amacıyla kendilerinden güçlü devletler ile müttefik olma, ya da çoktarafli ittifaklara dahil olma eğilimindedirler. Küçük devletler sınırlı imkanları dahilinde uluslararası konjonktürün getirdiklerini kendileri için en iyi şekilde değerlendirmek ve yapısal zayıflıklarının üstesinden gelerek varlık göstermeye çalışmaktadırlar. Bu makalede, Uluslararası İlişkiler disiplinin gelişimi çerçevesinde küçük devletlerin tarihsel olarak kavramsallaştırılması ve kuramsal çerçeveye oturtularak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda makale, küçük devletlerin güncel dış politika şekillendirme ve güvenlik sağlama eğilimlerinin odağına dengeleme ve ittifak oluşturma yaklaşımlarını alarak değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, küçük devlet çalışmalarına güncel bir analitik araç katkısı olarak geliştirilen 'korunak arayışı' yaklaşımı farklı küçük devlet vakaları üzerinden tartışılarak güncel konjonktürde küçük devletlerin uluslararası

^{xi} Bu çalışmanın ilk versiyonu, 13-14 Ekim 2022 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen 'VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi: NATO ve Türkiye' başlıklı kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

(arikan.acar@yasar.edu.tr) <https://orcid.org/0000-0001-8582-329X>

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XVI, No. 2, (Ekim 2023)

Geliş Tarihi: 26 Eylül 2023

Kabul Tarihi: 28 Ekim 2023

Bu makaleden alıntı yapmak için: Açar, D. Arıkan (2023, Ekim). Küçük Devletlerin Güncel Dış Politika ve Güvenlik Süreçleri: Korunak Arayışı içinde Dengeleme ve İttifak, *YDÜ SOSBİLDER*, 16(2), 280-309.

alandaki varlıkları ve sürdürdükleri politikaların boyutlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanması da hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Küçük Devletler, Uluslararası İlişkilerde sıklet, ittifak ilişkileri, NATO bütünleşme süreçleri, Küçük Devlet güvenliği, Korunak Arayışı yaklaşımı*

ABSTRACT

CONTEMPORARY FOREIGN POLICY AND SECURITY PROCESSES OF SMALL STATES: BALANCING AND ALLIANCE IN SHELTER SEEKING

Small states seek to exert influence on the international stage beyond their limited individual capacities to conduct foreign policy and ensure their security. Accordingly, small states have a tendency to ally with stronger states or join multilateral alliances to conduct their foreign relations and ensure their security. Small states seek to make the best use of international circumstances and overcome their structural weaknesses in order to survive with their limited resources. This article aims to examine the historical conceptualization and theoretical framework of small states as a part of the development of the discipline of International Relations. This article aims to evaluate the current foreign policy design and security provision tendencies of small states by focusing on theories to balancing and alliance building. This work thus aims to contribute to a better understanding of the dimensions of the presence and policies of small states in the international arena in the current conjuncture by discussing the 'shelter seeking' approach in small state studies to contribute to a better understanding of how small states survive by discussing through different small state cases.

Keywords: *Small States, size in International Relations, alliance relations, NATO integration processes, Small State security, Shelter Seeking approach*

1. Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde “küçük devlet” kavramının gelişimi ve kullanımı, devletleri uluslararası alandaki özgül ağırlıklarını yansıtan kavramsallaştırmaların yeni bir boyuta taşınmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak uluslararası ilişkilerdeki başat güçlerin 19. yüzyıldan itibaren “Büyük Güçler” olarak tanımlanmaya başlaması sonrasında, 20. yüzyılda göreceli olarak Büyük Güç addedilmeyen, ancak, özellikle bölgelerindeki gelişmeleri etkileyebilen ve bu durumlarını özel ortamlarda bölge dışına da taşıyabilecek devletlerin de “orta boyutta/ölçekte güçler” olarak tanımlanmaya başlaması sonrasında geriye kalan devletlerin tanımlanmasında “küçük devlet” kavramının

kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Maas, 2020, ss. 24-29). Bu çerçevede küçük devletlerin, büyük ve orta boyuttaki güçlerden farklılaşmış ve belirgin özelliklere sahip bir analiz birimi olarak Uluslararası İlişkiler disiplinde kullanıldığı söylenebilir (Jesse & Dryer, 2016).

Devletlerin, özellikle kapasite ve yetkinliklerinin mukayesesi, ilaveten de birbirlerine karşı ve uluslararası sistem nezdindeki izafi pozisyonları göz önünde bulundurularak yapılan bu genel tanımlamaların aslen genel geçer olmayan ve nesnel kıstaslara dayanmayan sınıflandırmalar oldukları söylenebilir^{xii}. Bu minvalde, uluslararası ilişkiler içerisinde devletlerin boyutlarına ve sıklıklarına ilişkin farklı veçhelerin bir inceleme ve analiz noktası tesis etmeleri yeni değildir. Uluslararası İlişkiler disiplinin ortaya çıkışı öncesinde Büyük Güç kavramının kullanımda olması ve disiplin içerisinde halen kullanılmaya devam etmesiyle bir ölçüde kabul gördüğü de söylenebilir. Bu çerçevede, küçük devletlere dair üzerinde mutabakata varılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Benzer şekilde hangi ülkenin küçük devlet kabul edileceği, ya da küçük devlet boyutunun nasıl tanımlanacağına dair oluşmuş ortak bir yaklaşım da bulunmamaktadır. Ancak, uluslararası alandaki devletleri farklı boyutları ile tasnif etmek için konuyu çalışanlar tarafından kullanılan temel yaklaşımları ortaya koymak mümkündür. Bu bağlamda, küçük devletleri nicel unsurlar gözeterek tanımlamak ve sınıflandırmak -örneğin, fiziksel boyut (ülke yüz ölçümü), nüfus toplam sayısı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla gibi iktisadi veya askeri güç bileşenlerinin miktarının sınırlılığı- mümkün görülmektedir (Jesse & Dryer, 2016, ss. 6-14). Bunun dışında, küçük devletleri nicel unsurlar bağlamında da -örneğin, uluslararası alandaki etki potansiyelleri ve kapasitelerinin sınırlılığı- tanımlamak ve sınıflandırmak mümkündür. Bazı durumlarda ise nitel ve nicel unsurların karma değerlendirilmesi kullanılmaktadır

^{xii}Küçük devletlerin de kendi içlerinde, yine görelî olarak, uluslararası alandaki güç ve fiziksel varlıkları çerçevesinde daha da küçük ve sınırlı görülen özellikleri vesilesiyle mikro devletler olarak da sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu ülkeleri kesin hatlarla küçük devletlerden ayıran üzerinde fikir birliği oluşturulmuş nicel ölçüt ve nitel kıstaslar bulunmamaktadır. Andorra, Monako, Nauru, Tuvalu, San Marino, Vatikan, Lihtenştayn, Saint Vincent ve Grenadinler gibi ülkeler, küçük devlet olarak tanımlandıkları gibi, mikro devlet olarak da addedilmektedirler (Dumieński, 2014). Bu çerçevede küçük devlet kavramına benzer şekilde mikro devlet kavramsallaştırmanın da tek ve üzerinde anlaşılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Egemenlik sahibi bu ülkeler kendilerini küçük devletlerden daha da küçük olarak tanımlamaktadırlar.

(Açar, 2008). Bu yaklaşımlar dışında devletlere dair ve devletlerin kendilerine yönelik algıları da, devletlerin küçük devlet olarak tanımlanmalarında etken olabilmektedir (Thorhallsson, 2009). Bu anlamda, bazı nitel ve özellikle de uluslararası ilişkilere etkileri bağlamında sınırlı kapasitedeki bazı devletlerin kendilerini küçük devlet sınıflandırması içerisinde algılamamaları ve bu tanımlamayı kendilerine yakıştırmamalarını da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan uluslararası ilişkilerin farklı alanlarında etki sahibi bazı ülkelerin kendilerini küçük devlet olarak görmeleri ve belki de yapısalcı çağrışımlarla bu şekilde tanımlamaları da sıkça karşılaşılan bir durumdur.

Mevcut yazında küçük devletlerin tanımı ve tasnifi hususunda ortak ve kapsayıcı bir tanım üzerinde mutabakat sağlanmış değildir. Küçük devletlerin varlığından bahsedilirken, ‘küçük devletler nerede başlarlar ve biterler’ tartışması da ortak bir karara bağlanabilmiş değildir. Bu bakımdan, uluslararası ilişkilerde küçük devlet kavramını kendilerine bir referans noktası alan araştırmaların, küçük devletten ne anladıklarını ortaya koydukları sürece, bu yaklaşımı bir tanımlama ve analiz birimi olarak kullanmalarının Uluslararası İlişkiler disiplininin zenginleşmesine katkıda bulunan bir unsur olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Hey, 2003). Küçük devletleri tanımlama çabalarının ortaya çıkarttığı en genel manada bu devletleri tanımlarken referans alınabilecek ortak özellik ve niteliklerin siyasi, ekonomik ve yönetim sistemlerinin kısıtlı bir kapasiteye sahip olmalarıdır. Bu devletlerin bahsi geçen kısıtlılıkların devletlerin dış ilişkilerindeki güç ilişkilerine katlanarak yansması sonucunda, genelde dışarıdan etkilere, şoklara açık ve dışarıdan yönlendirilmeyi kabul eden, kendi başlarına güvenlik tehditleriyle baş edemeyen ve kısıtlı diplomatik etkiye sahip ve güç asimetrisinden etkilenen aktörler olarak tanımlanabilirler (Baldacchino & Wivel, 2020, s. 7). Bu makalede ‘küçük devlet’ kavramı, yukarıda yer alan tanım çerçevesinde kullanılmaktadır.

Devletlerin kategorize edilmek yoluyla incelenmesinin, uluslararası ilişkilerde halen temel aktör olan devletlerin davranışlarının ve dış politikalarının tahlilinde faydalı bir araç olabileceği söylenebilir. Bu çalışmada, küçük devletlerin tanımlarının yanında; özellikle güvenlik alanındaki ihtiyaçlarını hangi politika araçlarını ve yaklaşımları hayata geçirerek karşılamaya çalıştıklarının, bu devletlerin bireysel boyutta ve ikili ve çok taraflı ittifaklara -Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeliği gibi- üyelik süreçlerinin, bu ittifaklardan beklentilerinin ve bu ittifaklara katkılarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, küçük devlet incelemelerinin kuramsal araştırmalarının boyutuna güncel katkı olarak ortaya koyulan “sığınak arayışı” yaklaşımı çerçevesinde tahlil edilerek bu yaklaşımın ittifak ilişkilerinde kurumsal boyutu tercihlerinin sebepleri ve sonuçları ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede sığınak arayışı yaklaşımı küçük devletlerin uluslararası alandaki varlık ve davranışlarını siyasi, ekonomik ve sosyal bağlamlarda kendisini sağlama almak için daha güçlü devlet aktörleriyle kendi egemenliklerini feda etmeden yakın güvenlik ilişkisi tesis etme yönelimleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Makale, giriş ve sonuç kısımları dahil olmak üzere yedi bölümden oluşmaktadır. Makale akışı içerisinde; öncelikle, Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde küçük devlet tanımlamasının tarihsel arka planı, kavramsallaştırılması ve ilgili kuramsal yaklaşımlar açıklanmıştır. Takip eden bölümde, özellikle küçük devletlerin anlaşılması için Uluslararası İlişkiler kuramlarından süzülerek geliştirilen korunak yaklaşımı/kuramı tanımlamış ve farklı vaka incelemelerinde kullanımına dair bir çerçeve sunulmuştur. Makalede, kavramsal ve kuramsal yaklaşımların yansıtılması ardından gelen bölümde, güncel uluslararası alanda risklerini dengeleyerek aktif şekilde ön plana çıkan bireysel küçük devlet örnekleri tartışılmıştır. Bu çerçevede, Singapur ve Katar’ın bölgesel ve uluslararası rolleri değerlendirilmiştir. Aynı zamanda küçük devletlerin, Katar vakası özelinde, karşılaştıkları önemli kriz süreçlerini nasıl yönettikleri incelenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, küçük devletlerin kurumsal ittifak ilişkilerini (örneğin, NATO’ya üyelik) kolektif güvenlik kavramı ile ilişkilendirilerek, küçük devletleri bu ittifaklara yönelten motivasyonlar, bu tip ittifak içerisinde oynadıkları roller ve bu ittifaklar vasıtasıyla güvenliklerini nasıl sağladıkları gibi hususlar ortaya koyulmaktadır. Makale, yukarıda belirtilen hususların nihai tahlilleri ve varılan sonuçların sunulmasıyla sonuçlandırılmıştır.

2. Uluslararası İlişkilerde Küçük Devlet ve Kavramsallaştırılması

Küçük devlet kavramının gelişimi ve Uluslararası İlişkiler yazınında kendine yer bulmaya başlaması, İkinci Dünya Savaşı sonrasına tekabül etmektedir. Aslen konunun Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişim sürecinde gündeme gelmesi, iki savaş arası dönemde, Milletler Cemiyeti bünyesindeki küçük devletlere dair 1934’te yazılan bir makaleye kadar geriye götürülebilir (Rappard, 1934). Annette Baker Fox’un İkinci Dünya Savaşı sürecinde küçük

devletlerin diplomalarını incelediği 1959 tarihli “The Power of Small States: Diplomacy in World War II” (Fox, 1959) çalışması^{xiii} ve ardından bu çalışmayı Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde genişletip küçük devletleri uluslararası sistem bağlamında tahlil ettiği 1969 basımı “Small States in the International System, 1919-1969” (Fox, 1969) kitabı, küçük devletlerin Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde incelemeye tabi bir sınıflandırma ve kavram olarak ortaya çıkmasında öncü çalışmalar olmuştur. Yukarıda belirtilen dönemler, iki Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan, ya da sömürge boyunduruğundan kurtulup bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin katılımıyla, küçük devlet olarak tanımlanabilecek uluslararası aktörlerin sayısında önemli bir artışa yol açmışlardır. Bu artışa eş bu ülkeler ve daha uzun dönemde kendileri küçük devlet olarak görülen ya da kendilerini bu şekilde tanımlayan ülkelere özellikle Nordik ülkeler ve Malta gibi bazı ada devletleri yanında Pasifik ve Karayipler’deki ada devletlerinden akademisyen ve araştırmacıların geleneksel olarak küçük devletlerin incelenmesine yönelik çalışmalarda bugüne kadar öncülüğü yürüttükleri söylenebilir. Küçük devletlerin sayısı arttıkça bu ülkelere ve dışından konuyu bu ülkelerin farklılıklarına atıfla ele alan çalışmalar da artış göstermektedir. Küçük devletlerin uluslararası alandaki sayılarının hızlı bir biçimde artmasına neden olan bir diğer önemli tarihsel kırılım noktası da Soğuk Savaş’ın sonlanması ve bunun sonucunda Sovyetler Birliği ve Yugoslav Federal Cumhuriyeti’nin dağılmasıdır. Bu gelişmelerle birlikte yeni bir grup küçük devlet bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu ülkelerin çoğunun özellikle Avrupa kıtasında olmaları ve Doğu Bloku’nun Sovyetler Birliği dışındaki eski üyelerinin Avro-Atlantik bütünleşmesi sürecine dahil olması, bu ülkelerin yeni dönemdeki politika ve uluslararası ortamdaki rollerinin küçük devlet politikalarının incelenmesi açısından önemli vaka örnekleri teşkil etmektedir.

Küçük devlet çalışmalarının ilk safhalarında; bu ülkelerin nasıl tanımlanabileceği (Väyrynen, 1971) ve uluslararası ilişkilerde (Schou & Brundtland, 1971; Fox, 1969; Mathisen, 1971) ve uluslararası kurumlarda (Vandenbosh, 1964) özellikle o zamanın başat kuramsal yaklaşımları çerçevesinde

^{xiii} Annette Baker Fox’un “The Power of Small States: Diplomacy in World War II” başlıklı kitabında İkinci Dünya Savaşı kapsamında küçük devlet olarak tanımladığı ve diplomasını incelediği ülkelere birisi de Türkiye’dir.

özellikle güç/küçük güç (Vital, 1967; Väyrynen, 1971) ve küçük devletlerin o dönemlerde eş anlamlı olarak da kullanıldığı zayıf devlet (Bjøl, 1968; Singer, 1972; Handel, 1981) kavramları bağlamlarındaki tartışmalara yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Sonraki dönemlerde Uluslararası İlişkiler disiplininin önde gelen bilim insanlarından olacak olan Robert O. Keohane, 1969 yılında *International Organization* dergisinde yayınlanan “Lilliputians’ Dilemmas: Small States in International Politics” derleme makalesinde (Keohane, 1969), küçük devletlerin uluslararası siyasetteki rollerini o dönemdeki ittifak ilişkileri, bağlantısızlık ve devletlerin eşitsizlikleri üzerinden incelemiş ve ilgili literatürde sıklıkla atıf yapılan ‘Lilliputlular metaforu’^{xiv} (Neumann & Gstöhl, 2004; 2006) üzerinden tartışmıştır. Annette Baker Fox, David Vital, Robert O. Kohane, Raimo Väyrynen ve Niels Amstrup (Amstrup, 1976) gibi yazarların 1960 ve 1970’li yıllarda yaptıkları yayınlar vesilesiyle kavramın, özellikle Kuzey Avrupa/İskandinav ülkelerindeki uzmanlar ve onların kuruluşlarına vesile ve yayın tercihlerinde etkin oldukları *Cooperation and Conflict* gibi akademik dergilerde küçük devletler üzerine yayınların yapılmaya başlamasıyla, yaygınlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Zaman içerisinde ilgili literatürün küçük devlet tanımlamaları, güç ve güvenlik ilişkileri, eşitsizlikler ve büyük/süper güçler ile küçük devletler arasındaki asimetrik ilişkiler çerçevesinden genişleyerek iktisadi boyuta (Katzenstein, 1985) ve askeri ittifak ilişkileri dışında işbirliği alanlarının incelenmesine -özellikle de Avrupa bütünleşmesi sürecinde küçük devletlerin rol ve davranış etkilerinin incelenmesi bağlamlarında (Goetschel, 1998; Wivel, 2005; Thorhallsson & Wivel, 2006; Jakobsen, 2009; Grøn & Wivel, 2011)- giderek zenginleştiği görülmüştür.

Küçük devletlerin, uluslararası alanda rakamsal fazlalığa sahip olmalarına rağmen, varlıklarının ve bu alandaki etkilerinin incelenmesinin fazla öne çıkmadığı da iddia edilebilir. Bu çerçevede, küçük devletler ve özellikle dış politikalarında ortaya koydukları temel yaklaşımlar, ekseriyetle güç asimetrisi çerçevesinde büyük güçler ya da bölgelerindeki orta ölçekli güçlerle

^{xiv} Jonathan Swift’in 1726 tarihli *Gulliver’in Gezileri*’nde, romanın kahramanı Gulliver’in “cüceler ülkesi” Lilliput ve “devler ülkesi” Brobdingnag’a olan ziyaretleri konu edilir. İngiliz Edebiyatının klasiklerinden olan bu eser, aynı zamanda güç ilişkileri üzerinden yapılan siyasi hicvin de en önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilmektedir.

karşılaştırılarak betimlenmeye çalışılmaktadır. Küçük devletlerin görece zayıflıkları, yetersiz kapasiteleri ve pek çok farklı alanda yetkinlik sahibi olmamaları nedeniyle dezavantajlı kabul edilmelerinden ötürü fazla manevra alanına ve otonomiye sahip olamadıkları, uluslararası alanda ikincil ve sınırlı roller üstlendikleri, bu durumu dengelemeye ve ekseriyetle de güç eksiklikleri ve güvenliklerini ittifak ilişkilerine girerek gidermeye çalıştıkları hususları bu devletler üzerine olan çalışmalarda öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, küçük devletlerin özelde güç asimetrisi içinde oldukları büyük güç addedilen yapısal güce haiz devletlerin “arkasına takılarak” (*bandwagoning*) onların uluslararası alandaki önceliklerine eşgüdümlü olarak kendilerine varlık alanı yaratmaya çalıştıkları yaklaşımları, bu devletlerin dış politika alanındaki uygulamaları olarak sıklıkla öne çıkartılmaktadır. Bu sebeple, küçük devletlerin özellikle de fiziksel güvenliklerini sağlamak konusundaki görece sınırlılıklarını ve zayıflıklarını ikili ve çok taraflı ittifak ilişkileri yoluyla gidermeye çalıştıkları genel kabul gören bir görüş olmuştur. Küçük devletler için ittifaklar da sorunsuz ya da risklerden arınmış değillerdir. Daha açıklayıcı olmak gerekirse, ittifak ilişkileri içerisinde, özellikle de ikili ittifaklarda müttefikleri tarafından ilişkiyi sürdürmek için gerekli çekiciliği kaybetmeleri ya da zaman içerisinde ortaya çıkan ittifak gereklerinin çıkarlarıyla örtüşmediği durumlarda, terk (*abandonment*) veya bu ilişkiye kısıtlı/mecbur kalma (*entrapment*) riskleri, küçük devletleri asimetrik ilişkileri içerisinde daha da güçsüz bırakma potansiyeline her zaman sahiptir (Pedersen, 2023). Küçük devletlerin uluslararası konjonktür ve ikili ilişkilerini göz önüne alındığında, zaman zaman daha güçlü aktörlerle ilişkilerinin farklı boyutları ve derinliğinde daha seçici oldukları sorun ve süreçlere taraf olmadan “saklanarak” (*hiding*) özerk davranabildikleri şekilde işbirliği çerçeveleri yaratmak yoluyla kendilerini güvene almaya çalıştıkları da ortaya koyulmuştur (Wivel & Thorhallsson, 2018). Bu bağlamda saklanmak küçük devletler için işbirliği yaptıkları kendilerinden daha güçlü devletlerin arkasına takılmaktan zaman zaman kaçındıkları ve kendilerini zorlayan farklı işbirliği alanlarında derinlikli ilişki kurmaktan uzak durdukları alternatif bir politika olarak değerlendirilebilir.

Küçük devletlerin ittifak ilişkileri geliştirme tercihleri yanında, özellikle tarihsel bir arka plana sahip bir ya da birden fazla büyük güçle komşuluk durumuna haiz küçük devletlerin tarafsızlık (*neutrality*) veya askeri bağlantısızlık (*military nonalignment*) pozisyonu olarak, bölgelerinde ve uluslararası arenada

kendilerine güvenlik sağlamaya çalıştıkları da bu devletlerin genel dış ve güvenlik politikaları stratejilerinin meşru ve tercih edilebilir opsiyonları olarak not edilmektedir (Radoman, 2021, ss. 2-11). Küçük devletlerin askeri tarafsızlık yoluyla güvenlik sağlamaya yönelik yaklaşımlarının, Avrupa'daki uzun dönemli klasik örnekleri mevcuttur. Bu örnekler İsviçre, Lihtenştayn ve İsveç'tir. Bu klasik örneklere, bağımsızlığı sonrasında İrlanda ve Soğuk Savaş ile birlikte de Finlandiya, Malta, San Marino ve Avusturya eklenmiştir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından bu örneklere, Moldova ve Sırbistan da katılmıştır. Değişen uluslararası ve bölgesel dinamiklerin küçük devletlerin -özellikle güvenlik alanı ve uluslararası politika çerçevesindeki- tercihlerini etkilemesi sonucunda, bazı devletler askeri tarafsızlığı seçme yönünde tercih kullanırlarken; bazı küçük devletlerin de uzun vadeli askeri tarafsızlıktan vazgeçtikleri ve kendilerini askeri ittifaklara yönlendirdikleri görülmektedir. Bunun dışında, İsviçre gibi uluslararası alandaki daimi tarafsızlığını askeri tarafsızlık ötesinde siyasi ve hukuki alanlarda da uygulayan ve bu bağlamda pek çok uluslararası örgütün merkezlerine geleneksel olarak topraklarında yer vermiş olan bir küçük devletin, kendisini uluslararası ilişkilerin küresel yönetim ve karar alma süreçlerinden yalıtılmış kalmamak uğruna nihayetinde Birleşmiş Milletler'in (BM) kuruluşundan 57 yıl gibi uzun bir zaman sonra, 2002'de üye olmasına şahit olunmuştur (Möckli, 2003). İsviçre'nin BM üyeliğinin sonrasında belki de askeri tarafsızlığına halel getirmeden uluslararası güvenlik alanındaki en önemli uluslararası organ olan BM Güvenlik Konseyine (BMGK) 2023-24 yıllarını kapsayan dönemde geçici üye seçilerek küçük devletlerin bu alandaki artan esnekliğini de önemli bir göstergesi olmuştur. Bu gelişme, tarihsel olarak tarafsızlığa ve askeri bağlantısızlığa sahip bir küçük ülkenin uluslararası güvenliğe dair konularda en üst düzeyde sorumluluğa sahip BMGK'da yer alarak Konsey gündeminde ele alınan barışı zorlamak ve aktif güç kullanılması gibi hassas konularda taraf olabilecek bir görevi üstlenmek için tercihte bulunması bağlamında önemlidir.

3. Korunak Arayışı Yaklaşımı

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki küçük devlet çalışmaları alanında kullanılan kuramsal altyapı, farklı uluslararası ilişkiler merkezli kuramsal yaklaşımların bu alana nasıl bakabilecekleri ve genel önermelerinin küçük devlet

merkezli analiz düzeyine ne ölçüde aktarılabilceği üzerinden kurgulanmıştır. Bu çerçevede küçük devlet çalışmalarının ve odaklandıkları alt-alanların, genel Uluslararası İlişkiler kuramları yanında bu kuramlarla küçük devlet çalışmaları arasındaki bağı bu alana özgü unsurları da göz önüne alan ve daha anlaşılabilir ara-boyut kuramsal yaklaşımlara ihtiyaç duydukları söylenebilir. Bu çerçevede, küçük devlet çalışmalarına uzun zamandır katkı veren Bardul Thorhallsson'un Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kapsamlı genel kuramlarla küçük devlet çalışmaları alt-alanının bağıni geliştirmeye yönelik olarak geliştirdiği 'korunak arayışı' (*shelter seeking*) yaklaşımının, küçük devlet merkezli güncel çalışmalara yeni bir soluk getirdiği söylenebilir. Küçük devletlerin kabul gören sınırlılıklarının ve etkiye açık zayıflıklarının (*vulnerability*) yol açtığı dezavantajlardan yola çıkan Thorhallsson, küçük devletlerin bu kısıtların üstesinden gelebilmek için büyük devletlerle ittifak ilişkisine girmek ya da uluslararası kurumlara katılmak yoluyla siyasi, ekonomik ve sosyal korunak arayışına girdiklerini savunur (Thorhallsson, 2018, ss. 26-27).

Siyasi korunak, başka devlet ve kurumlardan sağlanan diplomatik ve askeri destek olmasının yanında, küçük devletlerin uluslararası hukukun ve normların bir uluslararası düzenin hâkim kılınmasında bulunabilmektedir. Bu çerçevede küçük devletler siyasi bekalarına uluslararası sistemin düzenini ve genel prensiplerini savunarak destek olacak daha güçlü devletlerle korunak ilişkisi geliştirme eğilimine sahip görülebilmektedirler. Thorhallsson'a göre küçük devletler, eşit etkiye sahip olmadıkları diğer aktörler nezdinde siyasi korunağa sahip olarak hem bekalarını güven altına alma hem de uluslararası alandaki gündem konularını etkileme imkanına kavuşmuş olabilmektedirler (Thorhallsson, 2018). Korunak arayışı, siyasi boyutları yanında, ekonomik alanda uluslararası ticarete ve piyasalara erişim, mali destek ve iktisadi şokların etkilerini azaltmak ve sosyal boyutta da diğer kültür ve toplumsal iletişim alanlarında yalıtılmak, ya da dışlanmak gibi sorunlarla karşılaşmamak gibi hususların altını çizmektedir (Thorhallsson & Steinsson, 2019). Thorhallsson, küçük devletlerin Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde çizdiği çerçeve dahilinde kendilerine özgü bir bağlamda değerlendirmek üzere geliştirdiği yaklaşımını "korunak kuramı" olarak tanımlamaktadır (Thorhallsson & Steinsson, 2019).

Küçük devletlerin çoğunluğunu uluslararası ortamda kurallara riayet temelli, çoktarafllık eğilimli, uluslararası kurumsallaşmanın ve hukuk merkezli bir

düzenin hâkim kılınmasını destekleyen küresel yönetim yanlısı devletler olarak tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda, bazı küçük devletlerin uluslararası ilişkilerde güncel konjonktürü iyi okumanın yanında yaratıcılık, çok yönlülük ve esneklik göstererek kendilerine -özellikle nitel sınırlılıklarının ötesinde- yer açtıklarına şahit olunmaktadır. Boks metaforundan yararlanılarak söylenen “sıkletin üzerinde dövüşen” küçük devletlerin uluslararası ilişkiler alanında kendilerine daha fazla alan açmaya başladıkları ve kendilerini odakladıkları konularda öncül ve etki sahibi olmaya çalıştıklarına giderek daha fazla şahit olunmaya başlanmıştır.

Küçük devletlerin otomatik olarak ‘zayıf devletler’ olarak tanımlanması, giderek geçerliliğini yitirmekte olan bir algıdır. Bu durum, Avrupa’da bulunan küçük devletlerin ötesinde, dünyanın farklı yerlerinde bulunan küçük devletlerin farklı alanlardaki kapasitelerini ve uluslararası konjonktürün getirdiklerini kendilerinin avantajına kullanma becerilerini geliştirdikleri, kendilerinden daha güçlü ve gelişkin, ya da zamanın büyük güçlerini, etkileme kapasitelerini ortaya koyabildikleri ve uluslararası kamuoyunun da kendilerini tanıma ve saygı duymasını sağlayabildikleri de gözlemlenmektedir.

4. Risk Dengeleyen Küçük Devletler: Singapur Örneği

Güncel uluslararası ilişkilerin şekillendiği çerçevede küçük devlet kabul edilen ve aslen bir ada üzerindeki şehir devleti formunda var olan Singapur, özellikle ticaret ve uluslararası ekonomide kendisine edindiği yer itibarıyla ve genel gelişmişlik düzeyiyle kendi bölgesinde ve küresel çapta önemli bir devlet haline dönüşmüştür. Singapur devleti iktisadi birikimleri, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmişlik düzeyi ve bunlardan faydalanarak kendisine edindiği uluslararası saygınlığının doğrudan karşılaştıkları bir fiziki bir güvenlik tehdidine karşı geçerli bir savunma dayanağı olmadığını farkındalığı ile hareket etmektedir. Pek çok küçük devlet karar alıcısı ve ilgili toplumları da bu durumun farkında ve buna göre davranmaktadırlar. Singapur, ülke savunmasının kendi kıyılarındaki caydırıcılıktan çok kendisine güvenli bir bölgesel ve uluslararası ortam yaratmaktan, özellikle de kendi güvenliğine uluslararası alanda destek olacak büyük devletlerle ilişkilerini iyi tutmak ve bu devletlerarası rekabetin bir unsuru olmamaktan geçtiğinin farkındalığıyla hareket etmektedir. Bu yüzden Singapur, kurutuluşundan itibaren askeri tarafsızlığı benimsemiştir. Bu minvalde,

Güneydoğu Asya bölgesinde çıkarları olan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi küresel başat aktörlerin bu alan ve geniş Asya-Pasifik havzasındaki rekabetine taraf olmak yerine, her iki ülke ile dengeli ve özellikle görece güçlü olduğu ekonomik işbirliği, serbest ticaret ve yatırım ilişkileri üzerinden bu ülkeleri kendisine yakın tutan bir yaklaşımı benimsemektedir. İlaveten, Singapur'un öncelikleri arasında bölgesel iktisadi bütünleşme ve kurumsal işbirliğinin öne çıktığı Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi bölgesel işbirliği yapılarının geliştirilmesi sonucunda kendisinin avantajlı olduğu iktisadi gücünün gelişme ve karşılıklı bağımlılığın pekişmesinin de bulunduğu görülmektedir. Bu hususlar yanında Singapur, kendisini doğrudan bir ittifak ilişkisi içine sokarak güvenliğini bir büyük gücün himayesine sokmaktan kaçınmaktadır. Ancak bölgesinde, özellikle Güney Çin Denizi merkezli çakışan egemenlik talepleri nedeniyle, özellikle ÇHC karşısında güvenliğini dengeleyici bir unsur olarak (Buszynski, 2020) ABD ile savunma alanında ittifak ya da doğrudan güvenlik garantisi içermeyen yakın bir işbirliği geliştirmekten geri kalmamıştır. Buna mukabil, ABD'nin arkasına takılmak ve ikili bir ittifaka bağımlı olmaktan kaçınmaktadır.

Singapur kendisini küçük devlet olarak tanımlamakta ve bu statüyü de özellikle giderek daha aktif roller üstlenme yönünde adım attığı küresel yönetim forumlarında, özellikle de Birleşmiş Milletler (BM), nezdinde küçük devletlerin kendi aralarında organize olmaları ve etki göstermeleri amacıyla kullanmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda 1992'de kurucu fikrini ortaya koyduğu, örgütlenmesinde öncü rol oynadığı ve başkanlığını yürüttüğü Küçük Devletler Forumu (The Forum for Small States, FFSS), BM'ye üye 108 devletin biraraya geldiği gayri resmi ve ideoloji gütmeyen bir birliktelik olarak kurgulanmıştır (Singapore Ministry of Foreign Affairs, Small State, 2023). Bu forumun amaçları küçük devletlerin BM çatısı altında organize olarak seslerini duyulur kılmaları, kurumsal pozisyonlara seçilmek için birbirlerini desteklemeleri önem atfettikleri sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği gibi konularda ortak hareket tarzı geliştirebilmeleri ve diğer ülkelerin BM Şartına uymaları hususunda birlikte yönlendirmeler yapma olarak düşünülmüştür (Chew, 2015). Singapur'un bu girişimi yanında BM ve diğer G-20 üyelerinin, Küçük Ada Devletleri İttifakı (Alliance of Small Island States (AOSIS) ve Kalkınmakta Olan Küçük Ada Devletleri (The Small Island Developing States (SIDS)) gibi uluslararası

forumlarda, bilhassa küresel yönetim alanında, etkinlikleri yıllar içinde artış göstermiş ve bu durum Singapur'un bir küçük devlet olarak küresel ilişkilerde bir 'fiyat belirleyen' olmasa da 'fiyat kabullenen' rolünün ötesinde bir pozisyona eriştiğinin emareleri olarak görülmüştür (Heng & Aljunied, 2015).

Singapur, küçük devlet olmanın ve bu konumunun getirdiği stratejik gereklilikleri ve kısıtları göze alan bir dış politika kurgulamaktadır. Bu çerçevede kendi egemenliğini ön plana alan, ancak bölgesinde etkin büyük güçlerle doğrudan çıkar çatışmasına girmeden görece kuvvetli olduğu ekonomik kapasitesini kullandığı ve hissettiği güvenlik risklerini dengelemeye özen gösterdiği özerk bir siyaset takip etmeye çalışan bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir.

5. Risk Dengeleyen Küçük Devletler: Katar Örneği

Singapur ile benzer şekilde Katar da güncel uluslararası ortamda küçük devlet olarak görülen, ancak gelişen iktisadi gücü ve yıllar içinde yumuşak gücüne yaptığı yatırımlarla yer aldığı coğrafyada ve küresel boyutta sıkletine oranla daha büyük bir güç yansıtan, bir aktör olarak kabul gören bir devlete evrilmiştir. Katar, bağımsızlığını 1971 gibi görece yakın bir tarihte elde etmiş bir Orta Doğu ülkesi olarak doğal kaynaklarından, özelde de hidrokarbon ihracatından, elde ettiği büyük geliri sadece ülkenin kalkınmasına ayırmamakta, bu geliri bölgesel ve küresel boyutta bir aktöre dönüşme arzusuna yönlendirmektedir. Katar, anayasal monarşi ile yönetilen küçük bir devlettir. Ekonomisi ise doğal kaynak ihracatından elde edilen gelirlere bağlıdır. Meşruiyetini bu gelirlerin dağıtılmasıyla elde eden bir devlet olmasından ötürü Basra Körfezi bölgesindeki diğer devletlerin ekseriyeti gibi kendisi de bir 'rantiye devlet' (Beblawi & Luciani, 1987) olarak da tanımlanabilmektedir. Bağımsızlığının ardından giderek artan oranda hidrokarbon, temelde de doğalgaz, ihracatından elde edilen gelirin bu küçük devletin zaman içerisinde ekonomisinin, tek boyutlu da olsa, kalkınma alanında önemli mesafe kaydetmesine ciddi katkısı olmuştur. Katar, rantiyeli devletlerin muzdarip oldukları 'kaynak laneti' etkilerinden (Gochberg & Menaldo, 2016) gelir kaynaklarını yeterince çeşitlendirerek kurtulmasa da, yine de, küçük devlet olarak bunun değişmesi gerektiğinin farkındalığına sahip olduğunu göstermektedir. Katar devletini yöneten Sani Hanedanlığı'na mensup emirler, devletin bekasını özellikle 1990'larla birlikte ABD ve eskiden yönetimini paylaştığı Birleşik Krallık'la

güvenlik alanında geliştirdikleri yakın ilişkiler vasıtasıyla sağlamaya yönelmişlerdir. Bu bakımdan Katar, özellikle askeri işbirliğini alanında başta ABD olmak üzere farklı ülkelere üs imkânı sağlamak ve yine uluslararası alanda silah sanayinde önde gelen ABD, Birleşik Krallık ve Fransa gibi Batılı ülkelere yüklü silah alımları yapmak yoluyla kendisine güvenlik sağlayacak ilişkileri geliştirmeyi hedeflemektedir (Soubrier, 2017, s. 130). Katar'ın nihayetinde bu hamleleri küçük devlet olarak siyasi korunak elde etmeye yönelik yatırım mantığı ile yaptığı görülmektedir. Bu çerçevede Katar, inşa ettiği El-Udeyd hava üssü ve diğer askeri tesislerini, işbirliği yaptığı ülkelerin kullanımına açarak ülke güvenliğine katkı sağlamaya çalışmaktadır (Kamrava, 2015, ss. 87-90). El-Udeyd üssü, özellikle ABD'nin Afganistan'daki askeri harekâtı ve Basra Körfezi çevresinde güç yansıtma çabalarında önemli bir stratejik rol oynamaktadır.

Katar güvenlik alanındaki zafiyet potansiyelini, bölgesinde kendisine destek olacak küresel aktörlerle yakın işbirlikleri geliştirmenin yanı sıra, ekonomik alanda da hidrokarbon ihracından elde ettiği gelirin önemli bir kısmını uluslararası alanda kendisine destek sağlayan Batılı ülkelere ve küresel boyutta yatırıma yönlendirerek siyasi etkiye tahvil etmek çabasıdadır. Katar, bu yolla hem siyasi hem de ulusal güvenliğine yatırım yapmış ve güvenlik alanında destek aldığı ülkeleri çeşitlendirme yoluna gitmiştir (Almezaini & Rickli, 2017, s. 187). Bu amaç doğrultusunda Katar, 2005 yılında oluşturduğu Katar Yatırım Otoritesi (QIA) vasıtasıyla ülkenin gelirlerini dış yatırım sermayesine çevirerek uluslararası alanda enerji, bankacılık, sanayi, gayri menkul, altyapı ve perakende ticaret yatırımlarını dönüştürerek ekonomik alandaki etkisini önemli ölçüde arttırmıştır. Katar, yatırım çekmek isteyen ülkeler için cazip bir merkez ülke haline gelmiştir. Yatırım yaptığı ülkelerde de ekonomik potansiyeli vasıtasıyla profilini ve prestijini yükseltmiştir. Katar bu hamleleriyle ekonomik güç elde etmesinin yanısıra, hidrokarbon ihracı merkezli ekonomisini bir nebze de olsa çeşitlendirmeyi başararak bu alanda bir ölçüde stratejik derinlik sahibi olmuştur.

Katar uluslararası alanda genişlettiği ekonomik etkisinin yanı sıra diplomasi alanında da etki göstermeyi ve yumuşak gücünü de bu etkiye dayanarak arttırmayı kendisine öncelik olarak belirlemiştir. Diplomasi alanında çatışma süreçlerinin yönetimine katkı ve arabuluculuk faaliyetlerine destek verirken (Saidy, 2021, ss. 224-227), yumuşak gücünü ise medya ve spor gibi iki alana yatırım yapmaya odaklanmıştır. Bunun sonucunda Katar, bu alanlarda elde ettiği etkiyi uluslararası

ortamdaki prestijini geliştirme, ülke algısını daha olumlu hale getirme ve siyasi süreçleri etkileyebilme kabiliyetini arttırmaya yönlendirme çabasıdır. Katar medya alanında, Arap dünyası ve uluslararası alana yayın yapan, El Cezire medya ağını kurmuştur. El Cezire, Batı merkezli medya kuruluşlarına bir alternatif olmasının yanında, Arap dünyasındaki devlet merkezli anaakım medya mecralarına da alternatif geliştirmiştir. Katar devleti ve siyasi elitinin haricinde Arap dünyasındaki diğer elitleri de hedef alan eleştirel yayınları nedeniyle El Cezire, bu ülkelerde devlet yapıları nezdinde tepki çekse de, halk kitleleri tarafından takip edilen önemli bir haber kaynağı haline gelmiştir. Bu tepkiler, El Cezire'nin 2011 yılında başlayan ve özellikle Arap devletlerinin çoğunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen Arap Baharı olarak tabir edilen süreçlere El Cezire'nin Katar'ın görüşünü yansıtır şekilde verdiği destek sonrasında çok daha yoğunlaşmıştır.

Arap dünyasındaki statükoyu ve kurulu siyasi düzeni sarsmaya çalışan toplumsal hareketlerin doğrudan Katar devleti tarafından desteklendiği algısı, Katar'ın diğer Arap devletleri tarafından doğrudan hedef alınmasına sebep olan gelişmelere sebep olmuştur (Harb, 2021, ss. 195-197). Bu çerçevede Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) başını çektiği, Bahreyn ve Mısır'ın da katıldığı ülkeler, Katar'ı rejimlerini tehdit eden Müslüman Kardeşler gibi siyasi hareketler ve terörizm olarak tanımladıkları güncel toplumsal başkaldırıların kışkırtıcısı olarak tanımlamış ve kendilerine hedef almışlardır. Bu doğrultuda Katar, kendisini Basra Körfezini paylaştığı komşuları ve Mısır gibi önde gelen Arap ülkeleri karşısında bulmuştur (Antoniades, Al-Jassim & Gharatkar 2021). Bu ülkeler, Katar devleti ve kontrolündeki medya kuruluşlarından statüko ve var olan rejimlere karşı siyasi ve toplumsal hareketleri desteklemesini durdurmasını istemişler ve diplomatik, ekonomik ve kültürel her türlü ilişkiyi kesme tehdidini öne sürmüşlerdir. Küçük bir devlet olarak Katar, kendisinden daha güçlü bölgesel aktörler ve diğer küçük devletlerin biraraya gelmesiyle oluşan gayri resmi *ad hoc* bir cephe ile karşı karşıya kalmıştır. Katar'ı karşılarında konumlandıran devletler, Haziran 2017'de diplomatik ilişkilerin seviyesini düşürme, deniz, hava ve kara ulaşımını durdurma, sınır geçişlerini kapatma, abluka uygulamalarını hayata geçirme, ekonomik alanda faaliyetleri askıya alma, Katar menşeli ürünleri boykot etme, kendi vatandaşlarını Katar'dan

geri çekme ve Katar vatandaşlarını ülkelerinden yollama yönünde kararlar almışlardır (Chughtai, 2020).

Katar kendisine bir dizi yaptırım yoluyla sert güç uygulayan ülkeler karşısında zor duruma düş, ülke güvenliğinin ve halkının refah ve dirliğinin tehlike altına girdiği şartlarla yüz yüze gelmiştir. Katar baskı altında kaldığı süreçte korunak aradığı ve güvenlik sağladığı temel ülke olan ABD'nin kendisini yanında yakın ilişkiler sürüdüğü karşıt cephedeki ülkelerle ilişkilerini bozmak istememesi ve hatta zamanın ABD Başkanı Donald J. Trump'ın Katar karşıtı ülkelerin liderleriyle yakınlığı nedeniyle gerekli diplomatik ve siyasi desteği sağlayamamıştır. ABD doğrudan Katar'ı destekleyecek adımları atıp diğer ülkelerin pozisyonlarını değiştirmelerine yönelik ikna edici girişimlerde bulunmamıştır. Bu durum, küçük devletlerin kendilerine korunak aradıkları daha güçlü aktörler nezdinde, asimetrik ilişkileri bağlamında, zayıflık ve vazgeçilebilirliklerinin bir emaresi olmuştur. Ancak Katar, bu gelişmeler doğrultusunda zaman içerisinde biriktirdiği ekonomik ve yumuşak gücünü; kendisine gerekli güvenlik tampon alanı yaratmak ve uluslararası alanda ahlaki üstünlük inşa ederek karşısındaki ülkelerin ve yaptıklarının gayrimeşru sayılmasını sağlamaya odaklanmıştır. Ayrıca Katar bu dönemde, acil şekilde güvenlik sağladığı ülkeleri çeşitlendirmiş, bölgesinde etki sahibi olan ve yakın ilişkiler geliştirdiği Türkiye'ye hem daha önceden kararı alınmış yeni bir askeri üs tahsis etmiş hem de kriz sürecinde asker konuşlandırmaya davet etmiştir. Bu iki ülke ayrıca Katar'ın ihtiyaçlarının temin edilmesinde işbirliğine gitmiştir. Benzer şekilde, İran'la diplomatik ilişkilerini de bu dönemde hızla geliştirerek kendisine uygulanan fiili ablukayı aşabileceği alternatif deniz yolları ve hava sahasına erişim sağlamıştır. Bu durum, Katar'ın üzerindeki baskıyı önemli ölçüde hafifletmiştir (Zaccara, 2019). Katar, İran'ı ihtiyaçlarını tedarik ettiği yakın bir komşu haline getirmesinin yanında, bu ülkeyle geleneksel olarak rekabet içerisinde olan, başta Suudi Arabistan olmak üzere kendisine baskı uygulayan ülkelere de, vazgeçilmez ve alternatifsiz olmadıkları mesajını vermiştir. Katar acil güvenliğini öncelikle kendisine korunak sağlayan ülkeleri çeşitlendirmek yoluyla sağlamıştır. Bu gelişme ardından abluka ve boykotların etkisini kıracak alternatif tedarik, iletişim ve ulaşım kanallarını kurduktan sonra ekonomik ve yumuşak gücünü kullanarak, uluslararası alanda ahlaki üstünlük tesis etmek yoluyla kendisine karşı geliştirilen baskıları boşa çıkartmaya odaklanmıştır. Katar'a karşı

örgütlenen Arap ülkeleri, Katar'ın direnci ve baskıya dayanıklılığı karşısında geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Kriz başladıktan üç buçuk yıl sonra, Ocak 2021'de, bu ülkeler Katar'a dayatmak istedikleri hiçbir şartı kabul ettirmeden abluka ve boykot içeren zorlama çabalarını bitirmek ve ikili ilişkilerini düzeltmeyi kabul etmek durumunda kalmışlardır (Gardner, 2021).

Uluslararası alanda Katar'ı etkileyen bu kriz merkezli gelişmeler, küçük bir devletin kendisinden daha güçlü ve kapasite sahibi ülkeler karşısında kendi güçlü yanlarına odaklanarak ve ekonomik imkanların derinliğini sonuna kadar akılcı şekilde kullanarak nasıl direnebildiğinin ve karşıtlarına bu durumun ötesinde net bir üstünlük sağladığının önemli bir vakası olarak görülmektedir (Antoniades, Al-Jassim & Gharatkar 2021). Katar karşıtı ülkelerin krizin ilk safhalarında uyguladıkları sert gücün zaman içerisinde sonuç vermemesi üzerine doğrudan askeri güç kullanarak bir müdahalede bulunamamış olmamaları da Katar'ın durumu başarılı bir şekilde idare edebildiğini ve küçük bir ülke olarak kendi güçlü yanlarını, içinde bulunduğu kriz durumunun risklerini dengelemek için, etkin şekilde kullanabildiğini göstermektedir.

6. Küçük Devletler ve Kolektif Güvenlik: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) İttifakında Küçük Devletler

Kuruluşundan itibaren Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), küçük devletlerin bünyesinde yer aldıkları ve bu sayede kendilerini ittifakın kolektif güvenlik anlayışı içerisinde varlıklarını sürdürdükleri önemli bir uluslararası güvenlik mekanizması ola gelmiştir. İzlanda, Danimarka, Norveç, Belçika, Lihtenştayn, Portekiz ve Hollanda gibi ülkeler, Soğuk Savaş boyunca kurucu üyeleri oldukları NATO ittifakının koruyucu şemsiyesinden yararlanmışlar ve bölgenin güvenlik mimarisine kendi boyutlarının ötesinde stratejik katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin İzlanda, Soğuk Savaş boyunca Kuzey Atlantik'teki deniz yollarına nazır stratejik konumu ve sağladığı üsler vasıtasıyla İttifaka boyutunun tersi çarpan etkisi yaratan kritik bir katkı sağlamıştır (Thorhallsson, B., Steinsson, S., Kristinsson, T. & Devine, D. J. 2019). Küçük devletler, NATO ittifakı içerisinde yer alarak sadece kendi kapasitelerinin ötesindeki dış tehditlere karşı koruma edinmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası alandaki görünürlük ve etkilerini de daha üst seviyelere çıkarabilmişlerdir. Bu nedenledir ki Soğuk Savaş bittikten sonra NATO'nun varlık nedeni sorgulanır olmaya başladığı süreçte dahi

Avrupa coğrafyasında Doğu Blokundan ayrılmış, Yugoslavya'nın dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanmış, ya da Arnavutluk örneğinde olduğu üzere yalnızcılık politikasından (Açar, 2008) bu yeni ortama dahil olmuş hemen hemen tüm ülkeler, kendilerini güvenlik alanında NATO ile işbirliği geliştirmeye ve nihai olarak bu ittifakın üyesi olmaya yönlendirmişlerdir. Bu çerçevede küçük Baltık (Sraders, 2021) ve Balkan devletlerinin, Avro-Atlantik bütünleşme süreçlerinin güvenlik ayağı olan NATO bütünleşmesine özel bir önem atfettikleri ve bu süreci bir an önce tamamlamak için özel çaba sarf ettikleri gözlemlenmiştir. Avro-Atlantik bütünleşmesinin Avrupa Birliği ayağı, küçük üye devletler için daha çok ekonomik ve sosyal alanlarda korunak sağlayan bir yapı olarak öne çıksa da, zaman içerisinde, siyasi korunak sağlama işlevinin de geliştiği görülmektedir. Bu iki sürecin Avrupa'daki küçük devletler için birbirlerini destekleyen, güvenlik, refah ve istikrara kavuşmaları ve bunu sürdürülebilir kılmaları için birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları görülmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'daki bütünleşme eğilimi, NATO'ya yeni bir genişleme ve Avrupa çapında güvenlik alanını arttırma imkânı sağlaması yanında, ittifakın yeni kabiliyetlerinin geliştirilmesine de yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası oluşan konjonktürde özellikle küçük Baltık ve Balkan ülkelerinin NATO bütünleşme süreçleri ve üyelik sonrası edindikleri yetkinlik ve kazanımlar, İttifak içerisindeki etkinlikleri, katkıları ve güvenlik alanındaki edimimleri küçük devlet olmaları perspektifinden değerlendirilmeye değerdir. Bu hususlar yanında, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının yol açtığı Avrupa güvenliğine yönelik güncel tehditler ve istikrarsızlık çerçevesinde tarihsel olarak kendilerini tarafsız olarak konumlandırmış küçük devletler olarak tanımlayan Finlandiya (Thorhallsson & Vidal, 2023) ve İsveç'in uzun soluklu güvenlik yaklaşımlarını terk etmeye yönelmişlerdir. Bu gelişmeler her iki devleti NATO ittifakına katılmaya yönlendiren etmenler olarak değerlendirilmektedir.

Kuruluşundan itibaren NATO, ittifakın kurumsal yapısını ve işleyişini ABD'nin Kuzey Atlantik bölgesindeki güvenliği ve istikrarı sağlamadaki başat rolü çerçevesinde şekillendirmiştir. Küresel bir güç olarak ABD'nin bölge ülkelerinin güvenliklerine olan katkısı, Soğuk Savaş ve bu dönem sonrasında da devam eden maksimum seviyede bir asimetriye dayanır olmuştur. ABD'nin müttefiklerine olan güvenlik katkısının maddi ve siyasi boyutları, özellikle İttifakın küçük devletlerinin masaya koyduklarının yanında, çok büyük kalmıştır.

Bu çerçevede ABD, müttefiki olan küçük ülkelerle NATO bünyesinde kurduğu çoktarafli savunma ilişkisi yanında, çoğunlukla ikili boyutta da yakın ilişkiler geliştirerek bu ülkelerle siyasi, sosyal ve ekonomik korunak merkezli bağlar kurmuştur. ABD'nin pek çok NATO ülkesi için temel korunak sağlayıcı olması durumu, değişen uluslararası ve bölgesel konjonktüre eş ABD'nin Avro-Atlantik bölgesinin kendi stratejik önceliklendirmesinde merkezi konumunu özellikle Çin Halk Cumhuriyetinin yeni stratejik rekabette odak haline gelmesiyle Güney Doğu Asya'ya kaydırması olsa da fazla değişmemiştir. Sahip olduğu geniş konvansiyonel savunma imkanları ve nükleer gücünün sağladığı esneklik sayesinde önceliklendirmelerinde değişiklikler yapmış, Avrupa'daki varlığında azaltmaya gitmiş olsa bile ABD gerektiğinde Avrupa'daki müttefiklerine destek verecek kapasiteye sahip küresel bir aktör olmaya devam etmektedir. Avrupa'nın küçük ülkeleri için bir savunma ittifakı olarak NATO ve ABD'nin bu kurum içerisindeki başat rolü ve önemi büyük ölçüde sabit kalmıştır (Urbelis, 2015). Bu minvalde, NATO ve ABD'nin sağladığı caydırıcılık sayesinde küçük Avrupa devletleri çatışmaya taraf olma ihtimal ve stratejik risklerini azaltmak, askeri kabiliyet ve kapasitelerini arttırmak, uluslararası alanda diplomatik destek edinmek ve savunma harcamalarını makul boyutta tutabilme imkanlarını bulmaktadır. Savunma ittifaklarının uluslararası istikrar ve güvenliğe genel katkıları, ittifak üyesi olmayan bölgedeki diğer küçük devletlerin de ayrıca yararına olmakta ve güvenliklerine olumlu katkıda bulunmaktadır (Setälä, 2005).

Küçük devletlerin uluslararası kurumsal yapılarda ve karar alma süreçlerinde yer alarak kendilerine uluslararası alanda tek başlarına yaratabilecekleri etkinin ötesinde bir alan açma eğiliminde oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle NATO'da oydaşma prensibine dayanan karar alma süreci, küçük devletlere kendi siyasi ve askeri öncelik ve tercihlerini dile getirme imkânı sağlamaktadır. Teorik olarak oydaşma tüm üye ülkelere kararları veto etme imkânı verse de, fiiliyatta, NATO'daki karar alma süreçlerinin karar öncesi müzakereye dayalı teamülleri ve temelde ABD'nin bu süreçlere etkisinin önemi nedenleriyle küçük devletlerin ittifak siyasetini büyük boyutta yönlendirecek etki göstermelerini sınırlamaktadır. Bir diğer deyişle, zor kararlardan kendini sakınma ve mutabakata katılmama durumu yoktur. Bu doğrultuda ittifak üyesi olmak, güvenlik alanındaki getirileri yanında müttefiklere yüklediği sorumluluklarla da önemli bir boyuta sahiptir. NATO üyesi küçük devletlerin askeri, ekonomik ve

diplomatik kapasiteleri görece sınırlı olmasına rağmen ittifaka katkıları beklenmektedir ve bu çerçevede küçük devletlerin saklanarak zor tercihlerden uzak kalma gibi bir seçenekleri yoktur. NATO'nun ortak güvenlik ve savunma güvencelerinin küçük devletlere sağladığı korunak, bazı alanlarla sınırlı olsa da, bu devletlerin özerk hareket etme imkanlarını ister istemez kısıtladığını belirtmek gerekmektedir. Ancak bu kısıtlılık, küçük devletlerin korunak için ödedikleri makul bir bedel olarak kabul edilebilir.

Soğuk Savaş'ın hemen ardından Balkanlar'da Yugoslavya'nın dağılmasıyla yaşanan çatışmalar, Avrupa'nın güvenliğini ve bölge ülkelerinin varlıklarını derinden etkilemiştir (Bianchini, 2020). Bağımsızlarını yeni kazanan ve kendilerini savaş ve silahlı çatışmaların tarafı, ya da komşusu olarak bulan Balkanlar'daki küçük devletlerin ekseriyeti, bölgelerindeki güvenlik ve istikrarın uluslararası askeri müdahaleler yoluyla sağlanmasının ardından kendilerini NATO şemsiyesi altında güvenceye almayı tercih etmişlerdir. Bölgedeki çatışmaların tarafı olan Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova hariç Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Hırvatistan, Arnavutluk, Karadağ ve son olarak da Kuzey Makedonya, NATO üyesi olmuşlardır. Bu ülkelerin yolları NATO bütünleşmesi süreçlerinde bir ön hazırlık ve uyum süreci olan Barış İçin Ortaklık mekanizmasından geçmiş, farklı NATO ve uluslararası güvenlik misyonlarına katılarak NATO müttefikleri ile eşgüdüm içerisinde çalışabileceklerini ortaya koyarak üyelik süreçlerini nihayetlendirebilmişlerdir. Baltıklardaki Estonya, Litvanya ve Letonya gibi küçük devletler de yine benzer yollardan geçerek üyelik perspektifi kazanmışlardır. Balkanlar'da yaşanan savaş ve silahlı çatışmalar, Baltıklarda ise Rusya Federasyonu'nun zorlayıcı potansiyele sahip varlığı küçük devletleri Avro-Atlantik güvenlik mekanizmalarına katılmaya ve ABD önderliğindeki siyasi, ekonomik ve sosyal korunak etkisinden yararlanmaya yöneltmiştir. Balkanlardaki çatışmaların bölge ve diğer Avrupa ülkeleri üzerinde yarattığı istikrarsızlık etkileri ve 2000'lerden itibaren Rusya'nın Doğu Avrupa'ya yönelttiği giderek artan güvenlik tehdit potansiyeli bu dönemde ABD'nin NATO genişlemesini bu durumu dengelemek için kullanmaya yöneltmiştir. Gerek Balkanlar gerekse de Baltıklardaki küçük ülkeler de bu durumu kendilerine uzun dönemli korunak sağlamak için kullanmışlar ve NATO'ya üyelik perspektifiyle kendi politikalarını kurgulamışlardır

11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin küresel ilgi odağı Avrupa'dan Afganistan ve Orta Doğu'ya kaymıştır. Yine güncel olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel bir aktör olarak yükselişine paralel olarak ABD, bu ülke ve çevresindeki bölgeyi kendisine öncelikli alan tayin etmiştir. Buna rağmen Rusya'nın 2008'de Gürcistan'a saldırması ile başlayan, 2014'ten itibaren Ukrayna'yı istikrarsızlaştırması ile devam eden, ve en sonunda da 24 Şubat 2022'de başlayan Ukrayna'yı fiili işgaliyle birlikte Avro-Atlantik güvenliği, bir kez daha ABD'nin gündeminde ön plana gelmiştir. Rusya'yı potansiyel bir tehdit gören Avrupa'daki küçük devletler için siyasi korunak sahibi olmak, birincil ve acil öncelik haline gelmiştir. Rusya'nın Avrupa güvenliğini tehlikeye atan saldırganlığı ve konvansiyonel ve nükleer tehditleri karşısında NATO ittifakı, kurumsal varlığı ve güvenlik kapasitesiyle, üyesi olan küçük devletlerin güvenliğinin sağlanmasında en önemli araç olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede, özellikle Baltık ülkesi üyelerine konuşlandırılan müttefik askeri birlikleri ve teçhizat desteği ile bu ülkelerin acil güvenlik ihtiyaçları giderilmiş ve NATO'nun caydırıcılık özelliği ortaya koyulmuştur (Şeşelgytė, 2017).

Rusya'nın saldırganlığı ve Avrupa güvenlik ve istikrarına meydan okuyan tehditleri, uzun dönemli olarak kendilerini tarafsızlık ve askeri bağlantısızlıkla tanımlayan İsveç (Agrell, 1998) ve Finlandiya (Tiilikainen 1998) gibi Rusya'ya coğrafi yakınlığı bulunan küçük Avrupa ülkelerini bu durumlarını sorgulamaya ve değiştirmeye zorlamıştır. Her iki ülke de Soğuk Savaş sonrasında Avrupa Birliği'ne üye olarak, daha önceden de ortaya koydukları Batı Avrupa'ya yönelik yaklaşımlarını siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda kendilerine daha derin bir korunak sağlayarak devam ettirmişlerdir. Yine bu iki devlet, güvenliklerine katkı sağlamak amacıyla NATO ile işbirliği içerisine girmiş ve Barış İçin Ortaklık sürecinin 1994 gibi erken safhasında katılmış olmalarına rağmen İttifaka üye olmalarına yönelik bir temayül ve doğrudan bir talep ortaya koymamışlardır. Bu durum, Rusya'nın Avrupa güvenlik ve istikrarına yönelik giderek artan tehditleri ve Ukrayna'ya yönelik saldırısı ile hızlıca değişmiştir. İsveç ve Finlandiya'nın acil güvenlik gereklilikleri ve uzun zamandır gündemlerinde olan siyasi korunak arayışları, bu devletleri NATO'ya üyelik başvurusu yapmaya zorlamıştır (Thorhallsson & Vidal, 2023). Her iki ülke, NATO üyeliğine Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısından yaklaşık üç ay sonra, 18 Mayıs 2022'de, başvurularını yapmışlardır. Bu doğrultuda bir seneden az bir zamanda 4 Nisan 2023'te

Finlandiya NATO üyesi olmuş, İsveç'in üyelik süreci ise Türkiye ve Macaristan'ın siyasi çekinceleri nedeniyle devam etmektedir.

7. Sonuç

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde küçük devletler, kendilerine has özellikleri tanımlanarak ayrı aktörler olarak tahlil edilmektedirler. Bu ülkelerin tanımlanmalarına ve incelenmelerine temel oluşturan özelliklerinin ortaya konulması ise zaman almıştır. Bu sürece paralel, genel Uluslararası İlişkiler kuram ve yaklaşımlarıyla incelenen bu ülkeler ve politikaları, bu alandaki gelişen ve derinleşen araştırma ve kuramsal çalışmalarla ilerlemektedir. Bu çerçevede korunak yaklaşımı/kuramı, genel kapsayıcılığı sınırlılık arz etse de, güncel küçük devlet çalışmaları ve geçmişe yönelik analizler yapılması için ufuk açıcı bir referans noktası olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, küçük devlet çalışmalarının gelişimi ve geline noktada güncel küçük devlet örneklerinin kendi başlarına ve kolektif güvenlik örgütlenmeleri çerçevesinde geliştirdikleri politikalar korunak yaklaşımına atıfla değerlendirilmiştir.

Nihai tahlilde ortaya çıkan resimde, hem geleneksel küçük devlet değerlendirmeleri hem de güncel yaklaşımlar çerçevesinde küçük devletlerin uluslararası alanda kapasitelerinin ve kabiliyetlerinin sınırları olsa da bu durum, bu ülkelerin zayıf aktörler olduğuna dair genelgeçer bir varsayım olarak kabul edilmemesi gerekliliği ortaya koyulmuştur. Küçük devletlerin bazılarının sıkletlerinin üzerinde etki yapma kabiliyetleri olduğu, konjonktürel olarak uluslararası ve bölgesel gelişmeleri etkileme kapasitelerinin gelişme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Bu devletler, görece güçlü oldukları yanları öne çıkartarak kendilerine yönelik riskleri dengelemek ve görece bir özerklik çerçevesinde sistemin başat aktörleri ya da bölgesel güçlerle ilişkilerini daha dengeli götürme imkanlarının arayışına girebilmektedirler. Hem NATO'nun kuruluşundan bu yana üyeleri olan Avrupa'daki küçük devletler hem de Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'ya katılanlar ve halihazırda üyelik perspektifine sahip olanların temel algısı, ittifakın güvenliklerine katkısının kendilerinin kapasitelerinin çok ötesinde olduğu yönündedir. NATO'nun küçük devlet üyeleri de İttifaka, her dönemde, kendi sıklet ve kabiliyetleri çerçevesinde önemli katkılarda bulunarak kolektif güvenlik ruhunu yansıtmışlardır. Güncel istikrarsızlık ve güvenlik tehditleri, küçük devletleri korunak arayışlarına

yönlendirmekte ve gerek daha güçlü devletler gerekse de ittifaklara katılım yoluyla güvenlik edinme çabalarını yoğunlaştırmalarına yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Açar, D. A. (2008 Haziran). *Small state playing the asymmetric game: Continuity and change in Albanian foreign policy*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Middle East Technical University.

Agrell, W. (1998). Swedish neutrality: stumbling into the unknown past. In Goetschel, L. (Ed.), *Small states inside and outside the European Union: Interests and policies*, (pp. 169-180), Kluwer Academic Publishers.

Almezaini K. & Rickli, J-M. (2017). The foreign policies of the Small Gulf States: An exception in small states' behaviours? In K. S. Almezaini & J-M. Rickli (eds.), *The small Gulf States: Foreign and security policies before and after the Arab Spring*, (pp. 182-190), New York: Routledge.

Amstrup, N. (1976). The Perennial problem of small states: A survey of research efforts. *Cooperation and Conflict*, 11(3), 163–182.

Antoniades, A., Al-Jassim R. & Gharatkar, K. (2021) The blockade against Qatar: A blessing in Disguise? *Journal of Arabian Studies*, 11(1), 81-99, DOI: 10.1080/21534764.2021.1954354

Baldacchino, G. & Wivel, A. (2020). Small states: Concepts and theories. In Baldacchino, G., & Wivel, A. (Eds.) (2020). *Handbook on the Politics of Small States*. (pp. 2–19). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788112932.00007>

Beblawi, H. & Luciani, G. (Eds.). (1987). *The Rentier State*. London: Croom Helm.

Bjørl, E. (1968). The Power of the Weak. *Cooperation and Conflict*, 3(3), 157–168.

Bianchini, S. (2020). Small states of the Balkans: After Yugoslavia and its ‘third way’. In Baldacchino G. & Wivel A. (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (pp. 189–205). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Buszynski, L. (2020). Small states, China and the South China Sea. In Baldacchino G. & Wivel A. (Eds.), *Handbook on the politics of small states* (pp. 329–342). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Chew, T. S. (2015). A History of the Forum of small states, Koh T. Li, Chang, T. & Koh, K. (eds.), *50 Years of Singapore and the United Nations*, (pp. 35-38), World Scientific Publishing Co., https://doi.org/10.1142/9789814713054_0005.

Chughtai, A. (Haziran 20, 2020). *Understanding the blockade against Qatar*. Erişim Tarihi, 25 Eylül 2023. *Aljazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2020/6/5/understanding-the-blockade-against-qatar>.

Dumieński, Z. (2014), *Microstates as modern protected states: Towards a new definition of micro-statehood*, Occasional Paper, Centre Small States Studies Institute of International Affairs, University of Iceland.

Fox A. B. (1959). *The Power of small states diplomacy in World War II*. Chicago: University of Chicago Press.

Fox, A. B. (1969). The small states in the international system, 1919-1969. *International Journal*, 24(4), 751–764.

Gardner, F. (January 5, 2021). Qatar crisis: Saudi Arabia and allies restore diplomatic ties with emirate. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-55538792>.

Gochberg, W. & Menaldo, V. (2016). The resource curse puzzle across four waves of work, T. Van de Graaf et al. (eds.), *The Palgrave handbook of the*

international political economy of energy, (pp. 505-525), London: Palgrave Macmillan.

Goetschel, L. (1998). The foreign and security interests of small states in today's Europe, In Goetschel, L. (Ed.), *Small states inside and outside the European Union: Interests and policies*, (pp. 13-31), Boston: Kluwer Academic Publishers.

Grøn, C. L. H. & Wivel, A. (2011). Maximizing influence in the European Union after the Lisbon Treaty: From small state policy to smart state strategy. *Journal of European Integration*, 33(5): 523–539.

Handel, M. (1981 [1990]). *Weak States in the International System*. (Second Edition) London: Frank Cass.

Harb, I. K. (2021). Shelter and strategic hedging in the Gulf Cooperation Council, In A-M. Brady & B. Thorhallsson (eds.), *Small states and the new security environment*, (pp. 188-201), Cham: Springer.

Heng, Y.-K., & Aljunied, S. M. A. (2015). Can small states be more than price takers in global governance? *Global Governance*, 21(3), 435–454.

Hey, J. A. K. (2003). Introducing small state foreign policy. In Hey, J. A. K. (ed.), *Small states in world politics: Explaining Foreign Policy Behaviour*. (pp. 1–11), Boulder: Lynne Rienner.

Jakobsen, P. V. (2009). Small states, big influence: The overlooked Nordic influence on the civilian ESDP. *Journal of Common Market Studies*, 47(1), 81-102.

Jesse N. G., & Dryer J. R. (2016). *Small states in the international system: At peace and at war*. Lanham: Lexington Books.

Kamrava, M. (2015). *Qatar: small state, big politics*. Ithaca, Cornell University Press.

Katzenstein, P. J. (1985). *Small states in world markets: Industrial policy in Europe*. Ithaca: Cornell University Press.

Keohane, R. O. (1969). Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics. *International Organization*, 23(2), 291-310.

Maas, M. (2020). Small States: Surviving, perishing and proliferating through history, In Baldacchino G. & Wivel A. (Eds.), *Handbook on the politics of small states*. (pp. 20–37). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Mathisen, T. (1971). *The Functions of small states in the strategies of the great powers*, Oslo: Universitetsforlaget.

Möckli, D. (2003). The long road to membership: Switzerland and the United Nations. In Gabriel J. M & Thomas Fischer, T. (Eds.), *Swiss Foreign Policy, 1945–2002* (pp. 46-73). London: Palgrave Macmillan.

Neumann I. & Gstöhl, S. (2004). Lilliputians in Gulliver's world? Small states in IR, *Working Paper 1- 2004*, Centre for Small State Studies, Institute of International Affairs - University of Iceland.

Neumann, I. B., & Gstöhl, S. (2006). Introduction: Lilliputians in Gulliver's world? In C. Ingebritsen, I. B. Neumann, S. Gstöhl, & J. Beyer (Eds.), *Small states in international relations* (pp. 3–36). Seattle: University of Washington Press.

Pedersen, R. (2023). Small states shelter diplomacy: Balancing costs of entrapment and abandonment in the alliance dilemma. *Cooperation and Conflict*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00108367231164497>.

Radoman, J. (2021). *Military neutrality of small states in the twenty-first century: The security strategies of Sweden and Serbia*, Cham: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-80595-1>.

Rappard, W. (1934). Small states in the League of Nations, *Political Science Quarterly*, 49(4), 544-575.

Saidy, B. (2021). Qatar's military power and diplomacy: The emerging roles of small states in international relations. In A-M. Brady & B. Thorhallsson (eds.), *Small States and the New Security Environment*, (pp. 217-230), Cham: Springer.

Schou A. & Brundtland A. O. (Eds.) (1971). *Small States in International Relations*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Setälä, M. (Ed.) (2005). Small states and Nato: "Influence and Accommodation", *Atlantic Council of Finland Occasional Papers No:6*, Helsinki.

Singapore Ministry of Foreign Affairs, Small State, (2023). <https://www.mfa.gov.sg/SINGAPORES-FOREIGN-POLICY/International-Issues/Small-States>. Eylül 20, 2023, kaynağından alınmıştır.

Singer, M. R. (1972). *Weak states in a world of powers: The dynamics of international relationships*, New York: The Free Press.

Soubrier, E. (2017). Evolving foreign and security policies A comparative study of Qatar and the United Arab Emirates. In K. S. Almezaini & J-M. Rickli (eds.), *The small Gulf States: Foreign and security policies before and after the Arab Spring*, (pp. 123-143), New York: Routledge.

Sraders, S. (2021). *Small Baltic states and the Euro-Atlantic Security Community*, Cham: Palgrave Macmillan.

Šešelgytė, M. (2017), Small state's use of the military in foreign policy: The Case of Baltic States, *Small States and the New Security Environment Policy Brief*, 19.

Thorhallsson, B. & Wivel, A. (2006). Small states in the European Union: What do we know and what would we like to know? *Cambridge Review of International Affairs*, 19(4): 651–668.

Thorhallsson, B. (2009) Can small states choose their own size? The Case of a Nordic State – Iceland. In Cooper, A. F. & Shaw, T. M. (Eds.), *The Diplomacies of small states between vulnerability and resilience*, (pp. 119-142), New York: Palgrave Macmillan.

Thorhallsson, B. (2018), Studying small states: A review, *Small States & Territories*, 1(1): 17-34.

Thorhallsson, B. & Steinsson, S. (2019). A theory of shelter, Thorhallsson, B. (ed) *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs*, New York: Routledge.

Thorhallsson, B., Steinsson, S., Kristinsson, T. & Devine, D. J. (2019). Shelter during the American period: Icelandic relations with the US and international organizations, Thorhallsson, B. (ed) *Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs*, New York: Routledge.

Thorhallsson, B. & Vidal, T. S. (2023). Finland's NATO membership: Continuous shelter-seeking strategy. *Scandinavian Political Studies*, 1–25. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12257>

Tiilikainen, T. (1998). The Finnish neutrality - Its new forms and future. In Goetschel, L. (Ed.), *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*, (pp. 169-180), Boston: Kluwer Academic Publishers.

Urbelis, V. (2015). The relevance and influence of small states in NATO and the EU Common Foreign and Security Policy, *Lithuanian Annual Strategic Review 2014-2015*, 13, 61-78.

Vandenbosh, A. (1964). The small states in international politics and organization, *The Journal of Politics*, 26(2), 293-312.

Väyrynen, R. (1971). On the definition and measurement of small power status, *Cooperation and Conflict*, 6, 91-102.

Vital, D. (1967). *The inequality of states: A study of small power in international relations*. London: Oxford University Press.

Wivel, A. (2005). The security challenge of small EU member states: Interests, identity and the development of the EU as a security actor. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 43, 393–412.

Wivel, A., & Thorhallsson, B. (2018). Brexit and small states in Europe: Hedging, Hiding or Seeking Shelter? I P. Diamond, P. Nedergaard, & B. Rosamond (Eds.), *The Routledge Handbook of the Politics of Brexit*, (pp. 266-277), New York: Routledge.

Zaccara, L. (Mayıs 2019). *Iran and the intra-GCC Crisis: Risks and opportunities*, The Istituto Affari Internazionali (IAI), IAI Papers 19, <https://www.iai.it/sites/default/files/iaip1911.pdf>.

YAYIN İLKELERİ

1. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nin kısa adı *YDÜ SOSBİLDER*'dir.
2. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yakın Doğu Üniversitesi'nin resmi yayın organı olup hakemli ve akademik bir dergidir.
3. Sosyal bilimlerin tüm alanlarına açık olan dergimiz, Türkçe ve İngilizce dilinde yazılmış araştırma ve derleme türü bilimsel çalışmalar yayımlamaktadır.
4. *YDÜ SOSBİLDER*'e yayımlanmak üzere gönderilen yazılar özgün, daha önce yayımlanmamış, aynı anda birden fazla dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalenin aynı anda birden fazla dergiye gönderildiği tespit edildiği takdirde yayın süreci durdurulur ve makalenin dergi ile ilişkisi kesilir.
5. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yayımlanmak üzere kabul edilen makalelerin yayım haklarına sahiptir.
6. *YDÜ SOSBİLDER*'e gönderilen makaleler arasında özellikle Etik Kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelenmelidir.
7. Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarına aittir. Yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumlulukların muhatabı yazardır. Yazıların yayımlanması, derginin ya da üniversitenin bu görüşleri savunduğu anlamına gelmez.
8. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, altı (6) ayda bir olmak üzere yılda iki (2) sayı yayımlanmaktadır.
9. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* makale kabul ve değerlendirme sürecinin her aşamasında, hakemlerin ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Makaleler değerlendirilmek üzere alanındaki iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir.
10. Yazarlar, eserlerini derginin belirlediği makale yazım kurallarına göre ve APA 6 (American Psychological Association) standartlarına uygun olarak hazırlamalıdır.

11. Yazarlar *YDÜ SOSBİLDER*'e gönderilmek üzere makale dosyası ve yazar bilgi dosyası hazırlamalıdır. Makale dosyası yazar bilgisini içermez. Yazar bilgisi, makalenin adıyla birlikte ayrı bir dosya olarak hazırlanır. Yazar bilgi dosyası ayrıca yazarların ORCID numaralarını da içermelidir.
12. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'ne yazı gönderilebilmesi için dergi.neu.edu.tr adresinden Makale Takip Sistemi'ne üye olunması ve makalelerin buradan gönderilmesi gerekmektedir. Eklenen yazılarda isim veya yazarın kimliği ile ilgili bilgilere yer verilmemelidir. Yazarlara ait bilgiler, yayın aşamasında editör tarafından eklenir.
13. Dergimize gönderilen yazılarda Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu'na uyulmak zorunluluğu vardır. Yayın Kurulu tarafından yazının bütünlüğünü etkilemeyecek düzeltmeler yapılabilir.
14. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.
15. Yazını kabul edilen yazarlardan imzalı telif devir formu alınır

PUBLICATION RULES

1. Near East University Journal of Social Sciences is abbreviated as NEU SOSBILDER.
2. Near East University Journal of Social Sciences is the official publication of Near East University and is a scholarly academic and peer-reviewed journal.
3. The journal is open to all areas of social sciences, in particularly, research and literature review of types which is written in both Turkish and English languages.
4. Articles submitted to NEU SOSBILDER should be original contributions and should not be published elsewhere or should not be under consideration for any publication at the same time. If an article is submitted with more than one journal at the same time, the evaluation and publication processes will be discontinued.
5. Near East University Journal of Social Sciences acquires the publishing rights of the accepted articles.

6. The papers sent to NEU SOSBILDER must have the approval of the ethics committee for the studies on clinical and experimental issues on people and animals. This confirmation should be specified and documented in the article.
7. The opinions expressed in the published articles belong to their authors. The publication of articles does not mean that the Near East University or Journal of Social Sciences defends these views.
8. The journal is published twice a year, in every six (6) months.
9. Near East University Journal of Social Sciences uses a double-blind peer review process, in which the names of the referees and authors are kept secret at every stage of the process. The articles are sent to two referees in the area for publication. If one of the referee reports is positive and the other is unfavorable, the article may be sent a third referee or the Editorial Board may make a final decision by examining the referee reports.
10. The articles submitted to the NEU SOSBILDER should be organized according to APA 6 standards of writing and citation, as stated in article writing rules.
11. Authors should prepare article file and author information file for submission. Article file does not include author information. Author information will be uploaded as a separate file together with the name of the article. The author information file must also contain ORCID numbers.
12. To be able to submit a letter to the NEU SOSBILDER, it is necessary to register to Article Tracking System at dergi.neu.edu.tr and send the articles from here. Information on the identity of the author or the author should not be included. The information of the authors is added by the editor at the publication stage.
13. Articles sent to our journal must comply with the TDK Writing Guide. Corrections can be made by the Editorial Board which will not affect the integrity of the article.
14. The articles that do not meet the publication principles will not be taken into the peer review process.
15. Authors with accepted manuscripts will be sent a Copyright form that should be signed by the author and sent back to the Editor.

YAYIN ETİĞİ

Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yayın Etiği Komitesinin (COPE) “Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri” ve “Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları” belgelerini takip etmektedir.

(Erişim adresi: <https://publicationethics.org>)

Editörlerin sorumlulukları ve Yayın Kararları

Dergide hangi makalelerin yayınlanacağına karar vermek editörün sorumluluğundadır. Yayın Kurulu tüm çalışmaları, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, dini inanç, etnik köken, vatandaşlık ya da politik felsefelerinden bağımsız olarak değerlendirecektir. Alınacak karar, makalenin doğruluğu, geçerliliği ve önemi ile derginin kapsamının uygunluğuna dayanacaktır. İftira, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili mevcut yasal gereklilikler de dikkate alınmalıdır.

Yayın Etiği ve Hatalı Uygulama Bildirimi

Gizlilik

Editör veya herhangi bir editöryal görevli, ilgili yazar, hakemler, potansiyel hakemler, diğer editör danışmanları ve yayıncılardan başka kimseye bir sunum hakkında bilgi ifşa etmemelidir.

İnceleme için alınan tüm yazılar gizli belgeler olarak değerlendirilmelidir.

Açıklama ve Çıkar Çatışmaları

Sunulan bir makalede açıklanan yayınlanmamış malzemeler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın editörün veya yardımcılarının kendi araştırmalarında kullanılamaz.

Hakemlerin sorumlulukları Editöryal Kararlarına Katkı

Hakem değerlendirmesi süreci editörün kararlarını vermede editör ve editör kuruluna yardımcı olur. Ayrıca yazının hazırlanmasında yazara da hizmet edebilir.

Çabukluk

Araştırmayı incelemek için yeterli nitelikte olmayan veya bir makalede yazılan ya da derhal gözden geçirmenin imkânsız olacağını bilen seçilmiş herhangi bir hakem, editöre bildirmeli ve inceleme sürecinden mazurunu istemelidir.

Nesnellik Standartları

Yorumlar nesnel olarak yapılmalıdır. Yazarın kişisel eleştirisi uygun değildir. Hakemler görüşlerini destekleyici argümanlarla ifade etmelidir.

Kaynakların Kabulü

Hakemler, makalede atıfta bulunulan yayınlanmış çalışmanın referans bölümünde gösterilmediği durumları tespit etmelidir. Diğer yayınlar, türetilmiş gözlem veya değişkenlerin kaynağında olup olmadığını belirtmelidir. Hakemler, editöre, dikkate alınan yazılar ile kişisel bilgileri olan diğer basılı makaleler arasında önemli bir benzerlik veya örtüşme olduğunu bildireceklerdir.

Açıklama ve Çıkar Çatışması

Hakem değerlendirmesi yoluyla elde edilen bilgi veya fikirler gizli tutulmalı ve herhangi bir avantaj için kullanılmamalıdır. Gönderilen bir makalede açıklanan yayınlanmamış materyaller, editörün veya yardımcılarının kendi araştırmalarında kullanılamaz. Hakemler, rekabete dayalı, iş birliğine dayalı veya diğer ilişkilerle veya gazetelere bağlı yazar, şirket veya kurumlarla ilişkili çıkar çatışmaları olan makaleleri dikkate almamalıdır.

Veri Erişimi ve Saklama

Yazarların, editör incelemesi için bir makale ile bağlantılı olarak ham veriler sunmaları istenebilir ve eğer uygunsa, bu verilere halka açık erişim sağlamaya ve her durumda, bu verilerin yayınlandıktan sonra makul bir süre depolanması için hazırlanmalıdır.

Özgünlük, İntihal ve Kaynakların Kabulü

Yazarlar, çalışmalarının orijinal olmasını sağlamalıdır ve yazarlar başkalarının çalışmalarını ve/veya sözlerini kullanmışlarsa, uygun şekilde atıf yapılmalıdır. Bildirilen çalışmanın niteliğini belirlemede etkili olan yayınlar da belirtilmelidir. İntihal, her türlü etik olmayan yayıncılık davranışını oluşturur ve kabul edilemez.

Açıklama ve Çıkar Çatışması

Tüm yazarlar, makalelerinin sonuçlarını veya yorumunu etkileyecek şekilde yorumlanabilecek finansal veya diğer finansal çıkar çatışmalarını açıklayan bir açıklama içermelidir. Proje için tüm mali destek kaynakları açıklanmalıdır. Potansiyel çıkar çatışmaları mümkün olan en erken aşamada açıklanmalıdır. Okuyucular, araştırmayı kimin finanse ettiği ve fon verenlerin araştırmadaki rolü hakkında bilgilendirilmelidir.

PUBLICATION ETHICS

This guideline for publication ethics is fully consistent with the COPE Principles of Transparency and Best Practice Guidelines and the COPE Code of Conduct.

Editors' responsibilities Publication decisions

It is the editor's responsibility to decide which of the articles will be published in the journal. The editor, who evaluates the authors' manuscripts, will evaluate them irrespective of their race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship or political philosophies. The decision to be made will be based on the authenticity, validity and importance of the paper and the appropriateness of the scope of the journal. Existing legal requirements concerning slander, copyright infringement and plagiarism should also be considered.

Confidentiality

The editor or any editorial staff should not disclose information about a submission to anyone other than the relevant author, reviewers, potential

reviewers, other editorial consultants and publisher. The editors will ensure that the materials reviewed are kept confidential.

All manuscripts received for review should be considered as confidential documents.

Disclosure and conflicts of interest

Unpublished materials described in a submitted article cannot be used in the editor's or their assistants' own investigations without the express written permission of the author.

Reviewers' responsibilities Contribution to editorial decisions

The peer-review process assists the editor and editorial board in making editorial decisions. It can also serve the author in the preparation of the manuscript.

Promptness

Any selected referee who feels unqualified to review the research reported in a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse from the review process.

Standards of objectivity

Reviews should be made objectively. The author's personal critique is not appropriate. Referees must express their views with supporting arguments.

Acknowledgement of sources

Reviewers should identify situations where the relevant published work referred to in the article is not shown in the reference section. Other publications should indicate whether the derived observation or variables are together with their source. Reviewers will report to the editor an important similarity or overlap between the manuscripts considered and other published papers with which they have personal information.

Disclosure and conflict of interest

Information or ideas obtained through peer review should be kept confidential and should not be used for any advantage. Unpublished materials described in a submitted article cannot be used in the editor's or their assistants' own investigations. Reviewers should not consider manuscripts that have conflicts of interest linked to competitive, collaborative, or other relationships or to any of the authors, companies, or institutions affiliated to newspapers.

Authors' duties and reporting standards

Authors should present an accurate account of the work done and an objective discussion of its significance. The basic data should be shown correctly on the paper. An article should contain enough detail and references to allow others to replicate the job. Fraudulent or knowingly misrepresentations create unethical behaviour and are unacceptable. Review and professional editorial articles should also be accurate and objective and editors' opinion should be clearly stated.

Data access and retention

Authors may be asked to provide raw data in connection with an article for editor review, and, if appropriate, should be prepared to provide public access to such data and in any case, should be prepared for storage of such data for a reasonable period of time after publication.

Originality, plagiarism and acknowledgement of sources

Authors should ensure that their work is original, and if authors have used others' work and/or words, it should be appropriately cited. Publications that are effective in determining the nature of the reported work should also be indicated. Plagiarism constitutes unethical publishing behaviour in all forms and is unacceptable.

Multiple, redundant or concurrent publication

An author should not publish articles that generally describe the same research in more than one journal or primary publication. Submission of the same article to more than one journal at the same time brings with it unethical publishing

behavior. In general, an author should not present a previously published manuscript for consideration in another journal.

No other copyrighted material may be published elsewhere. In addition, manuscripts reviewed by the journal should not be re-sent to copyright-protected publications. However, by submitting a manuscript, the author(s) retains the rights of the published material. The copyright remains with the authors (CC-BY), thus they can decide about eventual republication of their text. The primary reference must be cited in the secondary publication.

[<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/>], which allows others to copy, distribute and transmit the work as well as to adapt the work and to make commercial use of it.

Disclosure and conflicts of interest

All authors should include a statement explaining financial or other financial interest conflicts that may be interpreted to affect the results or interpretation of their articles. All financial support sources for the project should be explained. Potential conflicts of interest should be explained at the earliest possible stage. Readers should be informed about who funded the research and about the role of the fund-givers in the research.

Fundamental errors in published works

When an author discovers a major mistake or mistake in his published work, it is obliged to inform the editor or publisher immediately and to work with the editor to withdraw or correct the paper. If the editor or publisher learns of a published work from a third party that contains a significant error, the author must immediately withdraw the manuscript or correct it or prove the authenticity of the original document to the editor.

References

Graf, C.; Wager, E.; Bowman, A.; Fiack, S.; Scott Lichter, D. and Robinson, A. (2007). Best practice guidelines on publication ethics: a publisher's perspective. *International journal of clinical practice*, 61, 1-26. Retrieved from journal_editors_Mar11.pdf

YAZIM KURALLARI

1. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, hakemli bir dergidir ve Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.
2. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir.
3. Dergide yayımlanan tüm yazıların yayın hakları Yakın Doğu Üniversitesine devredilmiş olur. Dergide yayımlanan her türlü yazıdan yapılacak alıntılarda kaynak gösterilmesi zorunludur.
4. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazılar özgün olmalı, başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır. Gönderilen yazının bir başka biçimi yayımlanmak üzere incelenmek için bir başka yayımcıya gönderilmiş ya da yayımlanmış ya da yayımlanacak ise yazar bunu yazısını dergiye gönderdiğinde açıkça belirtmelidir.
5. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar, yayın kurulu tarafından ilk değerlendirmesi yapıldıktan sonra iki-kör hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan makalesinde düzeltme istenmesine ya da basılmamasına yayın kurulu karar verir. Yayın kararı yazara (birden çok yazar varsa, adı ilk belirtilmiş olana) en kısa zamanda bildirilir. Yayımlanmayan makaleler yazarlara geri gönderilmez.
6. Hakem değerlendirmesinin tarafsızlığını sağlamak için hakemlere gönderilen yazıda yazarın kimliğine ilişkin herhangi bir bilgi olmamalıdır. Yazarlar makalelerinin başlığını, ad, soyadı, unvan, bağlı oldukları kurum adı, posta adresi, telefon ve e- posta adreslerini ayrı bir kâğıda yazarak bir kapak sayfası hazırlayıp makaleleri ile birlikte göndermelidir. Hakemlere gönderilecek metinde makalenin başlığı, makale metni, Türkçe ve İngilizce özetler bulunmalı, kimlik bilgileri yer almamalıdır.
7. Dergide yayımlanması istenilen metinler MS Word dokümanı olarak elektronik ortamda e-mail eki olarak doğrudan Editör'e gönderilmelidir. Yazılı metinler A4 kâğıdının bir tarafına 2 satır aralığı ile yazılmalı ve bütün sayfalara birbirini izleyen numaralar verilmelidir.
8. Ana dili İngilizce olmayan yazarlar, İngilizce yazdıkları metinleri göndermeden önce ana dili İngilizce olan bir uzmana okutup gerekli düzeltmeleri yaptırmalıdır.

9. Yazıları yayımlanan yazarlara yayımlanan makalenin bir adet dergi bedelsiz olarak gönderilir.
10. YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makalelerin yazım ve biçim koşulları bakımından son denetimlerinin yazar tarafından yapıldığı, yazarın makalenin elektronik ortamda belirtildiği biçimiyle basılmasına onay verdiği kabul edilir.
11. Makale dergi editörlüğüne teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için yazara geri gönderilmez. YDÜ, Sosyal Bilimler Dergisi yazım ve biçim kurallarına uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez ve basılmaz.
12. Gönderilen metnin tamamı daktilo harfleri ve tek satır aralığı ile A4 kâğıdının alt ve üstünde 5cm, yanlarda 4 cm boşluk kalacak şekilde yazılmış olmalıdır.
13. Makalelerin 5.000-10.000 kelime (derleme makaleler hariç) uzunlukta olması gerekmektedir. 10000 kelimedenden fazla olan metinler ancak özel koşullarda kabul edilir.
14. Makale, italik harfler ile içerden yazılmış yaklaşık 120-180 kelimedenden oluşan, temel savını ve varılan sonucu betimleyen bir öz ile başlamalıdır. Öz'e makale içeriğini karakterize eden en fazla 5 anahtar sözcük veya deyim eşlik etmelidir.
15. Metin 12 punto büyüklükte Times New Roman yazı tipi ile yazılmalıdır. Makale başlığı 14 punto, Times New Roman yazı tipi, bold ve ana metinden ayrı olmalıdır. Alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve metinden ayrı olmalıdır. İkincil alt başlıkların altındaki alt başlıklar 12 punto, Times New Roman, bold ve italik olmalı ve paragrafın ilk cümlesinin başında yer almalı ve bir nokta ile sonlanmalıdır.
16. Bütün çizelge, grafik ve diyagramlara şekil denilmeli ve birbirini izleyen numaralar verilmelidir. Tablolar olanaklar elverdiği ölçüde az sayıda olmalı ve sadece çok gerekli bilgiler içermelidir. Her şekil ve tabloya Arap rakamları ile bir numara verilmeli ve numaradan sonra başlığı yazılmalıdır ve metin içinde atıf yapılmalıdır.
17. Kaynaklara gönderiler dipnot biçiminde olmamalı, ilgili kaynak(lar) metinde ayrıç içine alınarak (yazar soyadı, yayım yılı: -gerekliyorsa- sayfa numarası/ ya da ilgili sayfalar/bölüm) biçiminde gösterilmelidir.
18. Metin içindeki gönderiler ve metne ilişkin ek açıklamalar dipnotlarda gösterilebilir.

19. Metinde gönderi yapılan kaynakların tümü, makalenin en sonuna yerleştirilecek bir kaynakçada yer almalı, gönderi yapılmayan kaynaklar bu listeye konulmamalıdır. Dergi, kitap, derleme, sempozyum adları açık olarak ve italik (ya da koyu renkte) yazılmalıdır.
20. Kaynakça APA 6 kaynak gösterme esasları doğrultusunda hazırlanmalıdır. Metin içi gönderme ve atıflar tam metnin diline uygun verilmelidir. Türkçe tam metin için Türkçe kaynak gösterme usul ve esasları, İngilizce tam metin için İngilizce kaynak gösterme usul ve esasları dikkate alınmalıdır (<https://apastyle.apa.org>).
21. Yazarlar yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazıları ile birlikte taahhütname ile telif devir formlarını da indirdikten sonra imzalayarak tarayıcı vasıtası ile taratıp yazıları ile birlikte göndermelidirler.
22. Yazarlar makalelerinde ORCID tanımlayıcılarını eklemelidirler. ORCID tanımlayıcısı olmayan yazarlar ilgili linkten kayıtlarını yapabilirler.

ARTICLE SUBMISSION GUIDELINES

1. NEU Journal of Social Sciences is a peer-reviewed journal and is published twice a year in April and October.
2. The publication language of the journal is Turkish and English.
3. Copyrights of all articles published in the journal are transferred to Near East University. References must be given in the excerpts from all kinds of articles published in the journal.
4. Manuscripts submitted to NEU Journal of Social Sciences must be original, not published elsewhere or sent to another place for publication. If another version of the submitted manuscript was sent to another publisher for review or published, or if it is to be published, the author must make it clear when he/she sends his/her article to the journal.
5. The manuscripts sent to the journal for publication are sent to the two-blind referees after their initial evaluation by the editorial board. The editorial board decides whether the manuscript should be published in accordance with the report coming from the referees, whether the author is required to correct the article or not. The publication decision shall be notified to the author (if there is more than one author, the first of which is mentioned) as soon as possible. Unpublished articles are not returned to the authors.

6. In order to ensure the impartiality of the referee's assessment, there should be no information on the author's identity in the article submitted to the referees. Authors should write the title of their articles, first name, last name, title, institution name, mailing address, telephone and e-mail addresses on a separate sheet of paper, prepare a cover page and send them with their articles. Turkish and English abstracts should be included in the text to be sent to the referees. The text to be sent to the referees should include the title of the article, the text of the article, abstracts in Turkish and English, and no identifying information.
7. The manuscripts should be sent to the Editor directly as e-mail attachment. Written texts should be written on one side of A4 paper with two intervals and all pages should be given consecutive numbers.
8. Authors whose native language is not English should have a native English reviewer for editing and make the necessary corrections before submitting texts in English.
9. The authors whose articles are published are sent one free of charge from the published journal.
10. It is accepted that the final audits of the articles submitted to the NEU Journal of Social Sciences are done by the author and that the author consents to the e-print version (soft copy) the article.
11. Once the manuscript is submitted to the journal editor, it is not returned to the author for print corrections. Articles that do not comply with the rules of NEU, Journal of Social Sciences are not sent to the referee and not printed.
12. All text sent should be written with typewriter letters with a single-spaced space of 5cm on the bottom and top of A4 paper and 4cm on the sides.
13. Articles should be 5,000-10,000 words long (excluding review articles). Texts with more than 10000 words are only accepted under special circumstances.
14. The article should begin with an abstract consisting of 120-180 words written in italic letters and describing the basic argument and the conclusion reached. The abstract should be accompanied by a maximum of 5 keywords or phrases that characterize the content of the article.
15. The text should be written in 12-point Times New Roman font. The title of the article should be 14 points, Times New Roman font, bold and separate from the main text. Subheadings should be 12-point, Times New Roman, bold and separate from text. Subheadings under secondary subheadings should be 12-

point, Times New Roman, bold, and Italic and should be at the beginning of the first sentence of the paragraph and end with a point.

16. All charts, graphs and diagrams should be called figures and given successive numbers. Tables should be small to the extent possible and should contain only very necessary information. Each figure and table should be given a number with Arabic numerals and its title should be written after the number and should be cited in the text.
17. References should not be in footnote format, but the relevant source(s) should be enclosed in parentheses in the text (author's last name, publication year: -if necessary- page number/or related pages/section).
18. Submissions within the text and annotations of the text can be shown in the footnotes.
19. All references submitted in the text should be included in a bibliography to be placed at the end of the article, and non-submitted references should not be placed on this list. The names of journals, books, reviews and symposia should be written in italics (or bold).
20. The bibliography should be prepared in accordance with APA 6 reference guidelines. In-text references and citations should be given in accordance with the language of the full text. For full-text of Turkish, procedures and principles of Turkish references, for full text in English, procedures and principles of English references should be considered (<https://apastyle.apa.org>).
21. Authors along with the manuscripts sent to the journal for publication should download the commitment and copyright transfer forms and after they sign they should scan with the scanner and sent them together.
22. Authors should include ORCID identifiers in their articles. Authors who do not have an ORCID identifier can register from the relevant link (<https://orcid.org/>).